

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRK HALK TAKVİMİ VE METEOROLOJİSİ İLE İLGİLİ
İNANIŞ VE RİTÜELLER**

Elif ORAL

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

HAZİRAN - 2019

**TÜRK HALK TAKVİMİ VE METEOROLOJİSİ İLE İLGİLİ İNANIŞ VE
RİTÜELLER**

Elif ORAL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2019

Elif ORAL tarafından hazırlanan “Türk Halk Takvimi ve Meteorolojisi ile İlgili İnanış ve Ritüeller” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN

Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan: Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Prof. Dr. İbrahim DİLEK

Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 27 /06 / 2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Figen ZALF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim

Elif ORAL
27/06/2019

TÜRK HALK TAKVİMİ VE METEOROLOJİSİ İLE İLGİLİ İNANIŞ VE RİTÜELLER

(Yüksek Lisans Tezi)

Elif ORAL

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Haziran 2019

ÖZET

Zaman mefhumu ilk çağdan itibaren gerek bireysel gerekse toplumsal yapıda önemli bir olgu mahiyetindedir. İlerleyen zamanla beraber değişen hava durumu ve tabiat döngüsü insanın dikkatini çekmiş, dönem insanı tüm bu değişim üzerinde söz sahibi olmak istemiş akabinde çeşitli uygulamalarda bulunmuştur. İnsan, önce takvimsel düzenin çerçevelerini kabataslak çizmiş ardından bazı tarihlere anlam yükleyerek özel kılmıştır. Meteoroloji ise zamanın getirdiği hava koşulları ve iklimsel değişikliklerle ilgilidir. Hava şartları özellikle sosyo-ekonomik alanda insan hayatı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Kışın soğuk havadan korunmak için hayvanlarını ve kendisini kapalı alanlara hapseden insan havanın ısınmasıyla beraber yeniden dışarıya çıkarak tabiat ve doğayla bütünleşmiştir. Kışın bitip baharın geldiği ve yazın başladığı zaman aralığı birçok toplumda törenlerle kutlanmış takvimlerde ayrı bir yer edinmiştir. Günümüzde hâlâ mevsimsel bayramların kutlandığı Türkiye Cumhuriyeti coğrafyasında yapılan araştırma ve incelemeler göz önüne alınarak yapılmış olduğumuz çalışmada bu günleri özel kılan ritüel, yasak, yaptırım, oyun ve yemek kültürü gibi folklorik temalar incelenmiştir. Halkın yazılı, kabul görmüş takvim düzeninin yanında tecrübelerine dayanarak oluşturduğu ve ortak hafızada sakladığı “halk takvimi” kavramı da çalışmamızda çok yönlü olarak incelenmiştir. Çalışmada, takvim mefhumu ve mevsimsel özel günlerin yanı sıra tabiata ait kavramlar, özellikle gökyüzü ile ilişkilendirilen nesne ve olaylar da incelenmiştir. Ay, güneş, yıldız gibi gök cisimlerine; gökkuşağı, rüzgâr, yıldırım, şimşek gibi doğa olaylarına ve yada taşı gibi göksel objelere yüklenen anlamlar, halkın kültürel değerlerine yansımaları bağlamında değerlendirilmiştir.

Bilim Kodu : 31003

Anahtar Kelimeler : Takvim, Nevrûz, Hıdırellez, Koç Katımı, Çiğdem Eğlencesi, Yağmur Duası, Yada Taşı, Ay, Güneş, Yıldız, Rüzgâr

Sayfa Adedi : 195

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN

THE BELIEFS AND RITUALS ABOUT TURKISH FOLK CALENDAR AND IT'S METEOROLOGY

(Master Thesis)

Elif ORAL

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE EDUCATION

June, 2019

ABSTRACT

Since primeval era, concept of time is an important issue not only for individuals but also for societies. Throughout time, changing weather conditions and cycle of nature arouse attention of people and those people wanted to control over these chances also they practised on this issue. At first people drew roughly almanac structure framework and after that they made some dates significant by attributing meaning to these dates. Meteorology is about weather conditions and climatic changes. Especially, weather conditions have a large effect on socio-economic lives of people. People who entered indoor areas to protect themselves and their animals from cold weather communed with nature with warmed weather. Time period of end of winter, beginning of spring and summer celebrated with ceremonies in many civilization and had always a significant place in calendars. In the study that we made considering the research and studies that are carried out in the geography of Turkish Republic in which seasonal festivals, still are being celebrated today, folkloric themes such as rituals, bans, sanctions, plays and cuisine which makes these days were analyzed. The term Folk calendar which was constructed based on folk's well-accepted written calendar system and keep in collective memory was sophisticatedly analyzed. In this study, not only notion of almanac and seasonal special days but also terms related to nature, especially bodies and events associated with sky are analyzed. Celestial bodies such as the moon, the sun and stars also natural phenomena like rainbow, wind, lightning, thunder and celestial object as Yada Taşı are studied in consideration of folk's cultural aspects and culturally assigned meanings and sanctions.

Science Code : 31003

Key Words : Calendar, Nevruz, Hıdırellez, Koç Katımı, Çiğdem Eğlencesi, Rain Prayer, Yada Taşı, The moon, The sun, The star, Wind

Page number : 195

Supervisor : Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN

TEŐEKKÖR

Çalıőmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, kıymetli tecrübelerinden faydalandığım saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN'a, eğitim ve öğretim sürecim boyunca maddi ve manevi hiçbir desteğini esirgemeyen başta annem Beyhan YILDIRIM olmak üzere tüm aileme, sevgili eőim Mert ORAL'a ve daima yanımda olan sevgili dostum Gamze BULGAN'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolarIN LİSTESİ.....	xi
RESİMLERİN LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVSİMSSEL BAYRAMLAR VE ÖZEL GÜNLER

1.1. Nevrûz.....	13
1.1.1. Nevrûz'un Kökeni	13
1.1.2. Nevrûz'un Uygulandığı Alanlar	15
1.1.3. Nevrûz'a Dair Uygulamalar	16
1.1.3.1. Ritüeller	16
1.1.3.1.1. Çarşamba Günü Uygulamaları	16
1.1.3.1.2. Ateşle İlgili Uygulamalar.....	19
1.1.3.1.3. Suyla ilgili Uygulamalar	22
1.1.3.2. Nevrûz'a Dair İnanışlar	25
1.1.3.3. Oyunlar	28

1.1.3.3.1. Kos-Kosa.....	28
1.1.3.3.2. Kılıç Sallama.....	32
1.1.3.3.3. Güreş	32
1.1.3.3.4. Cirit	33
1.1.3.3.5. Salıncakta Sallanma ve Hahışta	34
1.1.3.3.6. Usta-Çırak	36
1.1.3.4. Yemekler.....	36
1.1.3.4.1. Heft Sin Sofrası.....	36
1.1.3.4.2. Mesir Macunu Yapımı ve Tüketimi.....	38
1.1.3.4.3. Nevruz Yumurtası	40
1.1.3.4.4. Semeni.....	40
1.1.3.4.5. Mahalli Bazı Yiyecekler	41
1.1.3.5. Edebiyata Yansıması	42
1.2. Hıdırellez.....	51
1.2.1. Hıdırellez'in Kökeni.....	51
1.2.2. Hıdırellez'in Uygulandığı Alanlar.....	55
1.2.3. Hıdırellez Uygulamaları	57
1.2.3.1. Ritüeller ve İnanışlar.....	57
1.2.3.2. Yasak ve Yaptırımlar	74
1.2.3.3. Oyunlar	75
1.2.3.4. Yemekler.....	76

1.2.3.5. Edebiyata Yansıması	77
1.3. Koç Katımı ve Savaş Bayramı	81
1.3.1. Koç Katımı ve Savaş Bayramı'nın Kutlandığı Alanlar	83
1.3.2. Koç Katımı ve Savaş Bayramı Uygulamaları	84
1.3.2.1. Ritüeller ve İnanışlar.....	85
1.3.2.2. Yasak, Yaptırım ve İnanışlar	86
1.3.2.3. Oyunlar	87
1.4. Çiğdem Eğlencesi / Çiğdem Pilavı	97
1.5. Nisan Ayı ve April Beş	101
1.5.1. Nisan Ayı ve April Beş.....	101
1.5.2. Nisan Ayı ve April Beş'e Özel İnanışların Olduğu Alanlar.....	101
1.5.3. Nisan Ayı ve April Beş Uygulamaları.....	103
1.5.3.1. Ritüeller ve İnanışlar.....	103
1.5.3.1.1. Nisan Ayının İlk Yağmur Suyu ile İlgili Pratikler	103
1.5.3.1.2. Nisan Ayının Diğer Yağmur Suları ile İlgili Pratikler	104
1.5.3.2. Nisan Ayı ve April Beşin Dilimize Yansıması.....	105

İKİNCİ BÖLÜM

GÖKSEL OBJELER VE DOĞA OLAYLARI

2.1. Yağmur.....	108
2.2. Yağmur Duası	113
2.2.1. Yağmur Duasının Kökeni.....	113

2.2.2. Yağmur Duasının Uygulanışı	114
2.2.3. Uygulandığı Alanlar	135
2.3. Yada Taşı	135
2.4. Gök Çığrısı / Çarkı Felek ve Yıldız	141
2.5. Gökkuşağı/ Ebemkuşağı.....	144
2.6. Yıldırım, Şimşek ve Gök Gürlemesi	146
2.7. Ay ve Güneş	149
2.8. Rüzgâr	162
2.9. Mevsimsel Tahmin İçeren Halk İnanışları	164
SONUÇ.....	167
KAYNAKÇA.....	171
ÖZGEÇMİŞ	194

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1.1. Taranan kaynaklar ışığında Türkiye coğrafyasında Nevrûz'un kutlandığı şehirler.....	16
Tablo 1.2. Taranan kaynaklar neticesinde Türkiye coğrafyasında Hıdırellez'in kutlandığı şehirler.....	57
Tablo 1.3. Taranan kaynaklar sonucu Türkiye coğrafyasında Saya ve Koç Katımı'nın kutlandığı şehirler.....	84
Tablo 1.4. Taranan kaynaklar sonucu Türkiye coğrafyasında Çiğdem Eğlencesinin yaşandığı şehirler	100
Tablo 1.5. Taranan kaynaklar eşliğinde Türkiye Coğrafyasında Nisan ayına özel inanışların olduğu şehirler.....	103
Tablo 2.1. Yetişkin ve çocuk katılımcıların gerçekleştirdiği yağmur dualarında bazı motifler.....	132
Tablo 2.2. İncelenen kaynaklar sonucu Türkiye coğrafyasında Yağmur Duası'nın yapılmakta olduğu şehirler.....	135

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim

Sayfa

Resim 1: On İki Hayvanlı Türk Takvimi..... 5

KISALTMALAR LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Dr.	Doktor
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
Prof.	Profesör
S.	Sayı
s.	Sayfa
vb.	Ve benzerleri
vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

Takvim ve Halk Takvimi

Takvim, düzenlemek ve düzene sokmak anlamına gelen Arapça bir sözcüktür (Tural, 2006: 17). Aynı zamanda, zamanı yıllara, aylara ve günlere ayıran yöntem olarak açıklanmaktadır (Akalin, 2005: 2254). Takvim kelimesinin en genel tanımı olarak Gürbüz Erginer'in "Takvim: Toplumların, doğal, toplumsal olaylar ve kurumlar aracılığıyla zamanı parçalayarak daha kolay anlaşılır bir duruma sokmak amacıyla oluşturulan sistemli bir dizgedir" ifadesini kabul etmek mümkündür (Erginer, 1984: 10). İnsanoğlu mevsimsel ve zamansal döngüye önem vermiş, toprağa yerleşip toprağı işledikçe verilen bu önem artmıştır. Geçim kaynağını doğrudan etkileyen bu zamansal dönemler, insanların hayatlarını daha kolay idame ettirebilmeleri ve belli başlı bir devir takibi yapabilmeleri için yıllar, aylar, haftalar ve günler dizisinde sıralanmıştır. Takvimler zamanla kullanıldığı toplumda yaşanan önemli olayları; dinsel inanç, saygın birinin doğumu/ ölümü, doğal afet vb. bahisleri de muhtevasında bulundurmıştır. Öyle ki bu tür olaylar giderek takvimsel düzene yön verip zamansal devri bir noktada sıfırlayacak duruma gelmiştir. Örneğin; İslami camiada kullanılan Hicri Takvim, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini başlangıç alan bir takvim düzenidir. Dünya ülkelerinin genelinde kullanılan, ülkemizde de 1926'dan itibaren kullanımda olan Miladi takvimde ise Hz. İsa'nın doğumu başlangıç sayılmıştır.

Günümüze kadar toplumlar ihtiyaçları doğrultusunda birçok takvim oluşturmuş ve kullanmışlardır. Takvim oluşumunun tarihçesine bakacak olur isek Babil'de yaşayan Neptiler tarih başlangıcını Hz. Adem'in yeryüzünde görülmesi olacak şekilde bir takvim düzeni oluşturmuştur (Erginer, 1984: 13). Zaman içinde güneş, ay ve yıldızların konumu takvim tanzim etmede bir kıstas hâline gelmiştir. Toplumlar, ay ve güneş dışında özellikle Sirius Yıldızı'nın konumunu baz alarak takvim geliştirmiştir. Örneğin, Antik Mısırlılar, Nil Nehri'nin taşma zamanıyla Sirius'un görünme zamanının kesiştiğini fark etmiş ve bu doğrultuda takvim düzenlerini yeniden oluşturmuştur (Polat, 2017: 21). Günümüze kadar oluşturulan takvimler genelde bir öncekinin eksikliğini gidermeye dayalı olarak ortaya konmuştur. Belli başlı takvimlere örnek vermek gerekirse; Eski Mısır Takvimi,

Roma Takvimi, Julien Takvimi, Gregoryen Takvimi, Ay-Hicrî Takvim, On İki Hayvanlı Türk Takvimi sayılabilir (Erginer, 1984: 13-18).

Türk toplumunda takvim ihtiyacının hasıl olmasıyla ilgili Kaşgarlı Mahmut eserinde (Dîvânu Lugâti't Türk) şöyle bir anlatıya yer vermiştir: Türk hakanlardan birisi geçmiş zamanda yapılan bir savaş hakkında bilgi edinmek ister ancak müşavirler savaşın yapıldığı yıl hususunda yanılırlar. Hakan bunun üzerine gelecek nesillerin de kendileri gibi yanılığa düşmemeleri için göğün on iki burcu ve on iki ayı sayısınca her yıla bir ad konulmasını uygun görür. Bunun üzerine hakan yaban hayvanlarının büyük bir ırmak olan Ilısu'ya doğru sürülmesini emreder. Hayvanları tek tek avlamaya başlar ve hayvanlardan bazıları suya atlayarak karşı sahile geçmeyi başarır. Hakan, karşıya geçen hayvanların sırasıyla oluşturulacak takvimde birer yıla adının verilmesini uygun görür (Kaşgarlı Mahmud, I: 344-346).

On iki Hayvanlı Türk Takvimi'nde bir gün on iki eşit dilime ayrılır ve bu dilimlerin her birine "çağ" adı verilir, çağ ise "keh/geh" denilen sekiz eşit zaman dilimine bölünür. Günümüz hesabıyla bir çağ iki saate bir keh de on beş dakikaya tekabül eder. Bir başka taksim şekli ise günü "feng" denilen 10.000 eşit parçaya ayırmadır (Erginer, 1984: 20; Turan, 1941: 27). On İki Hayvanlı Türk Takvimi on iki yıllık bir devreden oluşur On iki yıllık devrin bir yılında ise on iki ay bulunur. Günümüzde olduğu gibi bu on iki ayda da toplam dört mevsim yaşanır. Takvimde yılbaşı olarak Nevrûz kabul edilir ve mevsimler yılbaşına göre taksim olur. Nevrûz'dan sonraki mevsim dizilişi: Oğlak-ay, Uluğ Oğlak-ay, Uluğ-ay, Kadir-kış şeklindedir. Takvimde aylar kamerin hareketlerine göre hesaplanır ve güneş yılına bağlanır bu sebeple aylar kamerî yıllar şemsîdir. Takvimde yer alan ay isimleri sırasıyla şöyledir:

- Aram Ay
- İkinci Ay
- Üçüncü Ay
- Dördüncü Ay
- Beşinci Ay
- Altıncı Ay
- Yitinci Ay
- Sekizinci Ay
- Tokuzuncu Ay
- Onuncu Ay

- Bir Yirminç Ay
- Çakşabat Ay (Erginer, 1984: 20; Hey'et, 1999: 157; Turan, 1941: 32; Çay, 1985: 22).

Takvimde yer alan yıl adları ise aşağıdaki şekilde sıralanır:

- Sıçgan Yılı
- Sığır Yılı
- Pars Yılı
- Tavışgan
- Ejder / Nek (timsah)
- Yılan
- Yund (At)
- Koy (Koyun)
- Biçin (Maymun)
- Takagu (Tavuk)
- İt (Köpek)
- Tonguz (Domuz)

(Durmuş, 2004: 8; Baykara, 2001: 40; Hey'et, 1999: 157; Çay, 1985: 16-8; Turan, 1941: 25; Erginer, 1984: 19).

On İki Hayvanlı Türk Takvimi, zaman içinde çeşitli malumat ve risâlelerde yıl bağlamında ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Yaşanılan tecrübelerle göre yılın nasıl geçeceğine dair çıkarımlarda bulunulmuş insanların zaman hakkında daha bilgili olmaları sağlanmıştır. Kaynak çeşitliliği arttıkça yıllara atfedilen özellikler değişmiş hatta bazı kaynaklarda tam tersinin iddia edildiği görülmüştür. Çeşitli kaynak taramalarıyla Osman Turan'ın derlediği yıl özelliklerine kısaca değinecek olur isek, sırasıyla şu şekildedir:

Sıçgan yılı; karışıklık ve kargaşanın çok olduğu, çok kan döküldüğü bir yıldır. Kış soğuk ve sert geçer.

Ud yılı; hastalık bu yıl çok olur, kış sert geçer. Yılın genelinde baş ağrısı yaygındır. Dövüş ve muharebeler çok olur.

Bars yılı; makam kavgası çok olur, yemişler az olur. Kış kısa ve soğuk geçer.

Tavşan yılı; nimet çok olur, bazı bölgelerde kadın ve çocuk ölümü çok olur. Meyveler çok olur.

Lu(Ejder) yılı; yağış çok olur. Bolluk olur. Kan dökme ve savaş çok olur. Arpa ve buğday çok olur.

Yılan yılı; meyve az olur, kuraklık yılın genelinde görülür. Kıtık görülür. Bazı yerlerde veba bulunur. Halk arasında hile hased hükümdarlar arasında husumed artar.

Yond yılı; ekinler iyi olur. Kışın soğuk ve yağışlı olur. Yaz mevsimi verimli geçer. Hububat çok olur. Dört ayaklı hayvanlara hastalık gelir.

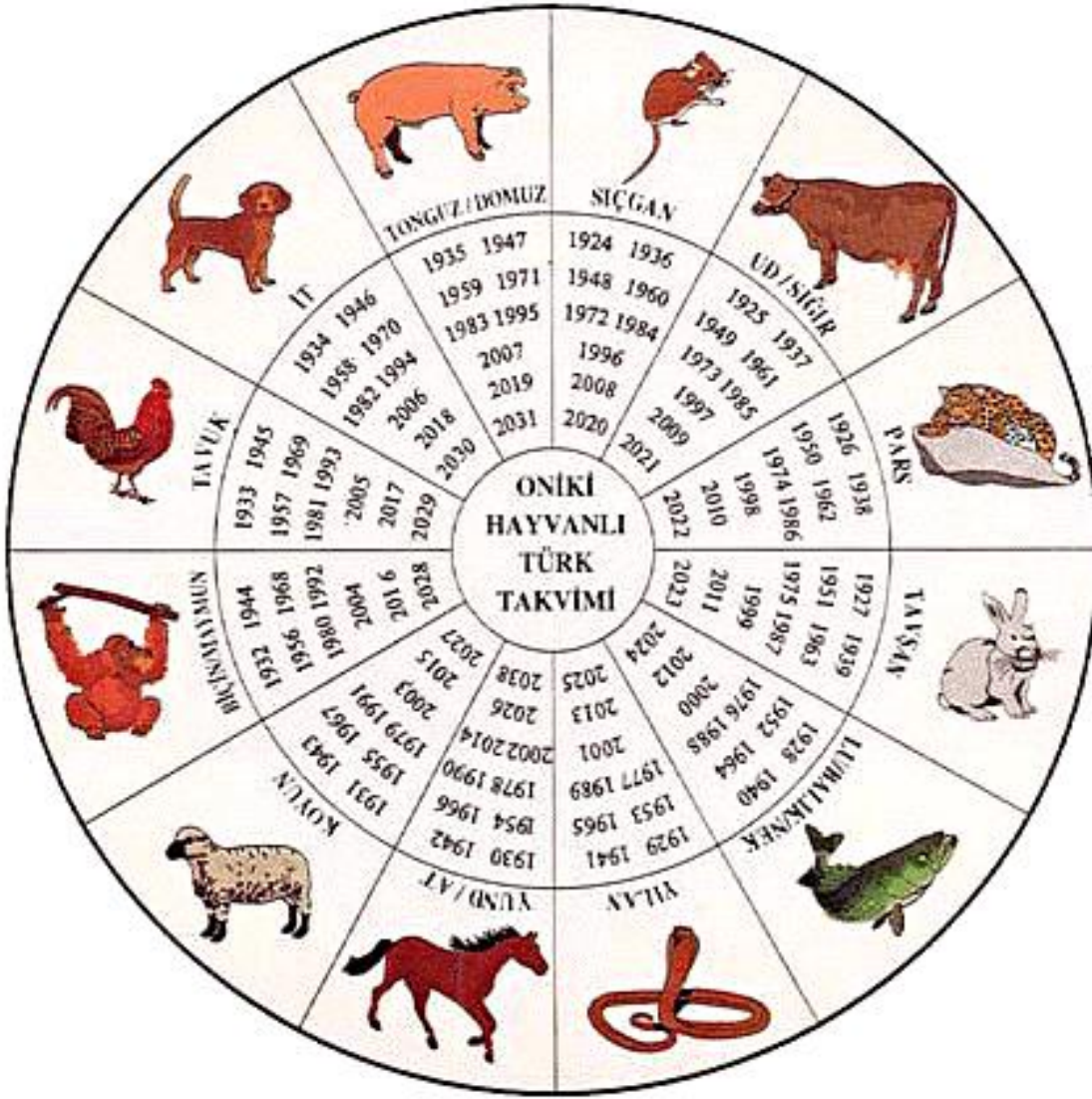
Koyun yılı; nimetler bollaşır, yağmur çok olur. Kışı yumuşak geçer. Yıl içinde bir savaş çıkarsa kısa sürede sükûnet sağlanır.

Biçin yılı; muharebe ve zulüm çok olur. Göçebelerin malı çok olur. Meyveler zarar görür. Deve ve at cinsi zarar görür, hastalanır. Hırsızlık çok olur. Kış kısa ve soğuk olur.

Tavuk yılı; hastalık çok olur. Yiyecekler çok olur. Halk hakikatsiz ve vefasız olur. Kış uzun olur. Hamile kadınların hastalanması çok olur.

İt yılı; fitne fesat ve kan dökme artar. Katır ölümü artar ve hayvanlar kıymetlenir. Hırsızlık artar. Kış soğuk geçer.

Domuz yılı; kar ve soğuk çok olur. Kargaşalıklar çıkar. Hükümdarlar arasında muhalefet görülür. Tehlikeli hastalıklar artar. Dört ayaklı hayvanların ölümü artar. Meyveler bollaşır. Kış yumuşak ve uzun olur (Turan, 1941: 91-96).

Resim 1: On İki Hayvanlı Türk Takvimi (Polat, 2017: 29)

Hemen hemen Türk boylarının hepsinde kullanılmış olan On İki Hayvanlı Türk Takvimi, bir Kırgız anlatısına göre şu şekilde ortaya çıkmıştır: Kırgız Ata zamanı on ikiye bölmeye karar verir ve yıl tahvil hesabına katılıp yıllara adını vermek isteyen on iki hayvanın gelmesini emreder. Kırgız Ata'nın bu çağrısına cevaben yıllara adını vermek isteyen on üç hayvan gelir. Kırgız Ata içlerinden birinin çekilmesi gerektiğini söyler ancak hayvanlardan hiçbiri bu söze kulak asmaz. Kırgız Ata hiçbir canlıyı kırmak istemez ve adil bir seçim için yol aramaya başlar. Kırgız Ata seçimini bir sonraki gün doğumunda yapmaya karar verir. Hayvanları güneşi görme sıralarına göre yıl hesabına alacağını belirten Kırgız Ata'nın bu fikri hayvanlar tarafından da kabul görür ve gün doğumunda buluşmak üzere dağılırlar. Gün doğumunda buluşma yerine fare hariç tüm hayvanlar gelir ve merakla güneşin doğuşunu beklemeye başlarlar. Fareyi göremeyen Kırgız Ata onun kendi rızasıyla yarışmadan çekildiğini düşünürken diğer canlılar daha güneş doğmadan

devenin birinciliğini kabullenmiş bir hâlde geriye kalan on bir ay için heyecanla beklemektedir. Güneşin ilk ışıklarıyla beraber hayvanlar bir sesle irkilir, devenin başına gizlenen fare “Gördüm gördüm güneşi ilk ben gördüm.” diye bağıarak birinciliğini ilan etmektedir. Deve neye uğradığını şaşırarak duraksar ancak diğer hayvanlar sırasıyla yıl tahvil hesabında yerini alır (Kırbaşev, 2000: 216).

Uygur Türkleri tarafından da uzun süre kullanılan takvimde 12 yıllık her devreye “möçel” denmektedir. İnsanlar yaşlarını hesaplarken möçel hesabına göre tespitte bulunurlar. Bir möçel on iki yıla tekabül eder (Özkan, 1996: 312). Örneğin bir kişi eğer 24 yaşında ise iki möçel yaşındadır.

Günümüzde dünya çapında en genel kullanıma sahip olan takvim ise Miladî Takvimdir. Miladî Takvim, zaman içinde biriken döngüsel sapmaların en az olduğu takvim olarak kabul edilmiştir. On iki aydan oluşan bu takvim düzeninde yıl 365 gün 6 saat olarak saptanmış ve 6 saatin birleşmeleri de bir gün saatine ulaştığında şubat ayına eklenmiştir. Artık yıl diye adlandırığımız şubat ayının 29 gün olduğu yıllar bu durumun sonucudur. Miladî Takvim’de ay isimleri şu şekildedir; Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık. Ekim, Kasım, Aralık ve Ocak dışındaki ay isimleri köken olarak çoğunlukla Süryanice kökenlidir. 1980’lerde Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu bu konu ile yakından ilgilenmiş ve ay isimlerini Türkçeleştirmek için çalışmalar yapmıştır. Halkın diline ve kullanımına göre yeniden adlandırılan aylar başta TDK tarafından da makul bulunmuş, çalışma dönem gazetelerinde manşette yer almıştır. Ay isimlerinin değişmesi yönünde olumlu ve olumsuz olmak üzere fikir ayrılığı yaşanırken dönem yönetimi ay isimlerinin olduğu gibi kalmasına karar vermiştir. Çalışmada yer alan Ekim, Kasım, Aralık ve Ocak dışında kalan sekiz ayın Türkçe karşılığı şu şekildedir:

Şubat	Gücük
Mart	Yelin
Nisan	Açaray
Mayıs	Gülay
Haziran	Bozaran
Temmuz	Biçim
Ağustos	Derim
Eylül	Verim

(Mihçioğlu, 1980: 11).

Ülkemizin bulunduğu coğrafi konum nedeniyle yaşanan dört mevsim üçer ay sürmektedir. Halkın yerel kullanımında bu aylar mevsim ve ekonomik faktörlerle

ilişkilendirilmiş; resmi adlandırmanın yanında farklı adlandırılmalar da türetilmiştir. Yapılan folklor araştırmaları sonucu elde edilen adlandırmalar aşağıdaki gibidir:

Ocak; Zemheri, Zemperi, Karakış, Orta karakış, Çileler-ay, Kalandar

Şubat; Gücük, Son karakış, Yağar

Mart; Adar, Kuzu-ay, Beşe, Yaz-başı, Döl dökümü, Azer

Nisan; April, Yağmur ayı, Çiftayı, İbril,

Mayıs; Gulan, Çift-çıkarma, Dut ayı, Göç ayı

Haziran; Kiraz ayı, İlk temus ayı, Orak-ay

Temmuz; Orak-ay, Orta temus, Çayır ayı, Harman

Ağustos; Tabak ayı, Son temus, Arpa biçimi, Kokmuş ay, Çürük ayı

Eylül; Haç ayı, İlk güz ayı, Harman, İncir-üzüm ayı

Ekim; Havara, Orta güz ayı, Değirmen ayı, Sultan ay

Kasım; Koç ayı, Son güz ayı, Yaprak dökümü, Gazel ayı

Aralık; Karakış

(Çay, 1985: 23-25; Sarı, 1970: 68-70; Özergin, 1969: 5276; Büzelbey, 1978: 8319; Kırzioğlu, 1971: 5950).

Halk takvimi kültürel bir miras olarak devralınan, toplumsal tecrübeye dayalı dinsel, hukuksal, tarımsal, siyasal vb. bağların anımsanma ve anımsatma görevini üstlenmiş zamansal bir olgudur (Erginer, 1984: 22). Halk takvimi, halkın uzun süren gözlem ve tecrübeleri sonucu şekillenmiş nesilden nesile aktarılarak ve eklenerek devam etmiş bilgilerden oluşur. Doğayla iç içe yaşayan insan bir zaman sonra doğanın diline alışmış ve onu anlar hâle gelmiştir. Örneğin, günümüzde Anadolu halkı yaprağın rüzgârdaki hâline göre hava tahmini yapma yahut bulutların yoğunluğuna göre yağmur çıkarımında bulunma vb. tecrübeye dayalı bilgilere sahip olmuştur. Eski Türklerin baharın gelişini gök gürültüsünden anlaması da bu gibi durumlara örnek olarak verilebilir (Sezen, 1992:32).

Günümüzde kullanılan takvim düzeni oturmadan evvel halk tarafından muteber bir yere sahip olan halk takvimi mevsimlere, aylara hatta haftanın günlerine dair çeşitli inanışlar barındırmış, halkın gelecek hakkında yorum yapabilmesinin yanında günlük hayatta yaptığı işlerinde akıbeti hakkında bilgiler ve çıkarımlar yapmasını sağlamıştır.

Haftaları aylara ayları yıllara bağlayan en temel belirteç şüphesiz günlerdir. Zaman içinde günler üzerine birçok çalışma yapılmış; her iş için en uygun ve en uygunsuz gün belirlenmiştir. Yöreden yöreye bölgeden bölgeye göre uygun bulunan ve bulunmayan eylemler değişiklik gösterse de haftanın günlerine dair çeşitli araştırmalar mevcuttur. Haftanın günleriyle o günlerde yapılması makul olan ve olmayan işlere örnek vermek gerekirse:

Pazar günü; binaya başlamak ağaç dikmek iyi olarak kabul edilirken hamama gitmek iyi sayılmaz.

Pazartesi günü; ticaret ve sefere çıkmak iyi olarak kabul edilir. Bu gün tırnak kesmenin hafızayı güçlendirdiği düşünülür. Bingöl civarında pazartesi günleri evdeki acıyı taşıyacağı düşünüldüğü için dışarıya soğan verilmez.

Salı günü; hacamat işlemi için uygun bir gün olarak kabul edilen bu gün tırnak kesmek ve hamama gitmek iyi karşılanmaz insanı hasta edeceğine inanılır. Bunların dışında yeni bir işe başlamak için de uygun olmadığı düşünülür; Salı günü işe başlayan kişinin işinin sallanacağına dair bir inanç hala günümüzde varlığını sürdürmektedir.

Çarşamba günü; hamama gitmek iyi sayılırken tırnak kesmek için uygun bir gün olarak görülmez.

Perşembe günü; hamama gitmek tırnak kesmek iyi kabul edilir ve bu gün hacet günü olarak da sosyal hayatta yerini alır. Özellikle kişisel temizliğin yapılması uygun bulunan bu gün, yeni doğan çocukların da yıkanması için uygundur. Perşembe günü gerek çevre gerekse kişisel temizliğin en önemli olduğu gündür. Günümüzde hâlâ bugün çamaşır yıkayan kişilerin zengin olacağı inancı yaygındır.

Cuma günü; nikah için uygun bulunan bugünde evlenen kişilerin beraberliklerinin hayırlı olacağına inanılır. Bugün yıkanan kişinin ömrünün az olacağına inanılır. Ev süpürmek, çamaşır yıkamak, dikiş dikmek gibi ev işleri için uygun bir gün olmadığı düşünülür.

Cumartesi günü; avlanmak için haftanın en münasip günü sayılan bu gün tırnak kesmek veya hamama gitmek gibi kişisel eylemler iyi karşılanmaz (Veren, 2010: 3-6; Irmak, 2018: 216; Erdem, 2008: 48).

Halk arasında hâlâ yukarıdaki örneklere benzer inanışlar mevcuttur. Bazı işler için haftanın uygun günü vardır. Yapılacak olan işte uygun gün beklenmezse kişinin başına kötü bir şey geleceği inancı yaygındır. Örneğin Salı, Çarşamba, Cumartesi günleri dikiş nakışa

başlanmaz bunlar için uygun zaman haftanın diğer günleridir, Cuma günü ezan zamanı ev süpürülmez (Boratav, 2003:109). Tüm bunların yanında haftanın günleri resmî kabulün dışında Anadolu'nun küçük yerleşim bölgelerinde farklı adlarla anılabilir. Örneğin; Denizli'nin Çal ilçesine bağlı Mahmutgazi Köyü'nde Pazar gününün karşılığı "Gireği", Pazartesi gününün karşılığı "Pazar"dır (Boratav, 2003: 168). Benzer durum Karabük'ün Eflani ilçesine bağlı köyler içinde geçerlidir: Pazartesi günü "Pazar" yahut "Eflani" Pazar günü ise "Deri" gündür. Bu isimlendirmelerin asıl sebebi ise küçük yerde yaşayan kişilerin haftanın bir günü kurulan semt pazarına gösterdikleri önemdir keza bahsi geçen köylerde bakkal, market vb. dükkanlar yoktur dolayısıyla insanlar evin ihtiyaçlarını karşılamak için haftanın o günü bekler.

Halk takvimi Anadolu'da hâlâ varlığını sürdüren bir yapıya sahiptir. Birçok folklor çalışmasında da sıkça işlenen bu takvim çeşitli varsayımlar barındırmaktadır.

Şekillenmesinde jeoloji, iklim ve mevsimin etkili olduğu Halk Takvimi, yaygınlık kazanmış resmi kullanımda olan Miladî takvime nispeten ayları ve günleri farklı bir şekilde bölümler ve bazı zaman dilimlerine iyi /kötü özellikler yükler. Rumi Takvim esasına bağlı olan Halk Takvimi yılı Hızır (yaz) ve Kasım (kış) günleri olmak üzere ikiye ayırır. Kasım ayından Mart ayına kadar uzanan kış günleri: Kasım (Kasım 8-Aralık22), Zemheri (Aralık 22- Şubat 5), Hamsin (Şubat 6- Mart 21) olarak sınıflandırılır (Çay, 1990:10). 21 Aralıkta başlayan kış günleri de kendi arasında Büyük Çille ve Küçük Çille olarak ikiye ayrılır. İlki kırk ikincisi yirmi gün süren bu çille günleri bazı yörelerde biri uysal diğeri geçimsiz olan iki kız kardeşe benzetilir. Büyük Çille uysal, yumuşak büyük kızı; Küçük Çille ise geçimsiz, uyumsuz küçük kızı temsil eder. Bu benzetmelerin temelinde yatan sebep ise yaşanan hava şartlarıdır. Havanın daha yumuşak ve sıcak olduğu zamanlar Büyük Çille zamanları iken sert kış dönemleri Küçük Çille olarak adlandırılmıştır. Iğdır yöresinde Büyük Çille dönemine girildiğinde nişanlı kızlara ve ailesine nişanlısı tarafından Çillelik adı verilen hediyeler gönderilir. Bu hediyelerin en hususisi Çille karpuzu olarak bilinen yaz aylarından itibaren özenle muhafaza edilen karpuzdur (Güner, Şimşek, 1998: 132).

Küçük Çillenin bittiği gün ısı yükselten etken olarak bilinen cemreler düşmeye başlar. Cemre, sözlük anlamı kor olan Arabî bir kelimedir. Cemrenin kelime olarak; sukut-ı cemerât denilen ateş söndürme eyleminden geldiği düşünülür. Eski zamanlarda kış başladığında insanlar hayvanlarını ve ailelerini alıp iç içe geçen yapılarda yaşarlarmış. İnsanlar, hayvanlarının olduğu yerlerde ve kendi buldukları yerde sürekli bir ateş yakarak kış boyunca ısı ihtiyacını karşılarlar havalar ısınmaya başladığında da bu yaktıkları ateşleri

sırasıyla söndürürlermiş bahsi geçen bu ateş söndürme eylemine “sukut-ı cemerât” denmekle birlikte bu olay zamanla “cemre” tabirine dönüşmüştür (Hamarat, 2012: 172). Sırasıyla havaya suya ve toprağa düşen cemreler artık havanın ısındığını baharın geldiğini niteler. Cemrelerin doğaya karışması arasında birer hafta vardır. İlk cemre Küçük Çille’nin son günü olan 20 Şubat’ta havaya ardından ikinci cemre 27 Şubat’ta suya son olarak da üçüncü cemre 5 Mart’ta toprağa düşer (Özmen, (Haz. Demirtaş), 1998: 41; Koç, Keskin, 2001: 9). Cemreler özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesim için ayrı bir önem taşımaktadır. İnsanlar toprağa cemre düşmeden tohum ekmemeye dikkat ederler. Cemre ilgili halk arasında çeşitli anlatılar da mevcuttur. Bu anlatılardan en yaygın olanı, cemrenin gökyüzünde yaşayan bir delikanlı olduğuyula ilgili olandır: Gökyüzünde yaşayan yakışıklı delikanlı cemre kendisinden daha aşağıda bir kız görüp sevdalanır, kıza doğru giderken ayağı takılıp gökyüzünün son katmanında düşer bu durum cemrenin havaya düşmesi olarak tahayyül edilir. Ayağa kalkıp daha da yakınlaşmak isteyen cemre aşağı indikçe bir an dengesini kaybederek suya düşer bu durum ise cemrenin suya düşme zamanını ortaya çıkartır. Cemre son olarak sudan çıkıp sevdiği kıza kavuşur ve yeryüzü bu âşıkların aşkıyla ısınır. Doğayı gözlemleyerek öğrenen insanlar cemreyi çeşitli hayvanların hareketleriyle de ilişkilendirmişlerdir. Bunlara örnek vermek gerekirse hala Anadolu’da insanlar derelerde, göletlerde kurbağa pisliklerinin suyun üzerinde olmasına bakarak cemrenin suya düşüp düşmediğine dair fikir sahibi olmaktadır. Bir anlatıya göre ise yılan kış olduğu zaman ağzına üç tane taş alıp toprağın altına girmiş. İlk cemre düştüğünde taşlardan birini ikinci cemrede diğerini ağzından çıkartır ve üçüncü cemrede de son taşı çıkartarak toprağın altından çıkarmış. Anadolu’da yılan görülmeye başlandığı zaman cemrelerin tamamlandığına inanılır (Hamarat, 2012: 171-193). Cemrelerle ilgili çeşitli tekerleme ve şiirler de mevcuttur:

“Üç biraderler

Kevakibzadeler

Biri meşreb havai

Biri deryade yüzer

Biri hakipaye yüz sürer” (Hamarat, 2012: 195).

Takvimsel bir düzene tabii olma beraberinde bir takım toplumsal faaliyetleri de getirmektedir. Mevsim değişimi, çeşitli tabiat olayları vb. olgular neticesinde insan kabuğundan çıkarak sosyal bir birey olma yönünde çeşitli uygulamalara dâhil olur. Coğrafyamızda özellikle ısı değişimi neticesinde bazı özel günler ve kutlamalar

görülmektedir. Soğuk hava sebebiyle kışın evlere hapsolan insanlar, ısının yükselmesiyle dışarı çıkarak yeniden özgürlüğe kavuşmuşçasına kutlamalar yapar. Takvim ve mevsime bağlı bu özel günler karşımıza bayram, festival, eğlence gibi isimlerle beraber çıkmaktadır. Genel itibariyle bayramlar daha geniş bir alanı kapsarken festival ve eğlence olarak anılan özel günler kısıtlı alanlarda görülmektedir.

Takvim ve mevsime bağlı bayramları, genel ve mahalli olarak sınıflandırmak gerekir. Bazı genel bayramlar (Koç katımı, Saya vb.) Anadolu'da coğrafi sebepler nedeniyle farklı tarihlerde kutlansa da takvime bağlı özel gün ve bayramların hemen hepsi aynı gün kutlanır. Mahalli bayramlar ise ülkenin genelinde hüküm sürmekten ziyade daha dar bir coğrafyada karşımıza çıkar. Sosyoekonomik sebeplerle oluşan mahalli bayramlar incelendiğinde kutlandığı bölgenin ekonomik yapısı, geçim kaynağı, iklimi, gastronomisi ve tarımsal faaliyetleri gibi çeşitli alanlarda bilgilerine ulaşmak mümkündür. Gerek genel gerekse mahalli bayramlar toplum için çeşitli etkilere sahiptir. Toplumsal hafızanın yenilendiği, imece ve ortak kalkınmanın yer aldığı bu günler özellikle içine dönük toplumsal yapılarda aile kurumunun oluşması ve ilerlemesi için zemin hazırlama niteliğindedir. Nişanlı çiftlerin hediyeleşmeleri, mesire yerlerinde gençlerin birbirlerini görüp beğenmeleri, özellikle genç kızların çeşitli kısmet açma ritüelleri eşliğinde ailelerine evlenme isteğinde olduklarını göstermesi bu duruma örnek olarak sayılabilir.

Takvim ve mevsime bağlı bayramlara Nevrûz, Hıdırellez, Koç Katımı, Saya Bayramı, Çiğdem Eğlencesi örnek gösterilebilirken mahalli bayramlara Cigor (Siirt), Çepni Bayramı- Mayıs Yedisi (Giresun), Kiraz Festivali (Tekirdağ), Nar festivali (Antalya), Ayva Festivali (Kocaeli), Yumurta Bayramı (Siirt), Bağbozumu Şenlikleri (İzmir, Manisa), Kayısı Festivali (Malatya), Turp Festivali (Osmaniye) sayılabilir. Örneklerini çoğaltabileceğimiz mahalli bayramların hepsi sosyoekonomik bir paydada buluşur. Ancak Cigor Bayramı diğerlerine nispeten bir sosyoekonomik zemine dayanmamaktadır. Sadece sosyal yapı nedeniyle oluşan ve yıllardır süregelen bu bayram birçok folklor makalesine de konu olmuştur. Çalışmanın bu kısmında Cigor Bayramına kısaca değinmeyi uygun buluyoruz.

Cigor Siirt'te kutlanan mahalli bir bayramdır. Cigor kelime anlamı olarak Arapça "cegir (kızdırma)" kelimesinden türediği düşünülür. Anlatılara göre eskiden yörede yaşayan Hıristiyan kesim şubat ayının ilk pazartesi gününü bir çeşit oruç tutarak et ve etli yemeklerden uzak durur bunu gören Müslümanlar ise onları kızdırmak amacıyla aynı gün büyük şenlikler eşliğinde özel et yemekleriyle bir şenlik düzenlerler. Çeşitli mesire yerlerinde kutlanan cigor bayramı için 1934-1936 yılları arasında Siirt'te valilik yapan Sakıp

Beygo ilk kez “çık gör” ikilemini kullanmıştır. Valinin bu söylemi yörede sıcak karşılanmış ve cigor zaman zaman çık gör olarak da anılmıştır (Kılıççioğlu, 1992: 83).

Cigor eğlencesi için günler öncesinden hazırlık yapılır, üç gün süren eğlencenin ilk günü erkekler ikinci günü kadınlar mesire yerlerinde gönüllerince kutlama yapmaktadır. Cigor eğlencesinin ilk günü evlerin damında suke adı verilen (yapımında yabani çam ağaçları kullanılan) meşaleleler sallanarak “*Ale aharu'l – keşeleyle mayit aşşe* (keşişin inadına bu akşam yemek yiyeceğim) ” şeklinde Arapça söylemde bulunan kişilerin sene boyunca baş ağrısı çekmeyeceğine inanılır (Kılıççioğlu, 1992:83; Yılmaz,2007:39). Cigor Bayramının özel yemeği mumbar, tatlısı ise pekmezden yapılan hamur tatlısı rayoş-metakip (sarılı muska)dir (Kılıççioğlu, 1992: 83).

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVSİMSSEL BAYRAMLAR VE ÖZEL GÜNLER

1.1. Nevrûz

1.1.1. Nevrûz'un Kökeni

Farsça yeni (nev) ve gün (rûz) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan Nevrûz, gündüz ile gecenin eşitlendiği gün olup Rûmî Takvime göre Mart'ın dokuzuna Milâdi Takvime göre ise Mart'ın yirmi birine tekabül etmektedir.

Baharın habercisi olarak kabul edilen Nevrûz, bilinen en eski Türk takvimi; On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde, en eski Türkçe sözlük olan Dîvânu Lugâti't Türk'te ve eski İran Takviminin birinci ayı Ferverdin'de yılbaşı olarak geçmektedir (Çay, 1985: 1; Çay, 1990: 14).

Gündüzlerin uzayıp gecelerin kısalmaya başladığı, güneşin koç (hamel) burcuna girdiği günün, ilk olarak ne zaman kutlanmaya başlandığı tespit edilememektedir. Gelişen zaman içerisinde yaşatıldığı toplumun değer yargılarını ve kültürel kodlarını da bünyesine alan Nevrûz, dinî bir anlamı olmamasına rağmen dinî motiflerle desteklenmiş ve belli bir kutsiyete bürünmüştür. Öyle ki bu kutsiyet ve yaşatıldığı toplumun değerlerini alma durumu kimi zaman tabii olduğu halkın dahi kafasını karıştırmış, halk bu konuda fetva alacak duruma gelmiştir. Kanunî devrinin ünlü şeyhülislâmı Ebu's-suud Efendi'nin aşağıdaki fetvası duruma örnek mahiyetindedir:

“Mesele: Nevrûz gününde Zeyd-i Müslim eyü libaslarını giyüp, yiyüp, içse (ve) yârânlarıyla sahraya gitse ism lâzım gelür mü?”

Cevab: Nesne lâzım gelmez. Nevrûz Mecusî değildir, Nevrûz sultanîdür.” (Yüksel, 2001: 155).

Nevrûz'un neden, niçin kutlandığı ve neyin yıl dönümü olduğu konusu çeşitli kişi ve olaylara atfedilmiştir; bunlara kısaca örnek verecek olursak sözlü ve yazılı kaynaklarda geçen sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

- Dünyanın kuruluşunun tamamlandığı gündür.
- Yaratıcının Koç Burcu'nda toplu olarak bulunan bütün yıldızlara kendi feleklerine gidip dönmeye başlamalarını buyurduğu gündür (Unat, 2004: 22).

- Hz. Muhammed'in peygamberlik ile müjdelendiği gündür.
- Hz. Yunus'un balık karnından çıktığı gündür.
- Hz. Nuh'un gemisinin karaya oturduğu gündür.
- Hz. Yusuf'un kuyudan çıkartıldığı gündür.
- Hz. Musa'nın asasıyla Kızıldeniz'i ikiye ayırdığı gündür.
- Hz. Âdem'in yaratıldığı gündür.
- Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten sürüldükten sonra affolunup buluşturuldukları gündür (Çay,1985: 6).
- Hz. İbrahim putları bugün devirmiş ve yakılmak istendiği ateşten bugün kurtulmuştur (Köse,2007: 25).
- Hz. Ali'nin doğum günüdür.
- Hz. Ali'nin hilâfete çıktığı gündür.
- Hz. Ali'nin Hz. Fatıma ile evlendiği gündür.
- Zerdüş'tün öğretilerini anlatan Avesta'da Nevrûz "ekin bolluğu bayramıdır" (Köse, 2007: 42).
- Hz. Ali'nin dargınların barışması için ilân edilen bayramdır (Makas, 1987: 84)
- Hz. Ali'nin doğum gününde Nevrûz adlı öksüz bir çocuğun hediye olarak boyalı bir yumurta vermesi sebebiyle kutlanan bir gündür (Makas, 1987: 83).
- Türklerde bahar bayramıdır.
- Türklerin Ergenekon'dan çıktıkları gündür.
- Zerdüş'tininden kalma bir bayramdır (Tural, 2004: 512).
- Harezmi hükümdarı Sultan Melikşah'ın icadıdır.
- Yoksulları koruyan ve gözetken Sultan Nevrûz adlı birisinden kalmıştır.
- Bektaşîlerin büyük bayramıdır.
- Mecûsîlerce Nevrûz yüce ışık Ahura Mazda'nın temsilcisi olarak kötülükleri temizleyen ve ruhları arındıran kutsal ateşin yaratıldığı gündür (Köse, 2007: 24).
- İran padişahı Cemşid'in dünyayı gezdikten sonra Azerbaycan'da, mücevherlerden oluşan bir taht kurdurması ve tahta oturduğu sırada güneşin tahta vurması sebebiyle etrafı saran aydınlık ve ışıltının halk tarafından kutsal atfedilmesine dayalı her yıl kutlanan gündür (Tural, 2001: 533).
- Demirci Kave'nin zalim Dahhak tarafından ezilen halkı ayaklandığı gündür.
- Demirci Kave'nin Kral Dahhak'ı öldürdüğü gündür (Köse, 2007: 23).

- İran padişahı Cemşid'in bir gün avlanırken okunun kayaya çarpması sonucu çıkan kıvılcımların kuru otları tutuşturmasıyla ateşi bulması ve akabinde ateşin bulunduğu gün olarak her yıl kutlanması (Köse, 2007: 21).
- Cemşid kendine bir araba yaptırır ve ilk kez Nevruz günü o arabaya biner, rivayet odur ki; cinler Cemşid'i arabasıyla Dunbavend dağından Vavillan'a kadar havada götürür. İnsanlar bu olaya keramet atfedip günü bayram ilan etmiş ve sürekli olarak kutlamaya başlamışlardır. (Maksedof, 1996: 271).

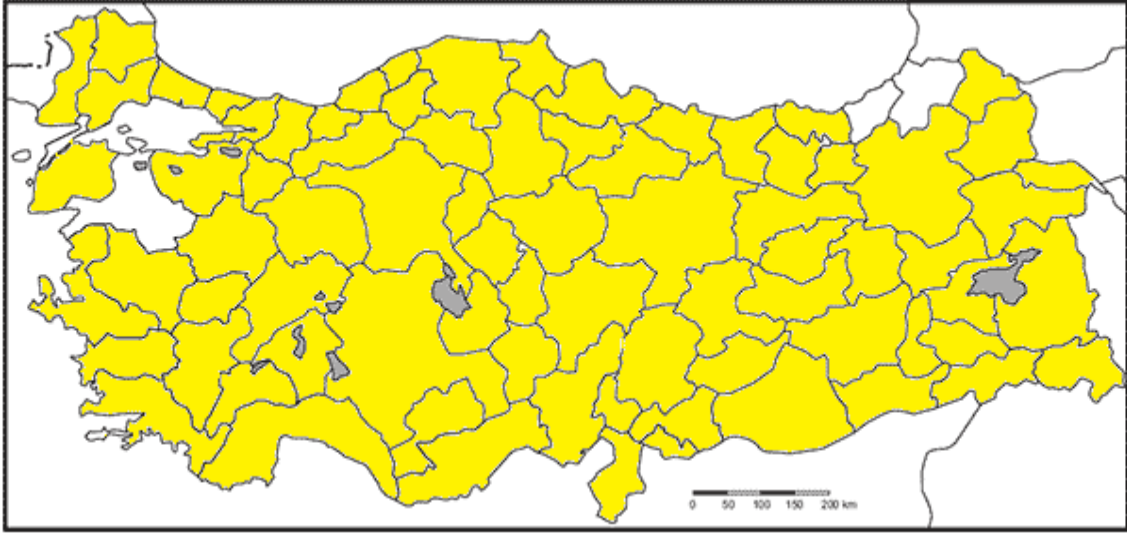
1.1.2. Nevruz'un Uygulandığı Alanlar

Nevruz, yılbaşı olarak kabul gördüğü Osmanlı coğrafyasında birçok önemli devlet işinde eşik olarak kullanılmış, faaliyete geçmek için Nevruz günü beklenmiştir; ordunun toplanması, kalelerin hazır hâle getirilmesi, donanmanın denize indirilmesi gibi kritik konularda dahi Nevruz günü baz alınmıştır (Köse, 2007: 113).

Osmanlı Devleti zamanında İttihat ve Terakki Partisi, devlet görevlilerinin de katıldığı bir törende Nevruz'un "Ergenekon Bayramı" olarak kutlanmasını kararlaştırmıştır (Tan, 2007: 286). Nevruz, değişen rejimden sonra da 1926'ya kadar resmî olarak kutlanmış 1991 yılında ise resmî tatil olmaksızın millî bayram olarak kabul edilmiştir. Ne yazık ki günümüzde eskisi gibi geniş kitlelerce kutlanan muteber bir gün olmasa da kültürel bir miras olarak halk arasında devamlılığını korumaktadır. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Nahçıvan, Azerbaycan, Doğu ve Batı Türkistan, Kırım, Yakut ve Yugoslavya Türklerinde, Balkan Türklerinde, Kıbrıs Türklerinde de Nevruz kutlamaları yapılır (Artun,2008: 111).

Türk dünyasında Yengi Kün, Gülnavruz, Ergenekon, Bayşecek, Gül Gardon, İlk yaz Yortusu, Çağan, Gündönümü, Ulusting Ulı Küni gibi adlandırmalarla anılan yılbaşı Dursun Yıldırım'ın söylemiyle "Erkin Kün", Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan Türk Cumhuriyetlerinde millî bayram olarak kutlanmaktadır (Sarınay (Haz. Demirtaş),1998: 66). Kendine ait ritüelleri olan Nevruz birçok yerde bir iki günlük bir kutlamadan ziyade ayın geneline yayılan bir işleyişle kutlanmaktadır.

Türkiye coğrafyasında belli kesimlerce uygulandığı tespit edilen Nevruz Mart Bozumu ismiyle de karşımıza çıkar. Nevruz ülkemizde, Tekirdağ, Diyarbakır, Kırklareli, Edirne, Uşak, İzmir, Giresun, Bolu, Amasya, Mersin vd. illerde kutlanmaktadır (Artun, 1999: 4; Uca, 2007: 140-141).

Tablo 1.1. Taranan kaynaklar ışığında Türkiye coğrafyasında Nevrûz'un kutlandığı şehirler

1.1.3. Nevrûza Dair Uygulamalar

1.1.3.1. Ritüeller

Nevrûz zamanı yapılan ritüel ve uygulamaları Çarşamba gününe ait olanlar, ateş ile ilgili olanlar ve su ile ilgili olanlar olmak üzere üç başlık altında toplayabiliriz.

1.1.3.1.1. Çarşamba Günü Uygulamaları

Nevrûz zamanı Çarşamba günlerinin diğer günlerden farklı bir ehemmiyete sahip olduğu açıkça görülür. Öyle ki bayrama en yakın olan Çarşamba kendinden önceki Çarşambalara nispeten daha kıymetlidir keza kısmet açma, kısmet bağlama niyet tutma gibi âdetler bugün yapılmaktadır. Günün kısmet ve gelecekle ilgisine o kadar itibar edilir ki söz kesme nişan takma gibi kişisel hayatın dönüm noktaları bugün yapıldığında hayırlı olacağına ve ilişkinin ömür boyu süreceğine inanılır. Çeşitli toplumlarda Çarşamba günü yapılan uygulamalara bakacak olursak:

İran'da yaşayan Türkler için ayın ilk üç Çarşambası özel bir adlandırmaya sahiptir ve sırasıyla şöyledir: Koduk kırktı Çarşamba, kül Çarşamba, gül Çarşamba; Koduk kırktı Çarşamba'da hayvan kırkma işleri yapılır. Kül Çarşamba'da ev ve eşya temizliği yapılır ve ocaktaki eski yıla ait kül dışarı atılır. Gül Çarşamba ise yılbaşına en yakın olan Çarşamba'dır

ve en fazla uygulama bu gün yapılır; havaî fişek atımı, bacada ateş yakımı, yakınlarda bulunan su değirmenlerine gitme gibi eylemsel uygulamaların yanında “çerşenbe karışığı”, “kulak asma” gibi halk arasında oyuna dönmüş bir takım uygulamalar da bugün hayata geçer. Çerşenbe karışığı; çocukların evleri tek tek dolaşıp topladıkları leblebi, iğde, kuru üzüm veya nevrûzla bütünleşmiş olan kırmızı yumurtanın yer aldığı bir karışımdır. Kulak asma ise bir kişinin niyet tutarak komşu evinin kapısını veya penceresini dinleme olayıdır. Duyduğu şeylere göre kişinin niyeti yorumlanır. Günümüz şartlarında değerlendirmeye kalktığımızda çok da hoş karşılanmayacak bu durum o toplumda kabul görmüş bir uygulama olduğu için insanlar, kapılarının veya pencerelerinin dinlenme ihtimaline karşılık o akşam evde güzel şeylerden bahsetmeye özen gösterirler (Makas, 1987: 61-64).

Kulak asma âdeti “kapı basma” ve “gapı pusma” adlarıyla Azerbaycan’da da görülmektedir. Niyet tutma ve niyeti yorumlamaya örnek olarak başka bir uygulama daha yapılmaktadır. Kaynaklarda adlandırılmasıyla karşılaşmadığımız uygulamada kapı basmanın aksine niyeti tutan kişi evin içinden dışarıyı dinler. Elinde bir tas su ve yedi anahtarla birlikte sokağı dinler ve duyduğu ilk kelimeye nispeten yeni yıla ve tuttuğu niyete ait varsayımlarda bulunur (Çay, 1985: 64). Özellikle Nevrûz’un tasvir edildiği şiirlerde bunu görmek mümkündür. Kemaleddin Kadim’in “Akşam çatmaz akşamına bu yazın” şiirinin bir dördlüğünde bu durumu izah eden iğneli bir anlatım bulunmaktadır:

“Pencereden kulak asan çok olar.

Kapılardan atılmamış şal hele.

Şirin danış, neçe ümid yıkılar,

Zulüm Hasan, sözlerini bal ele” (Muradoğlu, 2017: 116).

Iğdır civarında yapılan Nevrûz kutlamalarında da kulak asma adeti yer yer görülmektedir. Iğdır’da da Nevrûz kutlamalarında Çarşamba günleri ateş yakmak âdet hâline gelmiştir; ateşin üstünden atlamakla hastalıklardan kurtulunacağına inanılır. Güncel mimarinin yayılmasıyla unutulmuş olan “kuşak sallama” âdeti de yörede Çarşamba günü yapılan ritüeller arasındadır. Kuşak sallama âdeti kabaca şöyledir: Delikanlı evlenmek istediği kızın evinin bacasından kimliğini belli edecek bir hediyeyi kuşakla sarkıtır. Ev ahalisi delikanlıya olumlu bakıyor ise hediyeyi kabul edip yerine evlenecek kızın işlediği bir çeyiz bağlayıp kuşağını çektirirler; olumsuz bakıyor ise hediyesini kabul etmezler. Bu adet Azerbaycan’da “şal atma” adıyla karşımıza çıkar. Delikanlı, sevdiği kızın evine ucunu bağladığı bir şal atar eğer cevap olumluysa şal çözülüp kızın koluna bağlanır ancak olumsuz ise delikanlı hediyeyle geri çevrilir (Makas, 1987: 69- 72; Çay, 1985: 67).

Azerbaycan Türklerinde yılbaşından önceki son dört Çarşambaya “üskü” denir. Mart ayının ilk Çarşambasına ise bugün Anadolu’da da çokça kullanılan “Kara Çarşamba” denmektedir. Özellikle evdeki kap kaçakların ağızları bu gün bilhassa kapalı bırakılarak içine birtakım kötü kısmetin (bereketsizlik, şanssızlık vb.) girmesi engellenmek istenir. Nevruz’dan önceki son Çarşamba’ya “ilin ahîr tek tek günü” veya “ahîr çerşenbe” denir. Son Çarşamba, evlerin damlarında; yakmak için “tongal/ tonkar/ tonkur” denilen ot yığını toplanır. Tongal kelimesinin kökeni için birçok farklı görüş mevcuttur. Bir görüşe göre tongal, filolojik olarak Türkçe “Ton” ve Moğolca “Qan” iki kelimenin birleşmesi ile oluşur gece ateşi anlamına gelir. Başka bir varsayım ise üzerinden atlamak için yakılan ateşin amacına ithafen ortaya atılmıştır; hastalıktan kurtulmak için ateşten atlanırken “Hastalığım oda sağlığım bana.” şeklinde yapılan dualarda hastalığın gönderildiği yerde donup kalması temenni edilmiş ve ilk hali muhtemelen “donkal” olan kelime türetilmiştir (Caferoğlu, 1930: 103).

Tongal ateşe verilmeden, çocuklar yığının kenarından tünel açıp geçer büyükler ise türkü ve maniler söyler. Aşağıda bu manilere bir örnek verilmiştir :

“Çepere çeper doldu gel,
Çepere guşlar gundu gel,
Dolagsız gezen oğlan,
Dolag tamam oldu gel.

Aşığ, dolag altına,
Halın dodag altında,
Sen ağaç ol budağ sal
Biz de dolag altına.” (Çay,1985: 60).

Tongal yakıldıktan sonra üzerinden atlamak hemen hemen Nevruz’u kutlayan tüm topluluklarda ateşten atlama olarak karşımıza çıkar. Ateşten atlamadan önce bir dilek tutulur ve dileğin kabul olması için atlama eylemi üç kere tekrarlanır. Çocuklar ve hastalar yetişkinlerin yardımıyla ateşin üzerinden geçirilir. Bazı yörelerde büyükbaş hayvanların da hasta olmamaları ve daha verimli olmaları açısından bu ateşin yakınından geçirildiği görülmektedir. Ateşin üzerinden atlama mevzusuna daha sonra detaylı olarak değineceğimizden burada kısaca yer veriyoruz.

1.1.3.1.2. Ateşle İlgili Uygulamalar

Nevrûz kutlayan toplulukların vazgeçilmez âdeti olan; ateşin üstünden atlama doğrudan olarak ateş kültüyle ilgilidir. Ateşin temizleyici ve arındırıcı bir etkisi olduğuna inanan insanoğlu tarihin karanlık zamanlarından beri ateşe saygı göstermiş, ateşten korkmuş ve yer yer ona kutsiyet atfetmiştir. Tarih boyunca görülen ateşe kurban verme, ateşten sakınma ve ateşi söndürürken gösterilen titizlik bunlara delil mahiyetindedir. Ateşin ortaya çıkmasıyla ilgili çeşitli anlatılar bulunmaktadır. Örneğin Göktürk anlatılarına göre ateş bir Türk'ün keşfidir ancak Altay ve Yakut destanlarında ateş, Tanrı Ülgen tarafından insanlığa verilmiştir (Ögel, 1995: 501; Çay, 1985: 182).

Ateş, insanlığın ve doğanın bekası için elzem olan güneşin yeryüzündeki uzantısı olarak halk arasında kutsiyet kazanmış, birçok inanç ve dinî ritüelde de yerini almıştır. Örneğin; Şaman inancında kötü ruhları kovucu özelliği bulunduğu inanan ateş üzerinden atlama, dinî bir ritüeldir (Köse, 2007: 24). Zamanla ateşe gösterilen ihtimam ateşin yandığı ve canlı tutulmasının sağlandığı ocağa da gösterilmiş ateş ve ocak birlikte anılmaya başlanmıştır. Ocak ise zamanla ev / yuva olgusuyla beraber algılanmıştır (Kara Düzgün, 2015: 153). Ateşin ve ocağın kutsal bir ruhu, iyisi olduğu düşünülmüş, bu kutsaliyete zarar vermektan imtina edilmiştir. Ateş iyisinin evi ve ev halkını koruduğuna ancak ateşe yapılan bir saygısızlık durumunda ev sahiplerini cezalandırabileceğine inanılır. Örneğin; ateşe tükürmenin, sivri uçlu bir metalle ateşi karıştırmanın, bıçağı ateşin üzerinde kaynayan besine yahut ateşe doğrudan temas ettirmenin ateş iyisine zarar vereceğine ve akabinde ev sahibinin iye tarafından cezalandırılacağına inanılır (Dilek, 2007: 34; Kumartaşlıoğlu, 2014: 182).

Ateşin evi koruması dışında eve bereket getirmesi, gelecekte haber vermesi, hastaları sağaltması gibi türlü meziyetleri olduğuna da inanılmaktadır. Tüm bu inanışlar ateşe gösterilen saygı ve itibarın günümüzde de devam etmesini sağlar. Ateşe gösterilen ihtimam ve saygı Anadolu'da hâlâ devam etmesinin yanı sıra birçok Türk boyunda da varlığını sürdürmektedir. Örneğin; Sibiryâ Türklerinde evlenen bir çiftin evlerine girdiklerinde öncelikle ateş yakmaları gerektiği aksi halde nikâhlarının Tanrı katında geçerli olmayacağına inanılır. Benzer bir inanış çiftlerin boşanma durumlarında da görülmektedir: Boşanmak isteyen çiftin evlerindeki ocağı söndürmeleri gerektiğine aksi halde boşanmalarının Tanrı huzurunda geçerli olmayacağına inanılır (Dilek, 2007: 34-39). Gagauzlar'da da ateş mukaddes sayılır ancak canlı ve cansız olmak üzere ikiye ayrılır. İki odunun birbirine sürtülmesiyle elde edilen cansız ateşle oynamak doğru değildir (Arnaut,

(Haz. Demirtaş) 1998: 60). Hakas Türklerindeki bir inanışa göre ise ocakta yanmakta olan odunun kendiliğinden bölünüp düşmesi gelecek olan misafire, düştüğü yön ise misafirin ne yönden geleceğine işaret eder (Kumartaşlıoğlu, 2014: 184). Kırgız, Nogay, Azerbaycan Türklerinde de ev hayvanları Nevruz günü iki ateş arasından geçirilir ki bu şekilde insanlar hayvanlarını da geçmiş senenin kötülüklerinden arındırmış ve gelecek sene için korumuş olur. İki ateş arasından geçerek temizlenme tarih boyunca görülen bir inançtır. İki ateş arasından geçen kişinin kötü bakışı, kötü niyeti ve sebep olmak istediği herhangi bir kötülüğün engelleneceğine inanılır. 1245 yılında Batu Han'ın ordugâhına gelen Vatikan elçilerinin de iki ateş arasından geçirilip kabul edilmeleri bu duruma örnek teşkil eder (Köse, 2007: 24).

Nevruz günü yakılan ateş hem yeni yılın habercisi hem eski yıla ait kötülüklerden arınma hem de toprağı ısıtıp uyandırma mahiyetindedir (Artun, 2008: 113). Gelecekte haber almak amacıyla ateşin kullanılması da çok eski zamanlara dayanmaktadır. Eski Türk hükümdarlarının yılın belli günlerinde büyük bir ateş yaktırıp ateşin rengine göre gelecek yıla dair çıkarımlarda bulunmaları buna örnektir. Yakılan ateşin alevi gökte yükseldiğinde hangi rengi alırsa o renge göre gelecek yıl yorumlanır; sarı renkli olması o yılın hastalıkla geçeceğine, siyah renkli olması hükümdarın öleceğine veya uzak sefere çıkacağına işaret eder. Eğer Ateş yeşil renkte ise bereketli yağmurlu bir yılın geçeceği ve iyi ürünü olacağı, beyaz renkli ise kıtlığa işaret eder. Alev'in kırmızı olması ise savaşın habercisi olarak yorumlanmıştır (Aytaç, 2004: 67).

Nevruz günü yakılan ateşin üzerinden atlama ise uyuşukluğun, hastalığın insanın üzerinden ateşe dökülmesi şeklinde bir inanışa tabidir. Ateş üstünden önce alevler yüksek iken delikanlılar ve genç kızlar atlar. Yaşlılar ise önce küçük çocukları kucaklarına alıp ateşin üzerinden savurarak atlatırlar ardından kendileri atlarlar (Aytaç, 2004: 63). Ateş üzerinden atlama ritüelinin kökenini incelediğinde uygulamanın aslında yüzyıllar öncesine dayandığını görülmektedir: 568 yılında Bizans İmparatorluğu tarafından gönderilen elçi Zemarkhos ve heyeti gittikleri yerde ateşin üzerinden atlatılıp kötü ruhlardan temizlendikten sonra huzura kabul edilmiştir (Çay, 1985: 183). Romalı çocuk ve bekâr erkeklerin yıl sonunda düzenledikleri törende de ateş üzerinden atlamanın maddi ve manevi her türlü kötülük ve pislikten arındırdığına inanılmıştır. Romalılar, ateşten atlarken: “Ey ateş, pireleri, bitleri ve ruhî ya da bedenî bütün hastalıkları senin üzerine silkeledik.” şeklinde söylemlerde dahi bulunmuştur (Turan, 2008: 103). Ateşten atlarken, ateşle yahut ateşe konuşma

uygulaması günümüzde kimi yerlerde dilek tutularak devam etmektedir. Yapılan atlama eylemi sırasında genellikle şu şekilde dua ve temennilerle bulunulur:

“Ağırlığın, uğurluğun tökübün bu ateşin üzerine” (Gönüllü, 1998:12)

“Nazar ola göz ola

O da yana köz ola” (Korkmaz, 2000: 223).

“Senin kızıl nurun /Maga kelsin /Menin sarı oorum/ Saga ketsin (Senin kızıl nurun bana gelsin benim sarı hastalığım sana gitsin)” (Cumakunova, 1998: 25).

“Benim hastalıklarım-ateşe,

Sağlığım-kendime,

Sağlık olsun,

Ateşin alevi yükselsin,

Kuraklık olmasın,

Belalar uzaklaşsın

Bereket ve barış olsun” (Aytaç, 2004: 62).

Dolaylı bir şekilde ateş kültürüyle ilgili diyebileceğimiz tütsüleme, tütsü yakarak evdeki kötü ruh ve hastalıkları kovma eylemi de bu başlık altında incelenebilir. Nevrûz’dan önce yapılan temizlik esnasında Kırgızların ardıç ağacından yapılmış bir tütsüyle evi tütsüledikleri görülmektedir. Tütsüleme esnasında çeşitli dualar okuyan Kırgızların en yaygın duası aşağıda yer verdiğimiz “alas” duasıdır:

“Alas! Alas! -Alas! Alas!-

Ar balaadan kalas -Her beladan halas-

Eski cıl ketti -Eski yıl gitti-

Canı cıl keldi -Yeni yıl geldi-

Alas! Alas! -Alas! Alas!-

Aydan aman -Aydan sağlıklı-

Cıldan esen çıgalı -Yıldan esen çikalım-

Cağşılıktı Tenir berer -İyiliği Tanrı verir-

Carık kündü kenen berer -Aydınlığı bol verir-

Alas! Alas! -Alas! Alas!-

Ar balaadan kalas -Her beladan halas” (Cumakunova (Haz. Demirtaş) ,1998: 24)

“Alas, alas,-Alas, alas,

Ar baleden kalas, -Her felaketten korun,

Cañı cılım calgap, - Yeni yılım iyilik ver,

Caksılıkka canas. -İyiliğin yanında ol.
Eski cıl ketti, -Eski yıl gitti,
Canı cıl keldi. -Yeni yıl geldi.
Aydan aman, -Aydan sağlıklı,
Cıldan esen bololuk. -Yıldan esen olalım.
Cer carılıp çöp çıksın, -Yer yarılısın ot çıksın
Celin ayrılıp süt çıksın. - Celin ayrılısın süt çıksın.
Egin – tegin bul cılı, - Ekinler de bu yılda,
Eski cıldan köp çıksın. - Eski yıldan çok olsun!” (Dıykanbayeva, 2009: 60).

Ateşin yahut ocağın dilimizdeki sirayetine baktığımızda özellikle deyim ve atasözlerinde çokça karşımıza çıktığı görülmektedir. Sosyal hayatın özellikle aile kurumu bağlarında kendini gösteren ocak-ateş ikilisine birkaç örnek verelim: Çoğunlukla bir ölüm neticesinde soyu kuruyan bir kimse “ocağım söndü” şeklinde feryad eder. Yuvası bozulan, dağılan bir kimse “ocağım battı” diyerek acısını dile getirebilir. Birinden yardım dileyen kimse “ocağına düştüm” diyerek medet umar, acı bir haber alan yahut uzunca bir süre telaşlı merakta kalan kişi “içime ateş düştü” derken farkında olmadan ateşin yakıcı özelliğinin dışında kötü ruhlarla olan bağına da değinmiş olur. Ekonomik yönden ciddi bir zarara uğrayan kimse “ocağıma incir ağacı diktin” diyerek zarara sokan kişiye feveran edebilir.

1.1.3.1.3. Suyla İlgili Uygulamalar

Bereket, temizlik ve sağlığın sembolü olan suyun insan ve toplum yaşantısındaki önemi yadsınamaz bir gerçektir. Hâl böyle olunca da kutsiyet atfedilen su, birçok özel günde çeşitli ritüellerle karşımıza çıkmaktadır. Nevrûz gününde merkezinde suyun olduğu geleceği tahmin etmek, kısmet açmak vb. işlevsel ritüeller yapılır.

Nevrûz sabahı taze su içmenin yıl boyunca insanı dinç ve sağlıklı tutacağına dair yaygın bir inanç vardır. Özellikle evlerde daha önceden içmek, kullanılmak için doldurulmuş suların dahi dökülüp yenisiyle değiştirildiği görülür. Hayvancılıkla geçinen yahut uğraşan kimselerin Nevrûz sabahı hayvanlarına da aynı temennilerle taze su içirdikleri görülür (Artun, 1999: 5).

Suya bakarak geleceği tahmin etmek birçok yörede görülür. Özellikle Nahcivan’da yaygın olan bir leğen falı; suyun gelecek yıl ile ilgisine dayalıdır. Su dolu olan leğenin

kenarına çeşitli hayvan resimleri konur ve ölü bir balık leğene atılır. Suyun karıştırılmasından belli bir süre sonra balık hangi resmin önünde ters durur ise o yılın o hayvan ile başladığına inanılır. Şifa niyetine sudan çocuklara içirilir (Uzun, 2002: 26). Nahcivan’da uygulanan sudan haber alma ritüelinin bir diğeri ise Ahîr Çarşamba’da uygulanan geleceğe dair çıkarımların yer aldığı “vasf-ı hâl” toplantısıdır. Akşam vakti toplu halde çeşmeye su almaya giden kızlar hiç konuşmaksızın su doldurma eylemini gerçekleştirdikten sonra bir evde toplanır. Bir leğenin içine doldurulan sular boşaltılır. İki iğne pamuğa sarılarak leğene bırakılır ki bu iki iğne köyde birbirini seven iki genci temsil eder. İğnelerin hareketleri birbirlerine yakınlaşmaları- uzaklaşmaları iki gencin geleceğine atfedilir.

Su ile yapılan başka bir uygulama tabiri yerinde ise bir oyun da vasf-ı hâl yahut martufal olarak geçmektedir. Eğlenme amacıyla bir yerde toplanan kadınlar özellikle genç kızlar suyla dolu bir küp yahut bir kaba küçük özel eşyalarını atarlar. İçlerinden genelde en yaşını almış olanı küpün başına oturarak suyu karıştırır ve tek tek eşyaları sudan çıkartır, eşyaları çıkartırken de çeşitli maniler okur; okuduğu mani çıkardığı eşyanın sahibine atfedilir. Bazı bölgelerde martufal falından ilk çıkan eşyanın sahibinin yılın en şanslı insanı olacağına inanılır, bu yüzden martufalın ilk manisine ayrı bir önem verilir. Baş martufal manisi yahut martufal manisi olarak bilinen bu maniye aşağıda örnekler verilmiştir:

“Martufal başı mısın?

Cevahir taşı mısın?

Gel bir mani söyleyim,

Cebinde taşır mısın?”

“Mani mani martufal,

Mantifalın adı var,

Her kime düşer ise

Devlet ile batî var.”

“Martifalım fal ola,

İçi dolu hal ola,

Martifala gelenin

Muradı hasıl ola” (Çay, 1985: 152-153; Çay, 1990: 27).

“Mantuvarın mantuvar,

Mantuvarın vakti var,

Mantuvara gelenin,
Cennette beş tahtı var.”

“Mantuvarın var olsun,
İçi dolu nar olsun,
Mantuvara gelmeyenin,
Eli yüzü kara olsun”

“Mantuvarın var için,
Devşirmesi çok çetin,
Gel mantuvar açalım,
Alca tumanlı hatun” (Çay, 1990: 29).

“Bahtıbarın bal olsun,
İçi dolu gül olsun,
Bahtıbarı kuranın
Akıbeti hayrolsun”

“Ey bahtıvar, bahtıvar
Bahtıvarın vakti var
Bir kızla bir oğlanın,
Sarılmaya ahtı var” (Çay, 1990: 29; Yüce, 1965: 3741).

Nahçıvan’da vasf-ı hâl toplantısına “cangülüm” denmektedir. Cangülümün dikkat çekici yanı ise genelden farklı olarak oyuna sadece yedi genç kızın katılmasıdır onun dışında oyunun diğer öğeleri ve oynanış şekli aynıdır. Aşağıda cangülüm manisine örnekler verilmiştir:

“Burdan bir atlı geçti
Atını oynattı geçti
Gün bitti doğdu, geçti
Ay gibi battı geçti”

“Ağ atar enişten
Gantarağası gümüştən
Bize de gismet olsun
Heybedeki yemişten”

“Mescidin ocağında

Şam yanır bucağında
Allah muradın versin
Ağ olan gucağında”

“Çoban koyuna gider
Bakar boyuna gider
Çobanın ağ toğlusu
Nişan toyuna gider”

“Gurban olum özüne
Şirin şirin sözüne
Senden başka yarım yok
Bakma özge sözüme”

“Heyetimiz ucadı
Söyüdüleri gocadı
Ay gız sen hiç forslanma
Oğlan senden ucadı”

“Yarıma guzu gurban
Gon gurban guzu gurban
Yarımın bir teline

Eğyarın yüzü gurban” (Amanoğlu, 2001: 30-31).

1.1.3.1.2. Nevrûz’a Dair İnanışlar

Nevrûz, her şeyden önce halkın kutlamaktan zevk aldığı çeşitli aktivitelerle günlük yaşamdan uzaklaşıp hayatlarını renklendirebildikleri bir gündür. Yeni yılı simgeleyen bu gün insanların geleceğe dair olan bitmeyen umudunu da temsil etmektedir. İnsanlar geçen zaman için ne kadar kötü düşünürlerse düşünsünler gelecekte hep ümitlidir. Nevrûz umut dolu bir yılın ilk günüdür bu yüzden insanlar bugün diğer günlere göre daha dikkatli davranırlar; kalp kırmamaya, kötü söz söylememeye dikkat ederler. Yardımlaşmanın fazlaca görüldüğü bu günde insanların küs kalması da hoş karşılanmaz. Dinî bir bayram edasıyla sosyal hayatta yerini alan Nevrûz günü için yapılması makul olan eylemler olduğu gibi

yapılmaması gereken eylemler de vardır. Uygulanan çeşitli yaptırımları detaylı olarak ritüel kısmında işledik ancak yine de bu başlığımızda birkaç örnek vermek yerinde olacaktır:

- İnsanlar, eski yıla ait hastalık, kötülük, pislikten kurtulmak için türlü eylemlerde bulunurlar. Temizlik bu eylemlerin başında gelmektedir, Nevruz'dan önce evlerde yapılan temizlikte hemen hemen bütün eşyaların (ocaktaki kül dahil) dışarıya çıkartılıp havalandırılması adet haline gelmiştir. Kışın miskinliği ve kış aylarında evlerde yer etmiş olan çeşitli haşerattan da bu şekilde kurtulmak hedeflenir. Eşyalar dışarı çıkartılıp temizlenirken yeni yıl eve davet edilircesine “mart içeri pire dışarı” şeklinde söylemde bulunulur.
- Anadolu'da “Mart İpliği” olarak bilinen uygulamada insanlar gerçekleşmesini istedikleri dileklerini birer bez veya çaput eşliğinde ağaç dallarına bağlarlar (Şengül, 2006: 69).
- Orta Anadolu'da sabah erkenden mezar ziyareti yapılarak farklı mezarların üzerinden kırk taş toplanır. Dilek eşliğinde toplanan taşlar evde bir yere asılır ve bir yıl bekletilir. Bir yıl sonra taşlar tekrar sayılır, inanışa göre dileği kabul olacak kimsenin taşları kırk bir olur. Dilek akıbeti ne olursa olsun sayımdan sonra taşlar alınan yerlere geri bırakılır (Artun, 1999: 6).
- Batı Trakya Türkleri Nevruz günü yumurta kabukları ile dereden veya pınardan su içer ve içilen bu suyun sene boyunca boğaz ağrısını önleyeceğine inanırlar (Gönüllü (Haz. Demirtaş), 1998: 11).
- Muğla'da yıl boyunca hayvanın sağlıklı olması için: Nevruz sabahı, yılanbıçağı adlı bir bitki ile hayvanlara vurulduğu görülmektedir (Önal, 2000: 5).
- Alanya'da ise Nevruz günü yenilen ayva o yıl yılan görülmeyeceği inancını taşır (Gönüllü (Haz. Demirtaş), 1998: 11). Yılandan korunmanın başka bir yolu ise Nevruz günü evdeki tüm ipleri saklamaktır; şekil olarak parça bütün ilişkisine dayalı bu benzetmede ip uzun ve inceliği sebebiyle yılanla benzetilmiş onu göz önünden kaldırarak yılanla karşılaşma ihtimali en aza çekilmiştir (Tikbaş Apak, 2013: 8).
- Yeni yılın ilk sabahı eve ilk gelen kişinin erkek olması temenni edilir, kadının gelmesi yılın uğursuz ve bereketsiz geçeceğini düşündürür. Eğer eve erkek misafir gelmezse ev sahibi ahırdan bir öküz yahut kümesten bir horoz alarak eve sokar böylelikle yılın ilk günü eve ilk gelen canlının erkek olması sağlanmış olur (Tikbaş Apak, 2013: 8).
- Alanya'da Nevruz günü atlar çayırlara çıkartılıp güneşte bırakılır, bu güneşlenme ve otlanmanın atın içindeki hastalıkları defedeceği inancı yaygındır (Gönüllü (Haz. Demirtaş), 1998: 13).

- Giresun’da Nevrûz Mart Bozumu olarak kutlanmaktadır. Kutlamaların tamamlanması için son olarak ayak sınaama adı verilen misafir ağırlama yer alır. İnanişâ göre eve gelen kişinin “martınızı bozuyorum” demesiyle Mart bozumu son bulur. Yılın ev ahalisi için iyi veya kötü geçmesi bu kişiye bağlanır (Kara Düzgün, 2014: 239)
- Giresun’da hayvancılıkla uğraşan kimseler hayvanlarının kuyruğuna kırmızı bir ip bağlayarak üç kere çekerler ver “Mart ben tarttım sen tartma” şeklinde söylemde bulunurlar. Buradaki amaç o yıl içinde hayvanı olası bir hastalıktan korumaktır (Kara Düzgün, 2014: 239).
- Giresun’da Mart Bozumunda (Nevrûz) eve yeşillik girmesi yıl boyunca evden böcek ve sineğin eksik olmayacağı anlamına gelir (Kara Düzgün, 2014: 240).
- Giresun’un Şebinkarahisar ilçesinde Nevrûz günü akarsuda yıkanan kimsenin kuvvet ve sağlık kazanacağına inanılır (Artun, 1999: 5).
- Sivas’ta Nevrûz günü gök gürlmesi yeni yılın bereketli olacağını düşündürür (Artun, 1999: 6).
- Yozgat’ta genç kızlar gelecek yılda evlilik ve çocuk hayallerinin gerçekleşmesi için çimen yahut sebze düğümlerler (Artun, 1999: 6).
- Erzurum’da Nevrûz sabahı elinde yeni doldurulmuş suyla bir erkek çocuğu hayvanların bulunduğu ahıra sokulur ve elindeki suyu ahıra serpmesi istenir. Yılın yeni suyunun günahsız bir çocuk tarafından ahıra serpilmesi ahırın o yıl bereketinin eksik olmayacağı inancını taşır (Şengül, 2006: 67).
- Erzurum’da ucuna bez bağlanmış bir değnekle baca temizliği yapılır bu esnada “ecük cücük dışarı, mor menevşe içeri” şeklinde tekerleme söylenir (Şengül, 2006: 68)
- Van’da o gün ne kadar çok yemek yapılırsa o yılın o kadar bereketli geçeceğine inanılır bu sebeple bölgedeki kadınlar Nevrûz için çeşit çeşit yemekler hazırlar (Şengül, 2006: 68).

Yukarıda bahsi geçen ritüel ve yaptırımların dışında Kars dolaylarında “ihya gözleme” adlı bir uygulama görülmektedir. Nevrûz’un Hz. Ali ile ilgili olduğunun düşünüldüğünden bahsetmiştik, ihya gözlemede Hz. Ali ve oğlu Hz. Hüseyin için Nevrûz gecesi eşraftan birinin evinde toplanılır ve bütün gece mevlit okunur (Aydinoğlu, 1969: 5298).

1.1.3.3. Oyunlar

1.1.3.3.1. Kos- Kosa Oyunu

Eğlenme ihtiyacını giderme ve hoşça vakit geçirme amacıyla üretilen, çeşitli kurallarla sınırı çizilen, yöreden yöreye farklılık gösterebilen hareket ve olay dizinine oyun demek mümkündür.

Nevrûz kutlamalarında halkın; eğlence ve bayramı renklendirme amacıyla düzenledikleri yarışma ve oyunların ayrı bir önemi vardır. Tüm kış boyunca hareketsiz kalan insan doğanın uyanmasıyla beraber kendisinde de bir hareketlenme hisseder bu enerjinin dışavurumu ise yine çeşitli oyunlar aracılığıyla sağlanır.

Nevrûz kutlamalarında; at yarışı, güreş, cirit, kılıç sallama, yumurta kırma, koç veya horoz dövüşü gibi genel oyunlar oynandığı gibi bugüne özel olan kos-kosa oyunu da oynanır. Kos-kosa oyunu şubat ortasından mart sonuna kadar oynanır. Kışın bitip baharın geldiğini sembolik olarak işleyen bu oyun Köse-Gelin veya Köse Oyunu olarak da bilinir. En az dört kişiyle oynanan bu oyunda genelde oyuncular erkektir. Kosa rolündeki oyuncu oyunun icra edildiği yere göre farklı biçimlerde hazırlanabilir. Örneğin Azerbaycan'da genellikle ters çevrilmiş ve una bulanmış bir hayvan derisi giydirilir, başına bir başlık takılır, yüzü tanınmayacak şekilde boyanır, ayakları ağaç kabuklarıyla sarılıp büyütülür ve karnına yastık bağlanır. Anadolu'da ise kürk giydirilen kosanın yüzü pudralanıp yünden sakal takılır, kafasına bir külah ve arka kısmına bir hayvan kuyruğu geçirilen oyuncunun parmaklarına da zil takılır (Kaya, 1970: 5011; Çay, 1985: 125). Çeşitli nüansları bulunan bu hazırlama işleminde ortak olan nokta kosaya giydirilen kürk ve boynuna geçirilen çandır. Bir diğer oyuncu olan oyun başçısı da ters çevrilmiş bir palto veya kürk giyer. Kosanın boynuna takılan bir ip aracılığıyla oyun boyunca kosayı gezdiren kişi de çoğu yerde "arap" olarak da bilinen oyun başçısıdır (Çetin, 2004: 131). Kosanın karısı rolündeki kişiye de çokca makyaj yapılır ve kadın kıyafetleriyle kostümü tamamlanır. Tefçi rolündeki iki kişiye de çeşitli hayvan kürkü giydirilip makyaj yapılır. Bu kişiler ev ev dolaşarak armağan toplar. Kos-kosa'nın en önemli özelliği armağan toplamak amacıyla ziyarete gidilen her ev için ayrı bir oyun sergilenmesidir (Çay, 1985: 130).

Oyunun icrası sırasında birçok mani ve diyalog yer alır. Manilerin söylenmesinden sonra Kosa yere uzanır ve ölü taklidi yapar diğer oyuncular ise “köse öldü” diye mani söylerler. Oyunun başçısı ile yere yığılan Kosa arasında geçen diyaloglardan bir tanesi aşağıda verilmiştir:

“--- Kosa haradan gelirsen?

--- Derben'den.

--- Ne getirmisen?

--- Alma.

--- Almanı neyledin?

--- Satdım.

--- Pulunu neyledin?

--- Öküz aldım.

--- Öküzü neyledin?

--- Vurdum, öldü.

Bunun üzerine Kosa'nın arkadaşları:

“Başın sağ olsun Kosa,

Erşin uzun, bez kısa

Kefensiz ölmez kosa” şeklinde mani söyler (Çay, 1985: 128). Kosa ile oyunbaşçısı arasında geçen bu diyalog günümüzde çocukların sorulu-cevaplı söylediği “inci boncuk” tekerlemesine olan benzerliğiyle dikkat çekmektedir. Sözü geçen tekerleme şu şekildedir:

“--- Komşu komşu!

--- Hu hu

---Oğlun geldi mi?

--- Geldi geldi.

--- Ne getirdi?

--- İnci boncuk.

--- Kime kime?

--- Sana, bana.

--- Başka kime?

--- Kara kediye.

--- Kara kedi nerde?

--- Ağaca çıktı.

--- Ağaç nerde?

--- Balta kesti.
--- Balta nerde?
--- Suya düştü.
--- Su nerde?
--- İnek içti.
--- İnek nerde?
--- Dağa kaçtı.
--- Dağ nerde?
--- Yandı bitti kül oldu.”

Manilerin benzerliğine baktığımızda günümüzdeki maninin menşeinin Kos-kosa oyunundan geldiği düşünülebilir. Çeşitli manilerden sonra oyun bitmiş olur ancak ev sahibi armağan vermekte gecikirse şu şekilde mani söylenir:

“Ay kos-kosa gelmisen,
Gelmisen meydana sen,
Almayınca payını,
Çekilme bir yana sen
Bey yumurta payındı,
Olmaya almayasan.
Menim kosam oynayıır,
Gör nece dingildeyir,
Ona gulag asanın,
Gulağı cingildeyir.
Menim kosam canlıdı,
Golları mercanlıdı.
Kosama el vurmayın,
Kosam iki canlıdı.
Emiri börk başında,
Gelem oynar gaşında,
Yüz elli beş yaşında,
Lap lap canadı kosam” (Çay, 1985: 129)

“Ay kos-kosa gelsene
Gelip salam versene,
Çömçeni doldursana,

Kosanı yola salsana.”

“Ay uyruğu, uyruğu

Saggali it kuyruğu,

Kosam bir oyun eyler,

Guzunu koyun eyler,

Yığar bayram honçası

Her yerde düyün eyler”

“Novruz, novruz bahara,

Güller, güller nubara

Gül olsun bülbül olsun,

Bal olmasın, yağ olsun,

Hanım dursun ayağa,

Kosaya pay versin ağa” (Çetin, 2004: 132).

Oyun gereği farklı hediyeler toplanabilir genellikle; para ve gıda üzerine olan bu hediyeler ev sahibinin durumuna göre ev sahibi tarafından belirlenir. Ancak oyun esnasında Kosa'nın ev sahibinden istediği hediye belirlemek amacıyla oyuncular ve kosa arasında şöyle diyaloglar da geçebilir:

“--- Kosa ne isteyirsen?

--- Pissi/ pul (para).

--- Daha ne isteyirsen?

--- Gagga (yumurta).

--- Daha ne isteyirsen?

--- Bille/ şirne (tatlı)” (Çay, 1985: 130).

Anadolu'da oynanan başka bir Köse oyununda ise Köse yaşlı bir insan kılığındadır. Bu oyunda köse, geçip giden yılı temsil eder. Yıl artık bitmek üzere olduğu için oyuncu olabildiğince yaşlı gösterilir. Köse, eşek yahut bir katırın üzerinde köyü dolaşır, yolda onu gören kişiler üzerine sıcak yahut soğuk su serperler. Köse dolaşırken uğradığı yerlerden para bekler eğer para verilmezse mekandan istediğini alma yetkisine sahip olur bazı bölgelerde ise istediğini alamayan Köse, elinde bulunan pis su ile hem mekanı hem de mekan sahibini ıslatır. Özellikle iki ezan arasında oynanan bu oyunda kösenin topladığı paralar onda kalır ancak ikinci ezan vaktini geçtiği anda topladığı hediyeler kendisinden alınır. Ezan vakti girdikten sonra köseyle karşılaşan ilk kişi köseyi temsili bir şekilde döver, bu şekilde hem eskiyen yılın hem de kışın kovulması kurgulanmış olur (And, 1985: 129-130).

Nevrûz'un yeni yıl olarak kutlandığından bahsetmiştik bununla beraber bugün oynanan Kos- kosa /Köse-Gelin oyununda genellikle sembolik olarak eski yılın kovulması ve yeni yılın karşılanması işlenmektedir. Bu duruma en güzel örnek ise Doğu Beyazıt'ta oynanan Köse- Gelin varyantıdır. Oyunda iki damat ve bir gelin bulunur. Damatlardan birisi yaşlı ve çirkin (Köse) diğeri genç ve yakışıklıdır. Bir düğün ortamını canlandıran oyunda gelin, yaşlı damatla evlenmektedir ancak bu durumdan kaynaklanan hoşnutsuzluğu tüm hâl ve hareketlerinden belli olur. Düğün esnasında Köse yere düşüp ölür ve gelin genç olan damata verilir. Bu durum sembolik olarak eski yıldan kurtulma ve yeni yıla geçişi simgeler (And, 1985: 134).

1.1.3.3.2. Kılıç Sallama

Hafızalarda Türk Bayramı olarak da yer alan Nevrûz'un kendine has oyunları arasında Türklerin vazgeçilmez savaş aletlerinden olan kılıç ile oynanan bir oyun da mevcuttur. Günümüzde ne yazık ki unutulmaya yüz tutmuş bu oyun Türklerin hayat felsefesi olan at ve kılıcı aynı karede görmemizi sağlamaktadır. Oyunda insan boyu kadar olan bir kamışa bir deri kalpak geçirilir ve at üzerinde süratle gelen oyuncular deriye dokunmadan kamışı kalpağın altından biçmeye çalışır. Hem at binme hem de kılıç kullanma maharetinin sergilendiği bu oyun hakkında kaynaklarımızda ne yazık ki yeterince bilgi yer almamaktadır (Çay, 1985: 121).

1.1.3.3.3. Güreş

Türklerin kültürel kimlik değerlerinden birisi de güreştir. İki kişinin çeşitli oyunlarla birbirinin sırtını yere getirmek için yaptıkları mücadelenin genel adı olan güreş halk arasında ata sporu olarak bilinir. Güreşin tarihi ise milattan önce ikinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle Orta Asya'daki uygulama biçimleri ile Anadolu'ya taşınmıştır (Akkurt, 2008: 1).

Türklük bilminin kurucusu ve sözlükçülüğün atası sayılan Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânu Lugâti't Türk adlı eserinde, güreş sözcüğü "küreş-, körüş-" olarak geçmektedir. Etimolojik açıdan incelediğimizde ise şöyle bir birleşim söz konusu olmaktadır:

Kür: Er, yiğit, sarsılmaz, pek yürekli, kabadayı kişi (Kaşgarlı Mahmud, I: 324-325).

Eş: Eşleşme, arkadaş (Kaşgarlı Mahmud, I: 47).

Kelimeleri birleştirerek tamamladığımızda: Kür-Eş-: Yiğit bir kişinin bir başka yiğit ile eşleşerek dalaşması, anlamı ortaya çıkmaktadır (Kaşgarlı Mahmud, I: 476; Arıç, 1993: 6).

Güreş, iki kişinin birbirine vurmada çeşitli hamleler ile oynadıkları rakibini yenmeye dayalı bir spordur. Bilindiği gibi Türklerin ezeli ata sporu sayılan güreş ülkemizde yağlı ve karakucak olmak üzere iki ayrı başlık altında icra edilmektedir. Çeşitli özel günlerde meydanlarda, mesire yerlerinde, panayırlarda bir yarışma edasıyla gerçekleşen bu oyunu oynayan kişilere “pehlivan” adı verilir. Pehlivanları oyun meydanında tanıtan onları yüreklendiren, onlar oyuna başlamadan dua edip destan okuyan kişilere ise “meydan şeyhi, cazgır, salavatçı, peşrevci” gibi isimler verir.

Nevrûz kutlamalarının olmazsa olmazlarından olan güreş, çoğunlukla yaşları 15-35 olan kişiler tarafından oynanır, rakiplerin güç ve yaş olarak denk seçilmesine özen gösterilir. Eleme yoluyla birincinin seçildiği güreşlerde birinciye naçizane bir ödül verilir.

1.1.3.3.4. Cirit

Türk'ün tarih boyunca en değer verdiği hayvan şüphesiz attır. At, Türk için bir hayvandan öte can yoldaşı, sırdaş hatta kardeştir. Göçte, savaşta ve ölümdede dahi yanlarından ayrılmayan bu canlı; türlü efsane, destan ve atasözlerinde yerini alarak sözlü kültürde de varlığını göstermiştir. Zamanla kişiye gösterilen saygı atına intikal etmiş, itibar sahibi kişilerin atları da ihtimamla karşılanmıştır. Öyle ki sahibi ölen atın yasta olduğunu göstermek için kuyruğu bağlanır yahut kesilirdi (Çoruhlu, 2002: 124).

At maharet göstermede bir araç olarak kullanılmış özellikle erlerin yiğitliği at üzerinde kılıç kullanmasıyla ölçülmüştür. Günlük yaşamın her anında bir birey gibi toplumla iç içe olan at, özel günlerde de yerini almıştır. Cirit oyunu da atın eğlenceye nasıl dahil edildiğini göstermesi açısından güzel bir örnek.

Cirit, at üzerinde oynanan tamamen fiziksel manevra ve kabiliyete dayalı bir oyundur. Türklerin en eski sporlarından olan cirit, adını oyunda kullanılan sopadan alır; cirit bir metre boyunda kurutulmuş meşe veya soyulmuş hurma dalından yapılır (Çay, 1985: 122).

Cirit oyunu genel hatlarıyla şu şeklide oynanır: oyuncular kendi aralarında iki takım oluşturur. Birinci takımdan bir kişi atını diğer takıma doğru sürerken rakip oyunculardan

birinin adını söyler ve elindeki ciriti ona doğru atar. Adı söylenen oyuncu kendisine atılan ciritten kurtulup kendi ciritiyle adını söyleyen kişiyi vurmaya çalışır. Oyun esnasında yaralananların olması sebebiyle oyun tehlikeli bulunmuş ve bir müddet bazı yörelerde yasaklanmıştır (Çay, 1985: 122).

1.1.3.3.5. Salıncakta Sallanma ve Hahışta

Salıncak, günümüzde her ne kadar parklarda çocuk oyuncağı olarak gördüğümüz bir nesne olsa da arkaik dönemlerde insanı yerden alıp gök ile birleştiren, çeşitli anlam ve inanışlar yüklenerek varlığını sürdürmüş bir yapıdır. Nevrûz kutlamalarında ise salıncak karşımıza heft-sin sofrasının kurulduğu günün sabahı çıkmaktadır. Özellikle genç kız ve erkeklerin sallandığı salıncağa binmenin altında yatan inanışlar; hastalıktan kurtulma, şans açma, istenilen dileğin daha çabuk kabul olması vb.leridir. Salıncakta sallanırken çeşitli maniler söylenebilir. Küflen âdeti olarak da bilinen salıncakta sallanma Azerbaycan bölgesinde küfdibi olarak da bilinmektedir.

Salıncakta sallanırken söylenen deyişlere bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

“Küf atan, küflen atan,
O kimdi kesseğ atan?
Kesseği atmasınlar
Muraza çatmasınlar.
Başına yığar taşı,
Od getir, ocak kala
Süt getir dibini yala
Korhuran anam gele
Saçım mirçeğimi yola” (Çay, 1985: 70).

“Sekelim ğızlar sekelim
Arpa buğday ekelim
Arpayı nerden alalım
Ğarıncadan alalım
Ğarıncada yoğumuş
Demircide çoğumuş
Demircinin atları

Kişir kişir kişneyor
Neyin için kişneyor
Arpanın için kişneyor
Sekelim ęızlar sekelim
Arpa buğday ekelim
Hay hay demeye geldim
Ęız seni görmeye geldim
Ęız seni nerden alayım
Ali beyden alayım
Ali bey hasta
Çorbası tasta
Pskl mavi
İnadına gavi
Sekelim ęızlar sekelim
Arpa buğday ekelim” (Aktürk, 2014: 70-71)

Salıncakta sallanırken okunan manilerin çoğu “Hahışta” adı verilen oyunda da okunmaktadır bu yüzden hahışta oyununu burada işlemeyi uygun buluyoruz. Oyun genel itibariyle iki gruba ayrılan gençler tarafından oynanır. Sıra sıra dizilen gençlerin her biri bir mani okur ve diğerleri her mısradan sonra alkış tutar, maniyi okuyan arkadakiyle yer değiştirir sırası gelip mani okuyamayan kişi oyundan çıkar, oyunda en sona kalan kişi en çok mani okuduğu için herkesi yenmiş sayılır (ay, 1985: 143). Aşağıda hahışta manilerinden örnekler verilmiştir:

“Hahışta, hahışta!
Hahışta bir guş idi
Bağcada gonmuş idi,
şah oğlu görmüş idi,
Oh ile vurulmuş idi.”

“Dam üstünde damımız,
Goşadı eyvanımız,
Sen ordan ıh, men burdan,
Kahrolsun düşmanımız” (ay, 1985: 143).

1.1.3.3.6. Usta- Çıracık Oyunu

Usta- çıracık yahut kim vurdu olarak da bilinen oyun 15-20 kişilik bir erkek grubu tarafından oynanır, oyuncuların biri usta olur ve sayışmacıyla seçilen bir kişide çıracık olur. Usta çıracığın gözünü iyice kapatır ve diğer oyuncuların biri çıracığın sırtına vurur, sırtına vurulan çıracığın gözlerini açan usta ona kimin vurduğunu sorar eğer çıracık kimin vurduğunu tahmin ederse vuran kişi yeni çıracık olur edemezse oyun aynı şekilde devam eder. Tahmin stratejisine bağlı bu oyunda bazen usta ve diğer oyuncular çıracığı şaşırtmak için vuran kişiyi söylerler bu bilgi kimi zaman doğru kimi zaman yanıltma amacıyla yanlış olabilir (Çetin, 2004: 134).

1.1.3.4. Yemekler

1.1.3.4.1. Heft Sin Sofrası

İnsanlar toplumsal yaşamda sosyal normlar gereği somut ve soyut birçok şeye önem atfetmişlerdir. Sayı ve rakamlar önem atfedilen konuların başında gelmektedir. Sayılar kişinin bağlı olduğu toplumun getirilerinde olduğu kadar kişinin bireysel hayatında da özel bir yere sahiptir; doğum, evlilik, ölüm gibi tarihlerin kişiler tarafından mihlanırcasına ezberlenme sebebi bu duruma örnektir. İnançların hemen hepsinde özel rakamlar ve sayılar vardır, örneğin İslamiyet'e göre 7, 40, 41, 72 özel olan rakam ve sayılardır. Sayılara gösterilen bu ihtimam zamanla sosyal yaşamın her alanında kendisini göstermiştir. Ölülerin ardından okunan mevlitlerde, yeni doğan bebeklerin ilk yıkanma süreleriyle doğum arasında gerçekleşen sürede hatta dilimize yerleşen bazı deyim ve özdeyişlerde (41 kere maşallah) ve daha birçok alanda verilen önemi görmek mümkündür.

Yedi rakamı semavi dinlerin hepsinde özel bir yere sahiptir. Konumuz olan Türkiye coğrafyasında yedi rakamının halk arasındaki önemi de tartışılmaz bir gerçektir. Dünyanın yedi günde yaratılmasına dair olan inanış, gökyüzünün yedi katlı olması, Sasanîler zamanında kutlanan Nevruz törenlerinde hükümdar tahtının yedi çeşit ağaç dalı ile süslenip ağaç yapraklarına "çoğalmak", "zenginlik", "mutluluk" vb. temennilerin yazılması yedi rakamına öteden beri verilen öneme örnek mahiyetindedir (Baytamrew, 1993: 8).

Mutfak, kendine ait bir kültür çerçevesi oluşturan ve evrensel değere sahip bir alandır. Zamanla milletlerin damak tatları mutfaklarına taşınmış akabinde çeşitli tatlar ve lezzetler insanlık tarihine kazandırılmıştır. Günümüzde istinasız her milletin özel günlerde yaptığı kendine has yemekleri vardır. Nevrûz'un kutlandığı sahalarda da Nevrûz gününe özel yemekler yapılıp sofralar kurulur. Nevrûz günü hususi olarak hazırlanıp kurulan sofraya Heft-sin sofrası denmektedir. Heft-sin sofrası, Ahîr Çarşamba akşamı en az yedi çeşit olarak hazırlanır. Bugüne özgü kurulan sofrada yedi adet "s" harfiyle başlayan yiyecek bulundurulması adettendir. Yeddi-levin olarak da bilinen Heft-sin sofrasında bu yiyecekler yöreden yöreye göre farklılık gösterse de "s" harfiyle başlaması müşterek bir kaidedir. Erbil'de kurulan heft-sin sofrasında ise genelin aksine "s" harfiyle başlayan yiyeceklerin yanında "s" harfiyle başlayan objelerde yer alır. Erbil'de kurulan heft-sin sofrası şu şekildedir:

- Sarımsak (sıhhat)
- Sebzi (ümit)
- Sirke (çuşîş-i tahrik)
- Su (aydınlık)
- Sumak (bolluk, bereket)
- Sikke (zenginlik)
- Saat (uzun ömür) (Makas, 1987: 64).

İran'da ise heft-sin sofrasında şu yiyecekler bulunur:

- Somak
- Sebze
- Sümbül
- Semek (balık)
- Sirke
- Sir (sarımsak)
- Senc (tartı) (Ünver, 1978: 230-231).

Osmanlı zamanında ise heft-sin sofrasında bulunan yiyecekler şu şekilde sıralanabilir:

- Sumak
- Sebze
- Sümbül

- Semek (balık)
- Sirke
- Sîr (sarımsak)
- Senced (iğde) (Köse, 2007: 34).

Heft-sin sofrasının dışında “Çarşamba yemişi” adı verilen yine yedi çeşit yemişin karıştırılmasından oluşan yemiş de bu gece tüketilir. Ahir çarşambada çocukların ev ev dolaşip topladığı yiyecekler bir kaba boşaltılıp ayrılır. Hangi yiyecekten fazla ise o yıl o ürünün daha fazla olacağına dair bir inanış vardır (Uzun, 2002: 26).

Kazak kültüründe bulunan başka bir Nevruz yemeği ise “Nevruz koje”dir. Her evde ayrı olarak pişen bu yemek için de su ve tuz hariç yedi çeşit hububat kullanılır. Bunlar; buğday, darı, arpa, fasulye, kuru üzüm, pirinç, mısırdır (Baytamrew, 1993: 8).

1.1.3.4.2. Mesir Macunu Yapımı ve Tüketimi

Mesir macunu veyahut nevrüziye olarak bilinen macunun bulunuşu miladın birinci asrına kadar gitmektedir. Ölüm tehlikesiyle sürekli burun buruna olan Pontus Krallığı hanedan üyeleri zaman içerisinde zehirlenme ihtimaline karşı birçok yöntem uygulamıştır. Öyle ki zehirledikleri kazları kestirip kanlarını içerek olası bir zehirlenmenin önüne geçmeye dahi çalışmışlardır. Korunma yöntemlerinden biri de çeşitli ilaçların bir araya getirilip kullanılma durumudur. Pontus kralı Mithirdates'in bu yöntemle hazırladığı 54 (bazı kaynaklara göre 56) maddeden mürekkep macun önceleri kralın kendi adıyla anılırken zaman geçtikçe kısalarak Mithir şeklini almıştır. Eski Grekçe'de th=s sesine tekabül ettiğinden bu macun "misir" olarak seslendirilmiştir (Ünver, 1978: 224).

Günümüzde de Manisa'da her yıl Mesir Bayramı olarak kutlanan günün tarihçesi 16. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe Hafsa Sultan söylentiye göre rahatsızlanınca dönem mutasavvıf hekimlerinden Merkez Muslihiddin Efendi kendisine mesir macunu hazırlayıp verir. Macundan sonra iyileşen Hafsa Sultan macunun hastalıklara tedbir olması amacıyla Nevruz günü halka dağıtılması hakkında ferman verir (Köse, 2007: 66). Günümüzde de bahar aylarında ücretsiz olarak gerek belediye gerekse çeşitli dernek ve kuruluşlar tarafından halka mesir macunu dağıtımı yapılmaktadır.

Körlük, kısırlık, isteksizlik, iştahsızlık, romatizma vd. çeşitli hastalıklara şifa olarak bilinen macunun kullanım şekli ilgili çeşitli inanışlar mevcuttur. Ekseriyetle aç karna

tüketilmesi uygun görülen macun, özellikle sabah saatlerinde alındığında romatizmaya iyi geleceğine inanılır. Macunu yiyen kişinin yıl boyunca hastalıktan ve zararlı hayvan sokmalarından korunacağına inanılır. Kısmetle de bağdaştırılan macun için; yiyen gelinlik kızların o sene içinde evleneceklerine inanılır. Baharatın verdiği sıhate olan inanç günümüzde de devam etmektedir. Örneğin Anadolu'da hâlâ lohusa dönemindeki kadınlara çeşitli baharat karışımlarından oluşan kefleme ve kuymak tavsiye edilir. Öyle ki annede doğumdan birkaç ay sonra dahi bir rahatsızlık peyda olursa; bunu lohusalık döneminde bu yiyecekleri tüketmemesine bağlarlar (Makas, 1987: 61).

Günümüzde belediye ve/veya dernekler tarafından dağıtılan macun; Osmanlı zamanında küçük kağıtlara sarılarak hazırlanmıştır. Macunun yapılmaya başlandığı geceye od(öd) gecesi denilmiş ve hazırlanışı bizzat hekimbaşılar tarafından yapılmıştır (Köse, 2007:89). Macunu kağıtlama işi ise sevap olarak kabul edildiğinden bu görev için birçok kişi gönüllü olarak çalışmıştır. Kağıtlama işi yapanlar diledikleri kadar macun yemekte serbest tutulmuş ancak fazla yemelerini önlemek amacıyla kağıtlama yapılan yere su verilmemiştir (Çay, 1985: 115).

Macun Osmanlı zamanında padişaha, devlet erkânına özel kaseler içinde sunulur bu kaseler gönderilen kişinin rütbesine göre altın, gümüş, kristal vb. değerli maddelerden oluşur. Kâsenin kenarına Nevrûziye kulağı denilen, içinde dua barındıran kâğıt iliştilir (Köse, 2007: 90). Günümüzün yılbaşı kartıyla hemen hemen aynı nitelikte olan Nevrûziyye kulağında yeni yıl için sağlık sıhhat ve bereket temennilerinde bulunulur.

III. Murat zamanında sadâret makamı için padişah ve yakınlarına Nevrûziye'yle beraber hediyeler göndermek gelenek halini almıştır. At, eyer takımı, altın, özel kumaştan minder gibi değerli şeyler Nevrûziye'yle birlikte hediye olarak gönderilmeye başlanmıştır. Özellikle eyer takımı ve üzengi yollanması sebebiyle bu hediyelere Rikâbiyye Pişkeşi adı da verilir (Köse, 2007: 56).

Mesir Macunun kırk bir çeşit baharattan mürekkep olmakla beraber bu baharatların belli ölçüleri vardır. Ölçüye itaat macun oluşumunda önemlidir öyle ki bir malzemedden ölçüde belirtilen miktarda yoksa başka bir malzemedden onun yerine fazladan kullanılamaz. Macunun içeriğinde; karanfil, misk, yenibahar, karabiber, tiryak, anber, gülyağı, kişniş, bal, hindistan cevizi gibi malzemeler bulunur (Köse, 2007: 66-67; Çay, 1985: 176; Ünver, 1978: 233).

1.1.3.4.3. Nevrûz Yumurtası

Yumurta; doğanın, insanın, varoluşun simgesi olarak kabul edilebilir. Varoluşun simgesi olan yumurta, tabiatın yeniden canlanması olarak kabul edilen günle özdeşleşmiş böylece yumurta Nevrûz sembolü haline gelmiştir. Bugüne özel şekilde hazırlanıp boyanan yumurtalar, kapı kapı gezip bulgur, nohut vb. bayramiyelik toplayan çocukların en sevdiği bayramiyelik halini almıştır. Çeşitli oyunlar eşliğinde halk arasında tüketilen yumurta, önceleri saman çöpü, lahana veya soğan kabuğuyla kaynatılıp renklendirilirken günümüzde çeşitli yollarla farklı renklere de bürünebilir. Renkli olması sebebiyle genç yaşlı demeden herkesin ilgisini çeken yumurta, çeşitli oyunlarla halk arasında bir eğlence ritüeli halini almıştır. Sivri taraflarının tokuşturulmasıyla oynanan yumurta kırma oyunu bunlardan en yaygın olanıdır. Günlük hayatımızda da zaman zaman gördüğümüz özellikle kahvaltılarda süregelen bu oyun köken olarak Nevrûz geleneğine dayanmaktadır. Bu oyun sonunda yumurtayı kıran oyuncu oyunu kazanmış olur. Mağlup olan oyuncu ise kırılan yumurtasını kazanan oyuncuya vermekle mükelleftir.

1.1.3.4.4. Semeni

Nevrûz'un kendine has ritüelleri arasında olan semeni göğertme; tabiatın, doğanın uyanması anlamını taşır. Martın birinde yahut Nevrûz'dan on beş gün önce süslü bir kaba arpa ve buğday konulmasıyla başlayan bu ritüel, her gün az miktarda sulamayla devam eder. Çimlenmeye başlayan arpa ve buğday kırmızı bir kurdele ile süslenir. Cam kenarlarında süs olarak konulan semeniler Nevrûz sofrasının da vazgeçilmez lezzetidir. Kırğızlar semeniye yedi çeşit malzemeye karıştırıp yemek haline getirip bu yemeğe Nooruz Göcö veya Sümölök adı verirken Anadolu'da semeniden tatlı ve yemek ayrı olarak yapılır (Cumakunova (Haz. Demirtaş) ,1998: 26). Semeniden yapılan yemeğe sumalak, helvaya ise semeni veya suman helvası denmektedir (Makas, 1987: 75).

Arpalar, buğdaylar yeşertilirken konuldukları odada beş vakit namaz kılınmasına dikkat edilir. Sümelek olarak da bilinen bu yemek özellikle Antakya civarına yerleşmiş Özbek Türkleri tarafından yapılır. Sümelek kelimesi ise etimolojik olarak "si-melek" ten gelmektedir. Farsça otuz anlamına gelen "si" ve Arapça "melek" kelimelerinin

birleşmesinden oluşmuş birleşik bir kelimedir. Sümelek yemeğinin yapıldığı tencerenin/ kazanın otuz melek tarafından taşındığına inanılır (Eraslan, 2015: 118).

Semeninin bu denli önemli olmasını bazı araştırmacılar Avesta'da geçen Haom-semsem çiçeğine bağlarlar. Ebediyet ve hayat çiçeği olarak bilinen bu çiçek Dede Korkut'ta karşımıza Boğaç'ın yarasını iyileştiren dağ çiçeği olarak çıkmaktadır (Makas, 1987: 77).

Nevrûz'da semeni dışında önemli olan diğer bir bitki ise Azerbaycan'da nevrûz, novruz, noruz gülü olarak bilinen kar çiçeğidir. Oğuz beyleri tarafından hürriyet sembolü olarak kabul edilen bu çiçek kışın bitip baharın geldiğini müjdelir. Çiçeği toplamak için halk ayrı bir çaba ve özen gösterir. Bolluk ve bereket sembolü olarak kabul edilen bu çiçeği bulabilmek büyük bir maharet olarak görülür. Sabah erken saatlerde kırlara çiçeği aramaya çıkan kişiler aramaya başlamadan önce bir niyet tutarlar. Çiçeğin herkese görünmeyeceğine sadece ona gerçekten ihtiyacı olan insanlara görüneceğine inanıldığı için çiçeği bulan kişinin niyetinin gerçekleşeceğine bulamayanın ise gerçekleşmeyeceğine inanılır (Makas, 1987: 80).

1.1.3.4.5. Mahallî Bazı Yiyecekler

Nevrûz günü genel mahiyette tüketilen yiyecekler yukarıda bahsettiklerimizdir ancak Nevrûz geniş coğrafyalarda kutlanan bir gün olması sebebiyle kutlama günü birçok yöresel yiyecek de bu başlık altında incelenebilir. Biz de genelden farklı olan ancak mahallî olarak varlığını sürdüren yemeklere bu başlık altında yer vermeyi uygun buluyoruz.

Yugoslavya Türkleri Nevrûz günü özellikle kravay isimli bir tepsi ekmeği ve kol böreği hazırlarlar; hemen hemen her evde hazırlanan bu böreğin yapım aşamasında evin hanımı "Ailemiz de bu börek gibi olsun birbirine sıkıca bağlı olsun." temennisinde bulunur (Çay, 1985: 104).

Batı Trakya'da ise soğanlı karmaca ve döndürme isimleri verilen yemekler yapılır (Çay, 1985:103). Gaziantep'te ise önceden etli çiğköfte veya şehriyeli pirinç pilavı günün ilk öğününde tüketilirken bu uygulama zamanla terkedilmiştir (Özpalabıyıklar, 2007: 250).

1.1.3.5. Edebiyata Yansıması

Nevrûz'a özel olarak yazılan, Nevruz günü sunulmak, okunmak için yazılan şiirlere Nevruzîye ve Nevruznâme adı verilir. Nevruzîye genellikle klasik şairlerce aruz ölçüsünde yazılırken, halk şairlerince 8 veya 11 hece ölçüsüyle oluşturulur. Şiirlerde nevrûzun özellik ve güzelliklerinin yanında doğa sevgisi, güzellik gibi hususlar da işlenmektedir. Nevruz, Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul gördüğü için nevrûziyeler özellikle Bektaşî şiirinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Divan şairlerince yazılan nevrûziyeler ise daha çok meydanlarda okunmak için değil hükümdara sunulup hediyeler almak için oluşturulur. Âşık Çelebi'nin tezkiresinde Zâtî'nin Nevruz dolayısıyla sunduğu kasideye karşılık aldığı hediyelere ilişkin bir bölüm vardır: "... ve pâdişâh-ı merhum yılda üç kaside virmek buyurdu birin Nevruzda virürdük ve birer kaside bayramlarda virürdük. Nevruzda iki bin akça câ'ize vü her bayrâmda birer yüzi kemhâ ve birer yüzi çuha(kumaş) alırduk. Nice yıl ol sâlyâneler ve câ'izelerle geçündüm." (Koç Keskin, 2010: 383). Nevruzîye bahsini edebiyatımızdan örneklerle pekiştirmek gerekirse aşağıdaki örnekleri vermek yerinde olacaktır:

" Nevruz günü cemdir erenler,
Gönüller şaz oldu ehl-i imanın.
Cemâl yâri görüp doğru bilenler,
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın.

Cümle eşya bugün destur aldılar,
Aşk ile dîdâra karşı yandılar,
Erenler ceminde bâde sundular,
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın.

Erenler dergâhı rûşen bu günde,
Doldurmuş bâdeyi, sunar elinde,
Susuz olan kanar kendi gönlünde,
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın.
Sultan Nevruz günü canlar uyanır,
Hal ehli olanlar nura boyanır.
Muhib olan bugün ceme dolanır,
Himmeti erince Nevruz Sultan'ın.

Pîr himmet eyledi bugün kuluna,
Cümle muhib bugün cemde buluna.
Cümle eşya konar kudret balına,
Himmeti erince Nevrûz Sultan'ın.

Âşık olan canlar bugün gelirler,
Sultan Nevrûz günü birlik olurlar.
Hallâk-ı cihandan ziya alurlar,
Himmeti erince Nevrûz Sultan'ın.

Pir Sultan'ın eydür: Erenler cemde,
Akar çeşnim yaşı her dem bu demde.
Muhabbet ateşi yanar sinemde,
Himmeti erince Nevrûz Sultan'ın.”

Pir Sultan Abdal (Çay, 1985: 161-162; Aksoy, 1996: 166; Güzel, 1995: 100-101).

“İşte keldi ilkbahar,
Ne buz kaldı ne de kar.
Boş kalmasın koralar.
Navrez, navrezım mübarek...

Doksan çıktı, girdi Mart,
Ne yatasın atay kart
Çık da çölge tuhum at
Navrez, navrezım mübarek...

Tarlalarını sürüyük,
Arpa, mısır egiyik,
Terek, fidan tigiyyik,
Navrez, navrezım mübarek...

Bereketli yıl olsun,
Küzde ambarlar tolsun,
Her şiyimiz bol olsun,
Navrez, navrezım mübarek” (Aksoy, 1996: 167).

“Nevrûz der ki ben nazlıyım,
Sarp kayalarda gizliyim.

Mavi donlu, gök yüzlüyüm,
Benden ala çiçek var mı?” Âşık Veysel (Karaman, 2008: 144)

“Evvel bahar oldu açıldı güller
Nağmesaz olmuştur bütün bülbüller
Yüz göstermiş bize lale, sümbüller
Nevrûz bayramımız mübarek olsun.
Dünyaya gelmiştir bu günde Ali
Budur erenlerin kararı, kavli,
Bu demdir cemi’i müşkilin halli
Nevrûz bayramımız mübarek olsun.

Bakın asuman nurlar saçıyor,
Arzdaki çemanzar çiçek açıyor,
Nevrûz bayramımız mübarek olsun” (Aksoy, 1996: 168).

“Erişdi bahâr oldu yine hemdem-i nev-rûz
Şâd etse n’ola dilleri câm-ı Cem- i nevrûz
Gül gibi cihân oldu yine hurrem ü handân
Gör n’eyledi feyz-i eser-i makdem-i nevrûz
Yılda bir olur bu dem-i ferhunde aceb mi
Olmazsa her eyyâmnda ger âlem-i nev-rûz
Rind isen eger ko heves-i bâğ-ı behiştî
Cennet mi değil bezmgeh-i hurrem-i nevrûz
Nefî yaraşır bu gazele eylese taksîm
Bülbül gibi bir mutrib-i mu'ciz-dem-i nevrûz
Bezm-i şehe bu nazm ile olsan güher-efşân
Gûyâ ki gülistâna düşer şebnem-i nevrûz
Ârâyiş için bezmini Sultân Murâd'ın
Erişdi bahâr oldu yine hemdem-i nevrûz” (Koç Keskin, 2010: 385; Çay, 1985: 162).

“Tâbiş-i mey ki ruh-ı yâr-i dil-efrûza gele
Beñzer ol ‘ıyd-ı safâ-bahşâ ki nev-rûza gele / Ahmet Paşa” (Karaköse, 2008: 175).

“Erişdi bahâr oldu yine hem-dem-i nev-rûz
Şâd itse nola dilleri Câm-ı Cem-i nev-rûz / Nef’î” (Karaköse, 2008: 175).

“Bayramı getirdi şeref-i makdem-i nevrûz
Hem hurrem-i ’İdiz yine hem mükrem-i nevrûz

At köhne libâs-ı gamı tecdid-i sürür et

Hem 'id-i safâ sür yürü hem 'âlem-i nevrüz /Namık Kemal" (Güzel, 1995: 103)

Nevrûz doğanın canlandığını gösteren bir terminoloji olarak şiirlerimizde yer alsada aynı zamanda bir müzik terimidir. Kalem dehası şairlerimiz Nevrûz'u şiirlerinde bu şekilde de işlemiş, tevriyeli anlatımlarla şiirlerini renklendirmişlerdir. Şeyhülislam Yahya'nın IV. Murad'ın Nevrûz gazeline yazdığı bir nazireyi bu duruma örnek olarak sayabiliriz:

"Goncanın açsın yine kalbin sabâ nev-rûzdur

Bülbül-i zâr eylesin bir hoş nevâ nev-rûzdur " (Feyzioğlu, 2004: 71)

"Bugün dağlar yeşillendi

Sultan Nevruz sefa geldin

Cümle kuşlar hep dillendi

Sultan Nevruz sefa geldin

Bahar geldi seller taşı

Keşkek püryan fodla pişti

Koyun kuzu hep meleşti

Sultan Nevruz sefa geldin

Bugün bahar eyyamıdır

Nevruz Türk'ün bayramıdır

Gönüllerin sultanıdır

Sultan Nevruz sefa geldin

Karatay Kaşkar Bozkurtlar

Çiğdem Nevruz açtı yurtlar

Şahlandı küheylan atlar

Sultan Nevruz sefa geldin

Allah diye öten kuşlar

Dua eyler dağlar taşlar

Kırcılandı hep ağaçlar

Sultan Nevruz sefa geldin

Saç üstünde ballı börek

Uğud ile üryan gerek

Hele getirin de yiyek

Sultan Nevruz sefa geldin
Tacik Çeçen hem Altaylar
Mesire de zengin baylar
Kırgız Kıpçak cümle köyler
Sultan Nevruz sefa geldin

Dede Korkut torunları
Bayram eyler yarınları
Dost biliriz hep canları
Sultan Nevruz sefa geldin

Geçti şita da döndük yaza
Ali Nebi'm vurur saza
Kızanlar düştü alaza
Sultan Nevruz sefa geldin” (Kaya, 2014: 618)

Nevrûz’u anlatan bu şiirlere bir tek bizim coğrafyamızda değil, Türk coğrafyasının birçok yerinde rastlanmaktadır. Nevrûz’un coşkuyla kutlandığı yerlerden biri olan Kırgızistan’dan da bir nevrûzname örneği vermek yerinde olacaktır:

“Beştogool Nooruzun
Nezaretı Başlangıcı
Eski yıl ile yeni yılın
Parlak bir ada sahip
Bütün beşerî âlemi yeniler
Allah’tan Nooruz yenilenir
Noroozlamada kar çiçeği
Karı delerek çıkagelir
Kar çiçeği bayramı
Kazanı yoğurtla doldurur
Kaynatır herkes sümölök
Bayram eder genci, yaşlısı
Beştogool’da bahar geldi
Geri dönüp, ördek kaz geldi” (Akmataliyev, 2001: 23).

Uygur Türkleri arasında yapılan derlemelerde Mollaların Nevruz Bayramı'nda öğrencilerini ziyaret ettikleri ve öğrencilerinin karşılaştığı müşküller için birer “nevruzluk” verdiği saptanmıştır. Nevruzluklara ait birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

“Yıl bası Nevruz günü âlem gülistan bolgusu

Asmandan yir yüzige ab-ı rahmet yağkası

Her ogul hizmet kılıp üstadını

İki âlemde bu ferzend hak rızasın tapkusı”

“Nevruz keldi cihanga

Barıp eytkıl atanga

Keldi Nevruz ıys bünyad itkeli

Barça adem künlini sad itkeli” (Özkan, 1995: 180)

Doğu Türkistan'da Nevruz gününe özel koşaklar söylenmektedir:

“Keldi Nevruz barçıga âlem münevverdür yene,

Barça güller açılurlar ham u bustandır yene

İy ata hizmet kılın üstazımızge ilmi için,

İlmi okutkan berdiler cenette cevlan eylige” (Özkan, 1995: 182)

Nevruz'un tüm rengiyle yaşatıldığı Azerbaycan'da da Nevruz edebiyata yansımış: Bugüne özel hazırlanan semeniye duyulan sevgi ve özlem birçok edebî türde kendini göstermiştir. Aşağıda semeniden bahseden Azerî türkülerine örnekler verilmiştir:

“Yêne gözel vetenime geldi yaz,

Menim könlüm bu âlemden ayrılmaz

Kim bu mâvi güzelliğe vurulmaz,

Gülüş dolu dodahlara semeni...

Bizim eller ohuyur bu neğmeni

Semeni, ay semeni sahla meni,

Dizerem dört yanına nergizi yasemeni

Semeni, ay semeni sahla beni

Bu bayramda her il meclis düzelden

Men el çekem senin kimi gözelden,

Süfrelerin bezeğisen ezelden,

Yaraşıhsan otağlara semeni...

Bizim eller ohuyur bu nağmeni,

Semeni ay semeni sahla meni,
Dizerem dört yanına nergizi yasemeni,
Semen ay semeni sahla meni.

Men il boyu hasretine dözerem,
Ele bilme beklemekten bezerem,
Yollarını sözlerimle bezerem,
Getme menden uzahlara semeni...

Bizim eller ohuyor bu nağmeni,
Semeni ay semeni sahla meni,
Dizerem dört yanına nergizi yasemeni,
Semen ay semeni sahla meni..." (Çay, 1985: 63)

"Bahar faslı yaz ayları gelende
Süsenli, sümbüllü, lâleli dağlar.
Yoksulu, erbabı, şahı, gedanı,
Tutmaz birbirinden alalı dağlar.

Hasta için tepesinde kar olur,
Her cür çiçek açır, lalezar olur,
Çeşmesinden âb-ı hayat car olur.
Dağıtır möhneti melalı dağlar.

Yazın bir ayıdır, çok yahşi çağın,
Kesilmez çeşmeden güzel yığnağın,
Aktarma motalın, yağın, kaymağın,
Zembur çiçeğinden bal alı dağlar.

Yayın evvelinde dönersem Han'a
Son ayda benzersen yetkin bostana,
Payızın zemheri koyur virane,
Dağıdır üstünden celalı dağlar" (İmamverdiyev, 2005: 230)

Nevrûz bir tek şiirlerimize değil günlük hayatta çokça kullandığımız deyim ve atasözlerine de konu olmuştur. Genel mahiyeti ile Nevrûz'un ne kadar önemli olduğunu gösteren atasözleri Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan vd. Türk coğrafyalarında da halkın belleğine yerleşmiştir. Türkiye coğrafyası dışında kullanılan Nevrûzla ilgili atasözlerine birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

“Nevrûz’da gülen yıl boyu güler, Nevrûz’da ağlayan yıl boyu ağlar”

“Novruz’da düzeldilen beşik heyirli olar”

“Novruz günü doğulan uğağın behti yahşı olar”

“Noruz’da toy eleyenin behtine gız düşer”

“Noruz’da ova çhanın il boyu ovu uğursuz olar” (Alptekin, 2000: 57).

Nevrûz hayatî bir değere vakıf olduğu için hayata dair olan her alanda kendinden bahsettirir. Atasözlerinin yanında alkış- kargış, bilmece ve manilerde de kendini gösterir.

Nevrûzla ilgili bazı alkış örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Novruz üzüne gülsün”

“Novruz gülüne dönesen”

“Üreyin Nnovruz geder gutlu olsun”

“Novruz payı yeyesen” (Alptekin, 2000: 58).

Nevrûzla ilgili bazı kargış örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Novruz’un gara gelsin”

“Novruz versin cevabını”

“Gelen Novruz’a galmayasan”

“Novruz payı görmeyesen”

“Novruz’ tapşırıram seni” (Alptekin, 2000: 59).

Nevrûzla ilgili bir bilmece örneği şu şekildedir:

“Say istesen say verer

Pay istesen pay verer

Eyilib gülün dersin

Hoşbent ömür, ay verer –Novruz Bayramı-” (Alptekin, 2000: 58).

Nevrûzla ilgili bir mani örneği aşağıda verilmiştir:

“Amasya’nın samanı

Gelir dağların dumanı

Mart dokuzu bayramı

İç ağam afiyet olsun

İçmezsen uğurlar olsun” (Karaman, 2008: 144)

Bulgaristan’ın kuzeyinde yer alan ve Türk nüfusa sahip olan Deliorman bölgesinde Nevrûz, Kırklar Bayramı adıyla kutlanmaktadır. Nevrûz’un kökeni Deliorman halkının inanişına göre Hz. Ali ile ilintilidir. Deliorman’da yaşayan aleviler bugüne özel cem düzenler

ve bugüne özel nefesler söylerler. Nevrûz'a ait edebî eserleri incelerken Deliorman Alevilerinin dua metinlerine bu alanda yer vermek uygun olacaktır:

“Gelin ey cilveli canlar
Bugün Nevrûz Bayramıdır
Sefalar sürsün can dostlar
Bugün Nevrûz Sultandır
Bütün mümin büyün İslam
Bugün kutlar bayramı
Hemen sür saki kadehi
Bugün Nevrûz Bayramı
Aliyül Mürteza Haydar
Cihanı garkı nur eyler
Bütün kurt kuş bunu söyler
Bugün Nevrûz Sultandır.
Ali'nin doğduğu gündür
Bugün her günden üstündür
Hemen saki kadehi döndür
Bugün Nevrûz Sultandır.
Nice sırlar olur zahir
Ali'den oldu haf bahir
Şükreyle sen ey Fahir
Bugün Nevrûz Sultandır.”

“Erler geldi bize mihman olarak
Nevrûz Bayramı'nı kutlamak için
Şahın meydanında erkan kurarak
Nevrûz Bayramı'nı kutlamak için
Bir yere cem oldu ehli meveddet
Sürdüler demlerin bunlar akıbet
Sakiler sundular muhabbet kadehi
Nevrûz Bayramı'nı kutlamak için

Bugün mevcudata gulgule düştü
Cem enzar zeminde taşraya göçtü
Bülbülleri şevk ile güllere üstü
Nevrûz Bayramı'nı kutlamak için

Kainat zevk ile sürura daldı
Münkir münafıklar hayrette kaldı
Raks ederek şia semaha kalktı
Nevrûz Bayramı'nı kutlamak için" (Coşkun Elçi, 2010: 60).

1.2. Hıdırellez

1.2.1. Hıdırellez'in Kökeni

Milletler yahut topluluklar kendi takvimsel düzenlerini oluştururken çeşitli etkenleri baz alarak hareket etmiştir ancak bazı mihenk taşları vardır ki bu tüm topluluk ve milletlerde sabittir. Özellikle mevsimlerin başlangıç ve bitişlerinin ortaklığı buna örnek teşkil etmektedir. Yılı hıdırellez ve kasım olarak ikiye bölme Türk coğrafyasında kullanılan Halk Takvim düzenlerinin en genelidir. 6 Mayıs'tan 8 Kasım'a kadar olan ve yazı temsil eden 186 günlük süreye "Hıdır Günleri" ; 8 Kasımdan 6 Mayıs'a kadar olan 179 günlük kış vaktine de "Kasım Günleri" adı verilmektedir. Güneşin Ülker burcuna girdiği gün olan Hıdırellez, yazın başlangıcı kabul edilir (Çobanoğlu, 1997: 54). Bugün genellikle mayıs ayının altıncı günü kutlansa da bazı çevrelerde mayısın beşinde kutlandığı da görülmektedir.

Çin yıllıklarında geçen bilgilere göre Hunlar ve Göktürkler senenin beşinci ayında büyük bir bayram tertip edip çeşitli oyunlar oynayıp kurbanlar keserek yazın gelişini kutlarlar (Özarlan, 2000: 203). Yüzyıllarca devam eden bu kutlama İslamiyet'in kabulüyle beraber farklı bir boyuta taşınmıştır. İnsanlar eski adetlerini yeni inançlarından soyutlayamamış yıllardır uyguladıkları ananelerden bir anda vazgeçemedikleri için gelenekleri içine mistik öğeler olarak varlığını devam ettirmiştir.

Hıdır kelimesi Arapça yeşil anlamını taşıyan "hadra"dan gelmektedir. Yeşilin doğayla; doğanın yazla ilişkilendirilmesi üzerine yaz mevsim gelişinin temsilî rengi olarak yeşilin kullanılması normal karşılanabilir. Hıdırellez, Hızır ve İlyas isminin halk ağzında aldığı fonetik bir değişimin sonucudur ve Hızır herkes tarafından muteber bir kişi islami bir

kimlik ve ulu bir zâttır. Hızır, mutasavvıflara göre velî, ilahiyatçılara göre ise nebîdir (Yüce, 2011: 254). Hızır'ın ab-ı hayatı içerek ebedi hayata mazhar olduğu düşünülür ancak Kur'an-ı Kerim'de Enbiya sûresinin 34. ayetinde hiçbir yaratılana ölümsüzlüğün bahşedilmediği söylenmiş ve hemen ardından günümüzde dahi hemen hemen her mezarlıkta yazan ve herkesin ezbere bildiği “Her nefis ölümü tadacaktır” ayeti eklenmiştir.

Hızır'la ilgili olarak İslam ilahiyatında; Hz. Musa zamanında yaşadığı ve ona ilahî bilgi ve hikmet öğreten kişi olduğu kabul edilir ancak Kefh Suresi'nin 65. ayetinde bu kişi Hızır adıyla değil, yaratanın rahmet ve ilmine nail bir kul olarak geçer. Kefh Suresi'nin 60-82 ayetleri arasında geçen kıssa özetle şu şekildedir:

Hz. Musa bir dostuyla beraber iki denizin birleştiği yerde (Mecma' el-Bayreyn'de) bir kişiyle buluşmak için yola çıkar. Yanlarına azık olarak tuzlanmış balık almışlardır hem azık hem de buluşma yerindeki suda canlanacağı düşünüldüğü için yerin doğruluğunu saptamada araç olarak kullanılacak balık Hz. Musa'nın dostunun elinden su bulunan bir kaya dibinde düşer ve suda canlanarak uzaklaşır. Balığın durumunu ancak acıktıklarında hatırlayıp söyleyen dostuna Hz. Musa, bu unutkanlığın şeytanın işi olduğunu ve o yere geri dönmeleri gerektiğini söyler. Balığın canlandığı yere vardıklarında ulu bir zatla karşılaşan Hz. Musa, onun sahip olduğu bilgiye sahip olmayı, ona tabi olmayı ister. Kendisine hiçbir şey sorulmaması karşılığında tabiiliğini kabul eden zatla beraber Hz. Musa yollarına devam eder. Bir gemiye bindiklerinde zat gemiyi deler ve Hz. Musa verdiği sözü unutarak yaptığının yanlış olduğunu söyler ancak yaratanın rahmetine nail olmuş kişi Hz. Musa'ya verdiği sözü hatırlatarak çıkışır. Hz. Musa özür diler ve yollarına devam ederler. Zat bu sefer de yolda karşılarına çıkan küçük bir erkek çocuğunu öldürünce Hz. Musa yaptığının yanlış olduğunu günahsız bir cana kıydığını söyleyerek sitem eder. Sözünü son kez hatırlatan ve bir dahaki müdahalesinde affolunmayacağını belirten zat ile Hz. Musa yoluna devam eder. Bir müddet sonra yabancı bir memlekete varan ikiliye kimse yemek vermek, yardım etmek istemez. Yabancı memlekette yıkılmak üzere olan bir duvar gören kişi bu duvarı düzeltir akabinde Hz. Musa ona isteseydi bu iş için bir ücret alabileceğini söyler. Yaratanın ilmiyle ilimlenmiş olan kişi artık yollarının ayrıldığını Hz. Musa'nın başından beri kendini tutamayıp karıştığı şeylerin iç yüzünü anlatacağını söyler. İlk olarak deldiği geminin denizde çalışan yoksulların olduğunu eğer delmeseydi sağlam gemileri gasp eden hükümdar tarafından ellerinden alınacağını söyler. Öldürdüğü çocuğun da imanlı ebeveynlerine eziyet etmemesi için öldürdüğünü Allah'ın o aileye daha hayırlı bir evlat vereceğini söyler. Son olarak ise

onardığı duvarın iki yetimin mülkiyeti altında olduğu ve dibinde hazine gömülü olduğunu ancak çocukların o hazine için şuan çok küçük olduklarını söyler.

Kefh suresindeki bu kişi için ayetlerde “kullardan bir kul” tanımlaması yer alırken hadis kitapları bu “kula” Hızır isminin verildiğini aktarmaktadır. Özellikle Sahîhu'l-Buhârî ve Sahîhû Müslim'de peygamberin bu ilim sahibi kişiden bahsederken Hızır demesi muhteva edilmiştir (Ocak, 1999: 27). Hızır'ın menşei hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Wensinck, Encyclopédie de l'Islam çalışmasında yer alan “al-Khadir” maddesinde Kefh Suresi'nin dolayısıyla Hızır'ın menşeinin Gılgamış Destanı, İskender Efsanesi ve Yahûdî Efsanesi olduğunu söylemiştir (Ocak, 1999: 33). Dinî inanışlarımız gereği bizde Kefh Suresi'nin menşei incelemesi yapılmamıştır ancak Hızır inancının menşei sıklıkla işlenen konular arasındadır. Erman Artun, Hızır inanışının çıkışıyla ilgili kaynakları Kefh Suresiyle beraber Gılgamış Destanı ve İskender Efsanesi olmak üzere üç koldan geliştiğini söyler (Artun,2008: 135). Yahudilerin Eliyaj adlı efsanesi de Hızır inancının çıktığı kaynaklar arasında sayılmaktadır (Tekin, 1990: 5).

Kitab-ı Mukaddes'te peygamberliği açıkça söylenmesine karşı ölümsüzlüğüyle alakalı bir bilginin yer almadığı Hz. İlyas, Hıdırellez'de Hızır'a göre daha arka planda kalmış Hıdırellez'deki etkisi yahut hissedilişi Hızır'ınki kadar yoğun olmamıştır. Hızır'ın denizde İlyas'ın karadaki müşküllere yardım ettiğine inanılır. Kimi yerlerde bu ikili senede bir gün (6 Mayıs) kavuşabilen kardeş yahut çok yakın arkadaş sayılsa da şarkiyatçılar bu iki ismin aslında bir kişi olduğunu savunur. Bu düşüncenin dayandığı temel ise Hızır isminin bir sıfat yahut lakap olarak kullanılabilmesidir. Hızır'a isim olarak Belya (=Yelya) yani İlya denmesi, İlya'nın ise Arapça'da İlyas olması bu iki ismin gerçekte tek kişi olduğu fikrini güçlendirmiştir (Yüce, 2011: 255). Efsaneye göre Âb-ı hayat'ı içen Hz. İlyas geçtiği her yere yeşillik götürdüğü için Hızır onun lakabı haline gelmiş ve zamanla "Hızır İlyas" olarak kullanılagelmiştir (Ülkütaşır, 1975: 159). Lakap olarak İlyas isminin önünde kullanılan Hızır zamanla halk arasında isimden ayrılmış ayrı bir kimliğe bürünmüştür. Hıdırellez günü doğan çocuklara “Hızır” adının verilmesiyle sıfat olarak anılan bir kelime günbegün özel isim olarak sosyal hayatımızda yerini almıştır.

Hızır ve İlyas'ın görünüşüne değinecek olursak halk arasında; Hızır'ın aksakallı, beyaz tenli, yumuşak ve kemiksiz ellere sahip, çiçeklerden oluşan uzun hırkası, yeşil sarığı ve kırmızı papuçları olduğu konuşulur (Sezen, 1992: 33). Şehadet ve orta parmağının aynı boyda olduğu, sağ el parmaklarının perdeli yahut bir parmağın eksik olduğu Hızır'ın halk arasında konuşulan ve inanılan görünüş detaylarındandır (Kalafat, 2011:50, Çobanoğlu,

1997: 55). Genellikle beyaz, yeşil yahut gök renginde elbiselerle insanların karşısına çıkan Hızır'ın görünüşü her zaman aynı değildir; kimi zaman yaşlı kimi zaman genç olarak ihtiyaç sahibinin yanında belirebilir (Ögel, 1995: 93). Hızır, insan suretinin dışında kuş, tavşan vb. hayvan formlarına da bürünebilir (Ocak, 1999: 68). Hızır'ın hayvan formuna bürünmesiyle ilgili tarihi anlatılara baktığımızda Hızır'la ilk karşılaşan kişi Satuk Buğra Han'dır. Satuk Buğra Han, on iki yaşındayken katıldığı av merasiminde bir tavşanı kovalayarak yanında bulunan kişilerden uzaklaşmaya başlar. Kalabalıktan iyice uzaklaştığında tavşan şekil değiştirir ve ak sakallı, nur yüzlü birisi olur, bu kişi Satuk Buğra Han'ı İslâm'a davet eder (Özkan, 2013: 7; Aras, 2002: 46).

Hızır'ın darda kalan kişilere yardım ettiği genel bir görüştür ancak bu kişiler ile Hızır'ın daha önce muhakkak bir kere karşılaştığına dair olan yaygın bir görüş de vardır. İnanışa göre Hızır yardım ettiği kişileri daha önce ziyaret etmiş ve yardım istemiştir. Bu konudaki en yaygın görüş ise Hızır'ın dilenci kılığına girerek yardım istemesidir bu sebeple Anadolu'nun tüm köylerinde ve betonlaşmanın az olduğu şehirlerde insanlar evlerine gelen hiçbir dilenciyi Hızır olma ihtimaline karşın boş çevirmez. İmkan dahilinde yardım eder hatta bazı kimseler kapıya gelen kişi eğer açsa onu doyurmayı kendilerine görev edinirler. Halk zorda olana yardım edince elbet o yardımın zorda kaldıklarında kendilerine döneceğine inanır.

Hızır'ın görünüşü kadar atı da halkın nazarında çokça konuşulan bir meseledir. Hızır'ın atı boz renk ve hemen hemen uçuyormuşçasına hıza sahip olmasıyla bilinir. İslamiyet öncesi dönemde Türklerin yardımcı, koruyucu ve yol gösterici olarak saygı duydukları "boz atlı yol iyisi" İslamiyet'in kabulüyle beraber form değiştirerek Hızır'a dönmüş ihtiyacı olana yardım eden darda kalana yetişen bir kimliğe bürünmüştür (Oğuz, 2001: 116; Tekin, 1990: 6; Uraz, 1978: 8312). Hızır hep son anda yetişen, yapılacak her şey yapıldıktan sonra yeisten hemen önce gelen ferahlıktır. Halk arasında bu olgu o kadar yerleşmiştir ki son anda, en sıkışık zamanda yetişme olayına "hızır gibi yetiş-" deyimini ortaya çıkmıştır.

İlyas'ın görünüşüyle alakalı konuşulanlar Hızır'ınki kadar çok olmamakla beraber yine onunki kadar gösterişli de değildir. Keçi derisinden uzun bir gömlek giyen İlyas, esmer zayıf ve uzun boyludur. İlyas'ın atı ise ateştedir (Sezen, 1992: 33; Tural, 2004: 280; Uraz, 1978: 8312). Kur'ân-ı Kerim'de Enbiya ve Saffât surelerinde adı geçen Hz. İlyas Bek şehrinde yaşayan "baal" isimli putlara tapan bir kavme peygamber olarak gönderilmiştir.

Uzun çabalar sonucu kavmi hidayete erdiremeyince Allah'a kendisini kurtarması için dua eder ve duasının sonucunda ateşten bir at ile semaya yükselir.

Hıdırellez konusunda geniş araştırmalar yapan Mirali Seyidov'a göre Türkler için bir yılın bereketli geçmesi hava ve suyun efsunlanmasına bağlıdır, Hıdırellez ise Hızır ile havanın İlyas ile suyun efsunlanmasını temsil etmektedir. (Çay, 1990: 16).

1.2.2. Hıdırellez'in Uygulandığı Alanlar

Hıdırellez Türkiye Cumhuriyeti'nin hemen hemen her yerinde kutlanmaktadır. Öyle ki bu bayram sadece kısıtlı bir ortak paydada buluşan bir kesimin değil aynı havayı soluyan aynı mevsimsel döngüye tabii olan herkesin bayramıdır. Kutlandığı yerlere göre küçük farklılıklar gösterse de genel itibarıyla baharın gelişini ifade eden bayram aynı coşku ve hislerle kutlanmaktadır.

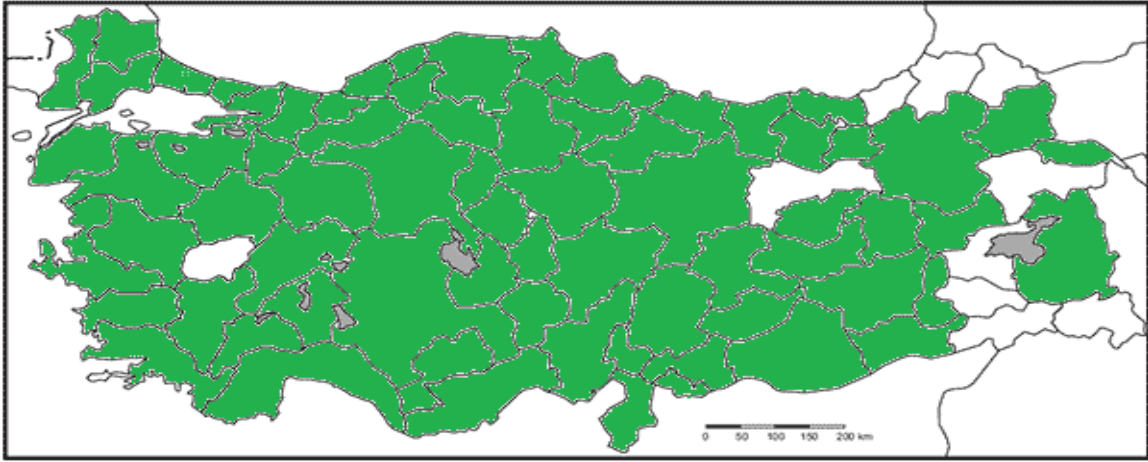
İlyas ve Hızır'ın vuslatının kutlandığı bu gün Anadolu'da özellikle su kenarlarında, bol yeşillikli meydanlarda yahut türbe yatır vb. ululara ilişkin hıdırlık adı verilen mekânlarda kutlanır. Birçok kültürün beşiği olan İstanbul'da ise Hıdırellez kutlama yerlerinin başında Kağıthane gelir. Ardından Çırpıcı, Veliefendi, Haydarpaşa çayırları; Kadıköy'deki Fikirtepesi ve Fenerbahçe; Boğaziçi'nde Büyükdere, Beykoz, Göksu çayırları; Üsküdar'daki Koruluk gelmektedir (Ülkütaşır, 1975: 161).

Aşağıda Hıdırellez'in genel uygulamalarından farklı uygulamalara sahip şehirlere örnekler verilmiştir:

- Eskişehir'de ise Hıdırellez Tatar Türkleri tarafından "Depreş Şenlikleri" olarak kutlanır, yuvarlak bir tepside "kalakay" adı verilen bir hamur pişirilir. Bu hamurun ters veya düz gelmesi durumuna göre o seneye ait çıkarımlarda bulunulur (Kalafat, 2011: 43).
- Ateşten atlama Hıdırellez günü de karşımıza çıkan bir arınma yoludur. Hemen hemen her yerde aynı söylemlerle gerçekleşen bu eylem Eskişehir'de farklı olarak şu sözler eşliğinde gerçekleşir: "Gâvur taş ben kuş / Gâvur karsı yarık ben yürük / Gâvur kara toprak ben yeşil toprak " (Uca, 2007: 131).
- Bolu'nun bazı ilçelerinde insanlar ineklerinden daha çok süt alabilmek için Hıdırellez günü komşusunun ahırına gizlice girip ineklerinden kıl koparırlar daha sonra bu kopardıkları kılı tuz ile beraber kendi ahırlarının girişine asarlar (Uca, 2007: 255).

- Maraş'ta özellikle dedeler, en sevdikleri torunun saçından ve sığır kuyruğundan biraz kesip yakarlar, küllerini ise “al Hıdırellez’ini ver yazımızı” diyerek camdan dışarı savururlar (Çay, 1990: 22).
- Alanya’da Hızır’ın bereket getirmesi için bir zeytin yaprağına yüz kere İhlas suresi okunur ve yaprak denize bırakılır, bırakılırken de “Ben saldım deryaya, derya götür Mevlâ’ya” denir (Uca, 2007: 254).
- Sivas’ta yıl boyu sağlıklı kalabilmek için Hıdırellez’den bir gün önce fasulye ekilir (Uca, 2007: 272).
- Erzurum'da Hıdırellez günü evlilik vakti gelmiş ancak evlenememiş gençler oruç tutarlar iftarda ise çok tuzlu gılık veya gugul denen yatsı kalın bir ekmeğe yerir. Yemeğin ardından herhangi bir içecek hararetini bastırmadan yatan genç rüyasında kendisine su veren kişiyle evleneceğini düşünür. Yine Erzurum'da tuzlu gugulun yarısını bir dam yahut duvarın üzerine bırakan genç biraz uzaklaşarak karganın gelip gugulu almasını bekler gugulu alan karganın uçtuğu yöne göre kısmetin yeri belirlenmiş olur (Özarlan, 2000: 206).
- Varto yöresinde ev ahalisinin her birinin ayrı bir dilek taşı mevcuttur dileklerini dileyip nişanladıkları taşları sabah olunca kaldırıp bakarlar kimin taşının altında kırmızı uğur böceği varsa yeni yılın şanslı ferdinin o olduğuna inanılır (Kalafat, 2011: 47).
- Özellikle Orta ve Doğu Karadeniz kıyılarında olan bir başka inanç ise denize dert atma Hızır aracılığıyla o dertten kurtulmadır: "derdim belam denize" denilerek denize veya akarsuya yedi çift bir tek taş atılır (Kalafat, 2011: 44).
- Antalya Kumluca Yazır köyünde zeytin taneleri dua okuyup denize atılır, bu işlem duanın kabul olacağı inancı taşır (Kalafat, 2011: 32).
- Antalya’da otların üzerine düşen çiğ damlalarından süt mayalanır eğer süt maya tutarsa Hızır’ın geldiğine ve o yılın kendileri için bereketli geçeceğine inanılır (Kalafat, 2011: 33).
- Kırıkkale’de “söğüt dalı asma” adeti vardır. Hıdırellez günü evlerin kapısına söğüt dalı asılır bu uygulama sayesinde ev halkının sağlıklı bir yıl geçireceğine inanılır (Kalafat, 2011: 38).
- Samsun’da Atakum’da toplanan halk kuma dileklerini çizer ve yazarlar, denizden gelen dalga tek seferde yazılan çizilen dileği silerse o dileğin gerçek olacağına inanırlar (Kalafat, 20011: 40).

- Giresun’da büyük bir sacayağı yapılır ve altından geçen kişinin dileğinin kabul olacağına inanılır, özellikle çocuk sahibi olmak isteyen kişiler sacayağının altından geçer (Kalafat, 2011: 44).
- Temizlik Hıdırellez’in öncesinde başlayan hazırlıklardandır ancak Bursa’da alışılmışın dışında bir temizlik uygulaması görülür, normalin dışında Hıdırellez sabahı insanlar bahçe kapılarını içeri eve doğru süpürürler bu süpürmeyle beraber yılın tüm bereketini alacaklarını düşünülür (Malcıoğlu, 1968: 4634).
- İstanbul’da bazı bölgelerde Hıdırellez günü öncesi bileğe sarı ipek bir mendil bağlanır. Hıdırellez sabahı gün doğmadan gül fidanının yanına gidilerek “al rengimi ver rengini” şeklinde dua edip bağlanan mendil çözülür. Bu uygulamayı yapan kişinin yıl boyunca ten renginin güzel olacağına hastalanıp sararıp solmayacağına inanılır (Muazzez, 1930: 187).

Tablo 1.2. Taranan kaynaklar neticesinde Türkiye coğrafyasında Hıdırellez’in kutlandığı şehirler

1.2.3. Hıdırellez Uygulamaları

1.2.3.1. Ritüeller ve İnanışlar

İlk ne zaman yapılmaya başlandığı tespit edilemeyen, çoğu zaman yapan kişinin dahi neden yaptığını tam olarak kavrayamadığı birtakım eylemler olarak da belirtebileceğimiz ritüeller özellikle toplumsal kabul görmüş kutlama, tören ve bayramlarda daha çok karşımıza çıkmaktadır. Hıdırellez’de karşılaştığımız ritüeller ve inanışlar ise şu şekilde sıralanabilir:

- Hıdırellez'den önce dağ ve kırlardan kırk farklı çiçek ve biti toplanır. Bu bitkilerin kaynatılmasıyla elde edilen suyun şifalı olduğu inancı yaygındır. Hıdırellez zamanı bu su, içmek yahut yıkanmak şartıyla kullanılır. Özellikle genç kızların uyguladığı bu uygulamaya göre; bu suyla saçını yıkayanların saçlarının uzayacağına, gelin gittikleri eve bereket götüreceklerine inanılır. Bu suyla yıkananların ise sağlıklı sıhhatli olacağına ve terinin kokmayacağına inanılır (Turan, 2008: 105).
- Hıdırellez gecesi ambarın kapısı açık bırakılır kuru baklagiller nerede korunuyorsa ağızları açık bırakılır yahut bir torbaya konulup ağaca asılır ki gece Hızır'ın gelip onlara dokunacağına ve akabinde bereketinin artacağına inanılır (Çay, 1990: 30).
- Hıdırellez günü balkona yahut eşiğe un serpilir sabah kalkıp unda bozulma olup olmadığına bakılır. Unda bozulmalar mevcut ise Hızır'ın atının yahut kendisinin ayak izi olarak yorumlanır ve o evin o sene içinde bereketli olacağına inanılır.
- Hızır'ın geleceğine dair olan inanç Anadolu'da oldukça kuvvetlidir ki bazı bölgelerde evin bir odasına Hızır geldiğinde abdest alıp, sakalını tarayıp kendisine bakabilsin diye su dolu ibrik, taraf, leğen, ayna gibi eşyalar bırakılır. Bununla beraber Hızır'ın o gece atını dinlendirip ziyaret ettiği evin atıyla yardıma ihtiyacı olana koşacağı düşünülür bu sebeple insanlar atlarını koşuya hazır bir şekilde bekletirler.
- Hızır'ın kısmet de açtığına inanıldığı için evlilik yaşı gelmiş ancak evlenmemiş kızlar bugün niyet tutarak kafalarının üzerinde hiç kullanılmamış bir kilit açtırırlar.
- Hıdırellez gecesi evlerde hamur yahut yoğurt yapılır ancak ikisinin de içine maya katılmaz. Hamurun kabarması yahut yoğurt kıvamının tutması halinde o eve Hızır'ın geldiğine inanılır (Çay, 1990: 33).
- Bazı bölgelerde Hıdırellez akşamından hamur mayalanır ve içine bozuk para konur, Hızır'ın geleceği ve o parayı altına dönüştüreceğine inanılır (Tekin, 1990: 11).
- Nişanlı çiftler arasında hediyeleşme olur.
- Hıdırellez gerek genel gerekse kişisel temizlik bakımından önem atfeden bir gündür, Hıdırellez sabahı evinin önünü süpüren kadınlar bellerine demir yahut taş bağlarlar. Süpürme işi bittikten sonra demir veya nesneyi sokağa atarlar. Buradaki amaç ülkemizde ne yazık ki çokça görülen bel fitiği ve bel ağrısından kurtulmaktır (Uca, 2007: 265).
- Uyku insanın sosyal hayatını, günlük yaşamını etkileyen bir faktördür. Uykusu ağır olan kişiler genellikle uyanma esnasında sorun yaşadıkları için hayatlarında türlü sıkıntılar çeker. Hıdırellez'de evin yaşlı kişisi, genelde en yaşlı kadını, eline aldığı akasya dalı ile ev halkının yüzünü yeller; bu eylem sayesinde yüzü yellenen kişilerin uykularının hafif olacağına inanılır (Uca, 2007: 265).

- Hıdırellez sabahı erken uyanmak iyi olarak kabul edilir bununla beraber göklerin aralandığı düşüncesi hakim olduğu için Hıdırellez sabahından önceki gece özellikle büyükler gecelerini ibadetle geçirir. Yaşlı kadılar göğün açılışını görmek için uyumazlar. Genç kızlar ise bu gece niyet tutar ve başörtülerinin üzerine gül yaprağı serpererek uyurlar (Turan, 2008: 105).
- Hıdırellez'de meyve vermeyen ağaç balta yardımıyla kesilmekle korkutulur ve bu korkutma sonrası meyve vereceğine inanılır (Özdemir, 1999: 37). İki kişinin bir oyun halinde gerçekleştirdiği bu korkutma işleminde kişilerden biri eline bir balta alır ve meyve vermeyen ağacın yanına gidip kesecek gibi rol yapar diğer kişi ise onu durdurmaya çalışır. Aralarında geçen konuşmalar sonucu baltasız olan kişi ağacın yerine söz vererek diğerini ağacı kesmekten vazgeçirir.
- Hıdırellez zamanı boyu çok kısa olan kişinin başına oklava, uzun olan kişinin başına ise hamur tahtası ile vurulursa boyunun normale döneceğine inanılır (Uraz, 1978: 8314).
- Eve yılan çıyan girmemesi ve evi kötü ruhlardan korumak için evin etrafına kül dökülür (Özdemir, 1999: 37).
- Hıdırellez günü ısırganın ayrı bir ehemmiyeti vardır insanlar evlerini kötü ruh ve şanstan korumak için evlerinin kapılarına ısırgan otu asarlar.
- Hıdırellez gecesini çocuklar ellerine ısırgan otu alıp önlerine kim gelirse el ve ayaklarını dalarlar (İşçiler, 1953: 746).
- Hıdırellez'de gülenin yıl boyu güleceğine dair yaygın bir inanış vardır ancak Hatay'da bunun aksine anneler çocuklarının ömür boyu acı çekmemeleri için Hıdırellez günü ısırgan otuyla dalarlar (Tekin, 1990: 11).
- Hıdırellez sabahı anneler çocuklarının boyu uzasın diye onları boyunlarından tutup yukarı doğru çekerler (İşçiler, 1961: 2416).
- Hıdırellez gecesini hamile bir kadının tohum dikmesi çocuğunun sakat doğmasını önler (Yund, 1960: 2141).
- Kadınlar ellerine ve ayaklarına kına yakar (Çay, 1990: 33).
- Adak olarak genellikle kuzu, koyun vb. küçükbaş hayvan kesilip topluca yenir. Sene içinde Hıdırellez'den önce küçükbaş hayvan kesilip yenilmez, senenin ilk küçükbaş Hıdırellez'de yenir (Ülkütaşır, 1975: 162).
- Hıdırellez zamanı ateş yakılıp üzerinden atlanır söndükten sonra ise yıl boyunca nazardan korunmak için yüze kül karası sürülür (Artan, 1976: 7674).
- Hıdırellez sabahı yağmur yağarsa o yılın çok bereketli geçeceğine inanılır. Yağmurun çok yağması durumunda hayvanlar dışarı çıkartılır ve ıslanması sağlanır. Buradaki amaç

bu yağmurda ıslanan hayvanların sütünün yününün bol olacağına inanılmasıdır (Turan, 2008: 105).

- Dua etmek yahut yaratandan bir şeyler istemek her ne kadar bir günle sınırlanmasa da Hızır'ın aracılığıyla bugün ayrı bir ritüel eşliğinde yoğunlaşmıştır. Hızır'ın darda kalanlara yardım ettiğine olan inanç zamanla onu bir dilek kapısı haline getirmiş ve çeşitli isteği olanlar ondan medet umarak bu isteklerini küçük kağıtlara yazıp gül ağaçlarının altına gömmeye yahut akarsuya atmaya başlamışlardır. Bu ritüel gül ağacının altındaki toprağa kürdan veya küçük bir çubukla istenen şeyin çizilmesi olarak da uygulanır. Örneğin; ev isteyen ev resmi, araba isteyen araba resmi çizer.
- Nevrûz'da olduğu gibi Hıdırellez'de de günahların dökülmesi ve sağlıklı bir yıl geçirmek için salıncağa binme ve çimlerde yuvarlanma adeti vardır.
- Hıdırellez için ağaca adak bezi bağlanır adak bezi ne kadar yüksekte olursa dilenen dileğin o kadar çabuk gerçekleşeceği inancı vardır (Kalafat, 2011: 32).
- Derdi olan kişiler gül fidanına iplik bağlar, bazı bölgelerde bu ipliği Hızır'ın gelip çözeceğine inanılır (Tekin, 1990: 11).
- Birçok medeniyete beşiklik yapan topraklarımızda insanlar gerek başkalarından mallarını korumak gerekse eski inançları gereği öldükten sonra kullanmak amacıyla değerli eşyalarını gömmüştür. İnanış odur ki Hıdırellez gecesini define gömülü olan yerlerden semaya yeşil bir ışık yükselmektedir.
- Denize kenarı olan yerlerde dilekler bir kâğıda yazılıp denize atılır, atma esnasında "Arzuhâl sundum deryaya, derya da sunsun Mevlâ'ya." şeklinde dua edilir (Ülkütaşır, 1975: 169).
- Kısmet açma yahut niyet tutma olarak da uygulanan ritüellerin başında topraktan koparılan soğan yahut sarımsak gelir. Koparılan iki baş soğan veya sarımsağın teki "aht-ahid" diğeri "baht-talih" olarak niyetlenir ve uçları aynı boy kesilerek kenara bırakılır. Kesilirken "Ahtim mi büyük bahtım mı?" gibi niyet duaları edilir. Sabah hangisi daha fazla uzadıysa o yıl içinde onun gerçek olacağına inanılır (Ülkütaşır, 1975: 169).
- Hıdırellez günü kısmetlerin açıldığına, duaların kabul olduğuna dair yaygın bir inanç vardır. Özellikle evlenme çağı gelmiş evlenmek isteyen genç kızlar Hıdırellez'de çeşitli uygulamalar yapar bunlardan bir tanesi duvardan duvara koşarak kapıdan, pencereden dışarı "Talihim talihim, dağda mısın, taştta mısın? Gel beni bul." diye bağırmasıdır. Genç kızlar bu eylemi gerçekleştirdikten sonra karşılarına çıkan ilk kişinin kısmetleri olduğuna inanır (Tekin, 1990: 11).

- Hıdırellez’de gülün yeri ve ehemmiyeti il ve ilçe fark etmeksizin Hıdırellez’in kutlandığı her yerde sabittir. İnsanlar gülü bir bakıma tevriyeli kullanarak “gülmek” eylemine bağlamış ve Hıdırellez günü üzerlerinde (yaka, saç vb.) gül bulundurlarsa yıl boyu güleceklerine inanmıştır (Tekin, 1990: 11).
- Hatay civarında ebeveynler kız çocuklarına büyüdülerinde çok altın sahibi olmaları için Arapça yazılı bazı kağıtlar verir. Bu uygulama “para kesme” ismiyle bilinir. Hıdırellez’de kismetlerin açılacağına yönelik olan inanç kuvvetli olmakla beraber yörede kismetinin açılması istenen kız gelinlik giydirilip gelin edasıyla hazırlanır bu uygulama ise “gelin düzme” olarak bilinmektedir (Tekin, 1992: 7).
- Anadolu’da Hıdırellez çiftçilik ve tarım için önemli bir gündönümü sayılmaktadır birçok yerde çoban değiştirmek için Hıdırellez beklenir, koyunlar Hıdırellez’e kadar sağılmaz Hıdırellez’den sonra sağılmaya başlanır. İnsanlar Hıdırellez’e kadar ettikleri tarlaya bakmaz, Hıdırellez sabahı bakıp tarlanın durumuna göre Hızır’ın tarlaya uğrayıp uğramadığı konuşulur.
- Hıdırellez günü beyaz ve temiz giymek makûldür. Beyazlar içinde yahut nurlar içinde beliren Hızır’a atfen beyaz giyilir. Beyaz yeniden diriliş ve ölümsüzlüğün sembolüdür. Kültürümüzde ölümlerimizi sonsuz yolculuğa uğurlarken beyaz kefene sarmamız yeni doğan bebekleri beyaz kundakla kundaklamamız yahut geçiş törenlerinden saydığımız evliliklerde gelinin beyaz giyinmesi vb. durumlar bu inancı yaşattığımızın delilidir.
- Beyaz, bir tek İslamî literatürde değil diğer dinler literatüründe de önemli yere sahiptir. Hz. İsa'nın Pierre, Jacques ve Jean'ı yanına alıp çıktığı yüksek bir yerde şekil değiştirdiğinde elbiselerinin beyaz bir renk alması, Hz. Musa'nın beyaz renkli olması bu duruma örnek mahiyetindedir (Demir, 2005: 20). Hıdırellez Tatarlar tarafından kutlanırken "Beyaz" adı ile kutlanması da Hıdırellez ve beyaz ilişkisine örnek olarak verilebilir (Çay, 1990: 18).
- Hıdırellez gecesi hasta olan kişi kendi bileğine sarı iplik gül fidanına da kırmızı iplik bağlar ve Hıdırellez sabahı bu iplikleri değiştirir. Buradaki amaç hastalıktan, sararıp solmaktan kurtulup gül gibi canlı ve al al, sağlıklı olmaktır (Artan, 1976: 7674).
- Hıdırellez’de doğan çocuklara "Hızır" adı verilmesi bir gelenektir ancak günümüzde bu gelenek terkedilmeye başlanmıştır (Amanoğlu, 2000: 63).

Hızır, halk arasında zor durumdaki kimselere yardım etmesiyle bilinir. Mutasavvıflar içinse Hızır bu özelliğinin yanı sıra kılavuzluk eden, velayet mertebesine ermede yardımcı

olan, tasavvufi gerçekleri öğreten, gerçeğin meydana çıkmasına yardımcı bir velidir (Ocak, 1999: 69-78).

Hızır'la ilgili Anadolu'da da anlatılan birçok rivayet vardır bunlardan en bilindik olanı ise Hızır'ın kâhya olduğuyula ilgili olandır. Rivayete göre eski zamanda bir ağanın evinde Hızır adlı bir kâhya yaşamaktadır. Hızır'ın kâhyalık yaptığı evin beyi hacca gider. Birkaç gün sonra evin hanımı hamurlu yapar ve eşinin de hamurluyu ne kadar sevdiğini hatırlayıp “keşke burada olsaydı da yeseydi” der. Hanımını duyan Hızır üç dört hamurlu alıp “ben götüreyim de yesin” der ve evden çıkar. O zamanlar hac ziyareti at ve deve üstünde aylarca sürermiş, eşi gideli nerdeyse bir hafta olan kadın Hızır'ın bu söylemine anlam veremez. Hızır birkaç saat sonra eve geri gelir ve hamurluyu beyine verdiğini söyler. Evin hanımı kendisiyle dalga geçtiğini düşünür ve konunun üzerinde durmaz. Aylar sonra eşi hacdan geldiğinde hanımına kâhyanın getirdiği hamurlulardan bahseder bunu duyan hanım çok şaşırır, kâhyanın ulu bir zât olduğunu istişare ederler. Hanım eşiyile beraber kâhyayı aramaya çıkar ancak kâhya çoktan sırta kadem basmıştır, o günden sonra kimse kâhyayı görmez, Hızır'ın ermiş olduğu düşünülür ve her sene onu anmak adına törenler düzenlenir (Artun, 2008: 118-119).

Hıdırellez ile ilgili anlatılan başka bir rivayette ise konu aşktır. Eski zamanda Hızır adındaki bir çoban Ellez isimli paşa kızına aşık olur. Ancak paşa kızının bir çobanla evlenmesine müsaade etmez. Hızır ve Ellez bir gece kaçarlar ancak çok geçmeden paşanın adamları onları bulur. Saklandıkları yeri ablukaya alıp ateşe verirler. Hızır ve Ellez birbirine sarılıp ne yapacaklarını bilemezken gaipten bir ses ateşe basıp geçmelerini söyler. Sesi dinleyen Hızır ve Ellez ateşe basıp kaybolur. Birbirlerine hiç dokunamayan Hızır ve Ellez'i paşanın adamları ne kadar arasa da bulamazlar. Seneler sonra paşa, kızının hasretine dayanamayıp “Hızır ve Ellez'i affettim yeter ki bir kere göreyim” diyerek dua eder. Duasının üzerine paşanın yanında Hızır ve Ellez belirir ve birbirlerine de kavuşmuş olurlar. Hızır ve Ellez'in yeryüzüne inip kavuştuğu gün ondan sonraki her sene törenle anılmaya başlanır (Kasımoğlu, 2007: 20).

Hızır'ın halk arasına zaman zaman dilenci rolüyle katıldığından bahsetmiştik. İnsanlar bu konu hakkında çokça anlatı üretmiş ve bunlara inanmıştır. Örneğin, Yenişehir gölü ve Düzce'de yer alan Efteni gölü gibi bazı göllerin eskiden yerleşim yeri olduğu ve Hızır'ın oraları ziyaret ettiğine inanılır. Anlatıya göre yerleşim yerinde bir kişi hariç (bazı anlatılarda yaşlı bir erkek veya kadın, bazılarında ise bir genç) kimse Hızır'a yardım etmez,

Hızır ise yardım eden kişiyi yanına alarak bölgeden uzaklaşır ve orayı göle çevirir (Tekin, 1990: 16).

Hıdırellez'in en önemli ritüelleri ise ateş üstünden atlama ve niyet çömleğidir. Bir gün öncesinden ev ev dolaşılıp toplanan küçük özel eşyaların bir çömlek içinde gece boyunca gül ağacının altında muhafaza edilmesi ve sabahında mani eşliğinde çıkartılması olayına dayalı olan niyet çömleği Nevruz gününde yapılan martufal ile hemen hemen aynıdır. İki ritüelde de kişiye özel tesadüfi kısmet ve baht manileri oyunun temelinde yer alır. Bu maniyi düzen kadınlar genelde dilbaz ve ortamdaki kişilere nazaran yaşça büyük kişilerdir. Aşağıda bu manilere örnekler verilmiştir:

“Bahtıyarım bahtıyar
Bahtıyarım bahtı var
Bu niyet kimin ise
Talihi var bahtı var

“İnce idim üzuldüm
Al ipeğe düzuldüm
İster al ister alma
Ben alınna yazıldım”

“Bisikletle gezersin
Karıncayı ezersin
Madem benden güzelsin
Niye bekar gezersin”

“Yemenim turnalıdır
Kenarı oyalıdır
Haber verin dostlara

Sevdiğim buralıdır” (Turan, 2008: 108-109; Artun, 2008: 130; Artan, 1976: 7674).

“Kızın adı melektir
Elbisesi yelektir
Yakası açık gezmek
Sevdalıyım demektir”

“Pencereden bak beri
Beğenirsen al beni
Beğenmezsen beğenme

Beğenenler var beni”

“Sevdiğim dur ağlama

Karaları bağlama

Bu kapıyı kapayan

Bir gün açar ağlama” (Santur, 1990: 134)

“Kuyu suyu sevince

Kaşık saldım pirince

Aklım başımdan gider

Sevdiğimi görünce” (Kadioğlu, 1990: 39).

“Ceviz içi mülayim

Şaştım kime varayım

Şu karşiki konağa

Ben de gelin olayım”

“Karşıda karakedi

Ağzında keklik eti

Verin benim yârimi

Yıkırım memleketi” (Cingöz, 1990: 49).

“Bahçelerde ak çiçek,

Yaprağı yok sinilecek.

Benim yârim burda yok,

Bakıp bakıp eğlenecek.”

“Elmas yüzüğümün taşı,

Yandı yârimin başı.

Ne yârdan selam geldi,

Ne dindi gözyaşı”

“Çubuğumu uzatayım

Yar yolunu gözeteyim

Cihanda benzerin yok,

Seni kime benzeteyim”

“Deniz dibi tekmeli,

Üstüne güller ekmeli.

Yâr sevmesi kolay değil,

Biraz zahmet çekmeli”

“Keten gömlek iki kat,
Birini gey, birini sat.
Benden başka yâr seversen,
Kalkmaz döşeklere yat.”

“İnci buldum dizi ile
Kimler görmüş gözü ile
Ben yârimden ayrılamam
Üç beş adam sözü ile”

“ İpek mendil bendedir,
Saçakları yerededir.
Cennetten huri çıkısa,
Yine gözüm sendedir” (Koçıbay, 2017: 5)

“Çekmecemin kilidi
Üstünü güller bürüdü
Sen orada ben burada
Kalan ömrüm çürüdü”

“Karanfilim susuzum
Üç gündür uykusuzum
Yatsam yarın dizine
Elim durmaz huysuzum” (Taş, 1993: 62)

“Dağda orman olur mu?
Dibi harman olur mu?
Yana yana kül oldum
Küle derman olur mu?” (Güngör, 1956: 67)

“Zeytin yaprağı dökmez
Muhabbet candan gitmez
Gözlerim seni görmüş
Başkasına kâr etmez”

“Karşıda kara yemiş
Dalları yere değmiş
Koydu beni sevdaya

Geziyor geniş geniş”

“Acı kavun dileyim
Aç koynunu gireyim
Uyu uyan sar beni
Yâr olduğumu bileyim”

“İstanbul çarşısına
Gün doğar karşısına
İnsan gönül verir mi?
Kapı bir komşusuna”

“İğdem düştü çayıra
Şavkı vurdu bayıra
Yârim küçük ben küçük
Mevlâm bizi kayıra” (Artan, 1976: 7674).

“Aklar giyme üşürsün
Gözlerinden meşhursun
Bir acayip huyun var
Herkesle konuşursun”

“Karşı karşı duralım
Telefonu kuralım
Sen orada ben burada
Mektupla konuşalım” (Köksal, 1990: 107)

“Su gelir kütüğünden
İçemem köpüğünden
Yetmiş bin öğüt versen;
Geçemem sevdiğimden”

“Mendilim yele yele
Yâr gitti gurbet ele
Yardan haber getiren
Hem sevine hem güle”

“Karanfilim mor bana
Ne bakarsın hor bana
Ettiğinden sen utan

Bulunmaz mı yar bana?"

"Karanfilim ez beni
Al tülbentten süz beni
Ben fındık altınıyım;
Gerdanlara diz beni" (Uraz, 1978: 8313).

"Köprünün altı diken
Yaktın beni gül iken
Sen ellerle uyuştun
Ben oldum kahır çeken"

"Fırın üstünde fırın
Duyun komşular duyun
Yâr üstüme evlenmiş
Yüreğime taş koyun!"

"Ben sevmişim size ne
Varabilsem izine
Vallahi kan ederim
Yârimle çift gezene"

"Yemenim allı morlu
Elimden aldı zorlu
Ben yârimi bilirim
Az buçuk orta boylu"

"Tütünüm miskî tütün
Sevdiğimin ahdi bütün
Ben yârimden vazgeçmem
Dünya yansa bütün" (Ülkütaşır, 1975: 166-168).

"Kara dut parmak gibi
Sevdiğim kaymak gibi
Sevdiğimi sevenler
Kurusun kavak gibi"

"Karanfilim domurcak
Benim halim nolacak?
Yârim askere giderse

Karanfili kim yolacak?"

"Camı üstünde küpeli
Dibini süpürmeli
İki kıza bakanın
Yüzüne tükürmeli"

"Evlerinin önünde
Vişne yetişir vişne
Bizim eve yakışır
Kravatlı enişte"

"Elbisenin önünde
Düğme isterim düğme
Yeşil gözlü abime
Yenge isterim yenge" (Meydan, 1990: 119)

"Entarisi kırmızı
Koluma indi sızı
Nasıl alacaksın yârim
Sarı suratlı kızı" (Kılıçkiran, 1990: 36).

"Hay kamışa kamışa
Sular neyler yanmışa
Mevlam sabırlar versin
Yarından ayrılmışa"

"Dere boyu düz gider
Nişanlı bir kız gider
O kız yolu şaşırılmış
İnşallah bize gider"

"Yemenimin mestine
İğne batmaz üstüne
Alacaksan al yarım
Gideceğim karının üstüne "

"Dağlarda meşelerde
Gülyağı şişelerde
Eller almış yarimi

Ben kaldım köşelerde”

“Denizlerin kumuyum

Balıkların puluyum

Aç yorganı gireyim

Ben de Allahın kuluyum” (Yücel, 1969: 5267)

“Akar sular olayım

Kız destine dolayım

O gümüş kollarına

Bir bilezik takayım”

“Yan yana evlerimiz

Asılı fenerimiz

Orta yerde oynayan

O bizim gelinimiz”

“Oy ulan bekar mısın?

Bal ile şeker misin?

Dünyada yaktın beni

Ahrette çeker misin?” (Akman, 2005: 19).

“Tabak içinde lüle

Bayıldım güle güle

İşittim yar evlenmiş

Otursun güle güle”

“Abdestlikte bir yiğit

Abdest alır o yiğit

Alsa da olur almasa da

Cennetlidir o yiğit” (Özdemir, 1999: 37).

“Elinde süt küleği,

Sütten aktır bileği,

Ergen oğlan büyük kız

Kabul olsun dileği”

“Ayna attım çayıra

Şavkı urdu bayıra

Eller ne derse desin
İşim döndü hayra”

“Dağlarda, meşelerde,
Gülyâğı şişelerde,
Eller almış yârimi
Ben kaldım köşelerde”

“Ağlama naçar ağlama,
Elinde haçar ağlama,
Gapımı bağlayan Allah
Bir gün açar ağlama” (Çay, 1990: 32).

“Kayadan iner yılan
Saçları kervan kervan
Uzun boylu gülfidan
Koynuna girdi mi uyan” (Coşkun Elçi, 2010: 62).

“Kale kaleye karşı
Kalenin içi çarşı
Bir şeftali ver bana
Dosta düşmana karşı”

“Uzunsun sırık gibi
Ekşisin koruk gibi
Ne gezersin mahalle mahalle
Yolunmuş tavuk gibi”

“Çini tabakta vişne
Gel kuzum aşka düşme
Bu aşkın sonu çıkmaz
Nafile dillere düşme”

“Karanfilim sarkarsın
Açılmaya korkarsın
Deseler yârin geliyor
Hasta iken kalkarsın”

“Kaleden iniyordum

Çağrılar dönüyordum
Ateşinden kibritim
Çaksalar yanıyordum”

“Sandık sandık üstüne
Bir daha sandık üstüne
Deryadaki gemiler
Yürsün bahtım üstüne”

“Kaleden indim ancak
Elinde yeşil sancak
Ne kız oldum ne gelin
Ateşte yandık ancak” (Erşangil, 1970: 73).

“Karanfil haşlanır mı?
Saksısı taşlanır mı?
Küçükten bir yar sevdim
Ele bağışlanır mı?”

“Yâr benden narin diler
Narindir narin diler
Kendi bir buse vermez
Ömrümün varın diler”

“Karşıda duran sensin
Zülfünü buran sensin
Bana cellat kar etmez
Boynumu vuran sensin”

“İncir konmaz küfeye,
Hele bak şu efeye,
Güzelin giydiği çul,
Benzermiş kadifeye”

“Yâri gönderdim yola
Gözlerim dola dola
Tanrı’ m bir bulut gönder
Yârime gölge ola”

“Dağlar başın kar aldı
Etrafını nar aldı
Ecele borçlu kaldım
Canımı da yar aldı”

“Naz olur, niyaz olur
Bahar biter yaz olur
Yar ile geçen yıllar
Hem kısa hem az olur”

“Bir kuşum var karalı
Kanatları yaralı
Hastaydım iyileştim
Yar hatrımı soralı”

“Ağladı dindi gönlüm
Tepeden indi gönlüm
Değme güle konmazken
Dikene kondu gönlüm”

“Kaşların katar katar
Kırpıkların ok atar
Yanağın dükkân açmış
Dudakların bal satar”

“Yel eser salınır
Kudretten ney çalınır
Benim yârim pek kıskanç
Güle baksam alınır” (Nefesli, 1972: 6310)

“Sakınırım esen yelden
Sakın yüz çevirme benden
Ölürüm ayrılmam senden
Kimseler anlamaz halimden”

“Önüm deryadır geçemem
Kanadım yoktur uçamam
İlk sevdamdır vazgeçemem
Gurbet ellerde ah ellerde”

“İndim yârin bahçesine
Gördüm darılmış gül güle
Gülü dikenden ayırdım
Haber verin bülbüle”

“Akşam oldu yine bastı kareler
Oturmuş sevdiğim zülfün areler
Yar bana mı küstün geydin kareler
Gitme yavrum gitme seni aslan pareler” (b.m. , 1993: 5).

“Saç üstünde gözleme
Yalancıkta özleme
Ne muradın var ise
Sakın benden gizleme” (Orta, 1960: 2146).

“Gitti gelirim diye
Yolu bilirim diye
Ahdetti yemin etti
Seni alırım diye”

“Karanfil burçak değil
Ucu tomurcuk değil
Seveceksen ciddi sev
Sevdam oyuncak değil” (Tekin, 1990: 10).

“Mercimeğin kile kile
Ben ölçerim sile sile
Var Allah’a hacet dile
Dileciğin kabul olsun”

“Ben bir yılan idim akıp giderim
Aktığım yerleri yakıp giderim
Anamdan babamdan vefa bulmadım
Sevdiğimi aldım çıkıp giderim”

“Ayna attım çayıra
Şavkı vurdu bayıra
Gökte Allah’ın çattığını
Yerde kimler ayıra” (Yüce, 1965: 3741).

Hıdırellez'de yapılan niyet çömleğinde bazı bölgelerde gül ağacının dibine konulan iki ayrı çömlekten oluşur; çömleklerin birinde kişisel küçük eşyalar var iken diğerinde yazılı halde maniler vardır. Mani çömleği Hıdırellez sabahı bekâr bir kızın başının üstünde açılır buradaki amaç kızın kısmetinin açılmasıdır. Ortamda bulunan en yaşlı kişi önce eşyaların bulunduğu çömlekten bir nesne sonra da niyet çömleğinden mani çeker, çıkan mani eşyanın sahibine atfedilir (Ülkütaşır, 1975: 165). Maninin yazılı olduğu kağıt çıkan kişiye verilir ve kişi yıl boyunca o kağıdı saklar. Ancak niyette yazılı olan şeyler kişinin hoşuna gitmiyorsa kağıdı akar suya bırakıp yazılan şeyden kendisini uzaklaştırır.

Ateşin sağaltıcı, arındırıcı ve koruyucu etkisinden faydalanmak amacıyla yakılan ateşten atlamak, atlayamayacak durumda olan kimselere yardım edip atlatmak da Nevruz günü ateşten atlama inancıyla aynıdır. Ateşten atlamanın temelinde sağlıklı olma ve günahlardan arınma isteği ve temennisi yatar. Ankara'nın Çubuk ilçesinde ateş sönerken insanlar birbirlerinin yüzüne kara sürerler (Kalafat, 2011: 31).

1.2.3.2. Yasak ve Yaptırımlar

Doğanın yeniden canlanmasını ifade eden Hıdırellez, insanların doğaya ve yeşile olan saygısını ihtiva ettiği mevsimsel bir bayramdır. Hıdırellez'de yapılan uygulamalar ve ritüeller her bayram ve önem atfeden günlerde olduğu gibi çevre temizliği ve kişisel temizlik ile başlar, kalp kırmama, kötü konuşmama vb. sosyal ahlak ilkeleri eşliğinde devam eder ancak bugüne özel olarak yapılmaması gereken şeyler de vardır. Ekseriyeti doğa ve yeşillikle ilgili olan yasak ve yaptırımları aşağıdaki şekilde örnekleylebiliriz:

- Yeşilin kutsallığının göz önünde olduğu bu günde yeşil koparılmaz ve yeşile dokunulmaz.
- Kavga edilmez, kötü söz telaffuz edilmez.
- Hıdırellez günü evin pencere ve kapıları kapatılmaz (Turan, 2008: 107).
- Boya ve badana işleri yapılmaz (Turan, 2008: 107).
- Eve kuru çalı çırpı götürülmez (Turan, 2008:107).
- Hıdırellez günü akşama kadar hamur ve un kaplarına el sürülmez (Turan, 2008: 107).
- Hıdırellez günü uyumaz, uyunduğu takdirde bütün yılın uyuşukluk içinde geçeceğine inanılır (Turan, 2008: 107).

- Dikiş dikilmez dikildiği takdirde o yıl yılanla çokça karşılaşılacağına inanılır (Turan, 2008: 107).
- Çamaşır yıkanmaz ve bağ bahçe işinde çalışılmaz (Akman, 2005: 20; Turan, 2008: 107).
- Hıdırellez günü un elenmez aksi takdirde o yıl sineklerin çok olacağı düşünülür (Kasımoğlu, 2007: 36; Turan, 2008: 107).
- Hıdırellez'de makasla iş yapmak iyi sayılmaz, Hıdırellez günü eline makas alan kişinin başına bir kötülük geleceği düşünülür özellikle hayvan besleyenlerin hayvanlarının zarar göreceğine inanılır (Kasımoğlu, 2007: 36; Turan, 2008: 107).

1.2.3.3. Oyunlar

Hıdırellez zamanı Nevrûz'da olduğu gibi güne özel oyunlar oynanmasa da çeşitli oyunlar icra edilmektedir. Güreş, salıncakta sallanma, canım oyunu oynanan oyunlardandır. Canım oyunu; az kişiyle oynanır, halka şeklini alan oyunculardan hepsi bir öncekinin beline elini koyar ve maniler söyleyerek dönülür (Artun, 2008: 129).

Günümüzde ne yazık ki Hıdırellez'e özel oyun fazla olmasa da eskiden Sinop civarında bu güne özel "alaylar alaylar" adlı bir oyun icra edilirmiş. Alaylar alaylar, iki gruba ayrılan kadın oyunculardan oluşan oyunda karşılıklı laf atışmalarından sonra kişiye dayalı bir çekişme oyunudur. Oyunun icrası şu şekilde gerçekleşir:

1. gruptaki kişiler: "alaylar alaylar tortop alaylar"
2. grup: "ne istiyorsun ne istiyorsun bizim alaydan?"
1. grup: "içinizde bir güzel var onu isteriz."
2. grup: "o güzelin adı nedir, bize bildirin."
1. grup: "o güzelin adı X hanımdır."
2. grup: "uğurludur usludur yalnız veremem."
1. grup: "eşimle dostumla varır alırız."

Atışmalarından sonra ilk grup hücum vaziyetiyle ismi geçen kadını kendi gruplarına çekmeye çalışır, diğer grup ise buna engel olmak zorundadır (Ülkütaşır, 1953: 696).

Türkiye coğrafyasında bugüne özel çok fazla bir oyun olmasa da Deliorman'da yaşayan Türkler tarafından bugüne özel bir "kırat oyunu" oynanır. Oyuncuların hepsi erkek

kılığına girmiş genç kız ve kadınlardan oluşur. Oyuncular kendi aralarında üç gruba ayrılır: beşikli, arap ve araçlar. Beşikli rolünü tek başına köyün en güzel kızını üstlenir. Ardından gelen araplar önde yaşça küçükler olmak üzere beşiklinin ardında yürürler onların ardında ise araçlar adı verilen diğer grup yürür. Arapların elinde değnekler araçların elinde tencere tava vb. nesnelere vardır. Araçlar ellerindeki nesnelere birbirine vurup ses çıkarırken araplar ellerindeki değnekleri kişilere değdirerek onlara sağlık verirler. Oyunun oynandığı meydana iki kadın sacayağı ve nal ile oyunun nalbant ayağını oluşturur. Oyunu izleyen ve oynayan kişiler sağlıklı olabilmek için bu kişilere kendilerini temsili olarak nallatırlar. Tüm bunlar gerçekleşirken oyuncular türkü söyleyerek para toplar ve parayı meydana gelememiş yaşlı, hasta ve lohusalara paylaşırlar. Oyunda söylenen türkü ise şöyledir:

“Kıratımı ah nalladırım

Çöl ovada ah oynadırım

Yüz bin asker gelmiş olsa

Ben atımla çiğnedirim

Kıratımın ah beli ince

Ölürüm ah yâri görünce

Sürmelerim çekilmeyor

Asker yârim gelmeyince

Bandacılar ah çalar iken

Asker talim ah eder iken

Söylemeyin binbaşılar

Yâr bıraktım ağlar iken” (Coşkun Elçi, 2010: 63).

1.2.3.4. Yemekler

Hıdırellez günü ve kutlamaları bir tek Türkiye coğrafyasında değil Türk dünyasında özellikle Azerbaycan ve Kırım Türkleri arasında ayrı bir önem atfedilen mevsimsel bir bayramdır. Telaşı ve heyecanı kendisinden çok daha önce başlayan Hıdırellez günü için bazı yörelerde üç gün oruç tutulur ve kurbanlar kesilir; kesilen kurbanlar ihtiyaç sahiplerine dağıtılarak yörede imece ve ortak kalkınma yönünde yardımlaşmalar gerçekleşir. Birçok yörede bu güne özel “Hızır Lokması” yapılır ve dağıtılır (Yücel, 2002: 37).

Bölgeden bölgeye ufak değişikliklerle kutlanan Hıdırellez günü yemekler de yine bölgeden bölgeye farklılık gösterir. Yöresel Hıdırellez'e özel yapılan yemeklere Piş (Afyon), Hıdırellez Pilavı (Bilecik), Hedik (Çorum), Haşıl (Kars), Katkurma (Bilecik), Lemis (Gümüşhane), Kalakay (Eskişehir), Keşkek (Trabzon), Ponut (Tokat), örnek verilebilir (Kalafat, 2011: 29-43; Aktürk, 2014: 61).

1.2.3.5. Edebiyata Yansıması

Hıdırellez; havaların ısınmaya başladığı, insanların hem ekonomik hem psikolojik hem de sosyolojik olarak kendilerini daha iyi hissettikleri yaz mevsiminin sembolü olarak görüldüğü için halk, Hıdırellez'e özel karşılama tören ve ritüelleri gerçekleştirir, daha önce bahsetmiş olduğumuz Hıdırellez'den önceki üç günü oruçlu olarak geçirme buna örnek mahiyetindedir. Özellikle Anadolu insanının yazın gelişine olan heyecanı Hıdırellez'e olan hazırlıklarına bakarak da değerlendirilebilir. Anadolu'nun pek çok yöresinde hâlâ 6 Mayıs günü panayırlar kurulur, oyunlar oynanır, şiirler, maniler okunur.

Hıdırellez hem dilimizde hem de edebiyatımızda yeni ufuklar açmış, çeşitli tür ve söylemlerde kullanılmıştır. Halkın günü olan bu gün özellikle halk edebiyatında kendisini göstermiş; şiir, türkü, mani dışında dillere pelesenk olan vecizeler ve özdeyişlerle de ortak hafızada yer etmiştir. Hıdırellez'in özü olan "hızır" kültü de halk edebiyatı ürünlerinin hemen hepsinde karşımıza çıkmaktadır. Efsane, destan, masal gibi anlatılarda kahramanın en zor anında yardımına koşan Hızır, âşıkların rüyasına girip onlara bade içiren kişi olarak da görülmektedir. Çalışmamızın bu kısmında Hıdırellez'in dil ve edebiyatımıza nasıl yerleştiğine değinecek ve konuyu örneklerle pekiştireceğiz. Martufal kısmında manilere çokça örnek verdiğimiz için burada diğer türlere örnek verilecektir:

"Hızır'a Hızır deyirler
Hızır' cırağ koyurlar,
Hızır'a pay yığmaya,
Biz gelmişik hayınan
Hızır battı palçığa,
Çıkarttılar haraynan,
Hızır-Nebî, Hızır-İlyas
Bitti çiçek, oldu yaz"

“Men Hızır’ın kuluyam

Boz atının çuluyam

Hızır gitti hayınan

Bir kulanca tayınan

Tayı bayçığa battı

Hızır yanında yattı

Hızır-Nebi, Hızır-İlyas”

Bitti çiçek oldu yaz

(Çay, 1990: 17; Çay, 1985: 36; Yakıcı, 1991: 22; Amanoğlu, 2000: 62)

“Hızır Hızır od getir

Var dereden od getir

Hızır’a Hızır diyorlar

Hızır’a çırağ goyarlar

Ben Hızır’ın neyiyim?”

“Ayağının nalıyım,

Başının torbasıyım

Hızır battı balçığa

Çıkarttılar hayınan

Birce bile huyunan

Kara tavuğun kanadı

Kim verdi kim sanadı”

“Mahallenizden geçende

İtler bize taladı, hay taladı

Hanım ayağa dursana

Yük dibine varsana

Hızırı yola salsana” (Aytaç, 2004: 89)

Yukarıdaki ilk manide Hıdırellez’in yazın habercisi olduğu açıkça işlenmekle birlikte Hızır’ın atına olan saygı da görülmektedir. İkinci mani ise daha çok Hızır payı toplayan çocuklar tarafından söylenmektedir. Bir başka mani ise şu şekildedir:

“Hıdır İlyas, Hıdır İlyas,

Bitdi çiçek keldi yaz.

Hanım ayağa dursana,

Yük dibine barsana,
Boş gapı doldursana
Hıdırı yola salsana,
Gara toyug ganadı
Kim burdu, kim sanadı
Mehelenize kelende
İt baldırım daladı” (Çay, 1990: 17)

“Çatma, çatma çatmaya,
Çatma yere batmaya
Hıdır payın kesenin
Ayağı yere çatmaya,
Gece evinde yatmaya”

“Hıdır Nebi, Hıdır İlyas,
Bende bendedem hilas,
Bolluk, ucuzluk
Gel kurtar balamı” (Aytaç, 2004: 86; Amanoğlu, 2000: 63).

Hızır ile ilgili yazılan destanlara literatürde “Hızırnâme” denmektedir. Konyalı Âşık Mehmet’in “Rûz-ı Hızır” isimli destanı 1944 yılında Konya’da gerçekleşen Hıdırellez kutlamalarının anlatıldığı bir Hızırnâmedir. Bahsi geçen destan aşağıda yer almaktadır.

“Bahçelerde gezip Hızır ararken
Elime orada bir Hızır geçti
Acep Hızır mı kin diye sorarken
O da elimizden koydu da kaçtı

Bir zaman orada düşündüm kaldım
Gördüğüm Hızır’dan ne ibret aldım
Gersingeri dönüp evime geldim
Âşık bu Hızır’dan gayrı vazgeçti

Bir âhu gözlüdür gözleri Leylâ
Nasıl ki yaratmış o güzel Mevlâ
Hayâli gözümde kalıyor hâlâ
Görünce bu sevda başımdan aştı

Bir yeşil çayırılık havuz başında
Âlemde koşuyor Hızır peşinde
Elâ gözlerinde kalem kaşında
Görünce kaşların aklımız şaştı

Kimin seyrettim devranda demde
Kimini seyrettim âlem-i gamda
Acaba dünyanın mizanı kimde
Kırıldı terazi okkası düştü

Ala'ddin ile Havza'nın arası
Sandım ki bedestân olmuş orası
Hemen orda Hızır bulma sırası
Konya'nın adamı oraya koştu

Dede Bahçesi'nde havuzda kayık
Güzel mukimleri hanıma layık
Ne oturursun Berber'inen Fayık
Masada oturan demini içti

Hızır İlyas günü safalı aylar
Ala'ddine çıkmış bayanlar baylar
Yelesi kuyruğu kırkılmış taylar
Yayılp çayırdı çeşmeden içti”

(Yakıcı, 1991: 22-3).

Hıdırellez Divan edebiyatı şairlerince de benimsenmiş ve Nefî, Bakî, Nedim gibi şairler tarafından şiirlere taşınmıştır. Nedim'in şiirlerinden bir örnekle pekiştirelim:

“Yine bezm-i çimene lâle fûrûzan geldi,
Müjdeler gülşene kim, vekt-i Çırağan geldi.
Bülbül aşuftelenip, bezme gazelden geldi,
Müjdeler gülşene kim, vakt-ı Çırağan geldi.
Gülelim, oynayalım, kâm alalım dünyadan
Mâ-i Tesnim içelim, Çeşme-i Mevpedâ'dan,
Görelim ab-ı hayat aktığını ejderhadan
Gidelim serv-i revanım yürü sâdâbâda” (Uraz, 1978: 8312)

Hıdırellez gerek oyunlarında gerekse toplanma alanlarında bolca mani okunan bir gündür, bazı bölgelerde okunan bu maniler alınıp saklanır yahut bir bardak suya konulup

diğer gün o bardağın suyu içilir. Hıdırellez manilerinden de örnekler vermek yerinde olacaktır:

“Gelin kızın duası
Mutlu olsun yuvası
Vakti geldi geçiyor
Hani bunu kınası” (Artun, 2008: 130).

“Kara kara kazanlar
Kara yazı yazanlar
Cennet yüzü görmesin
Aramızı bozanlar” (Artun, 2008: 132; Ülkütaşır, 1975: 168).

Şiir ve manilerin yanında dilimizdeki özdeyişlerde de Hıdırellez’in izlerini görmek mümkündür. Örneğin: Kul daralmayınca/sıkışmayınca Hızır yetişmez, Hıdırellez içeri çingene dışarı, Bugün Hıdırellez yarın yaz, Bir gün bir aya (Hıdırellez) bakar, bir yıl bir aya, Hızır İlyas yoldaşın olsun, Hızır elini batırsın yerine yenisini getirsin; özellikle Hıdırellez gecesi açıkta bırakılan hububat için niyet şeklinde söylenir. İyiliği görülen insana ise “Elin yeşil olsun.” şeklinde edilen dua da içinde Hıdırellez barındıran söylemlerimizdendir.

1.3. Koç Katımı ve Saya Bayramı

Doğanın en elzem olgusu şüphesiz doğum ve ölümdür. Doğadaki olağan akışın sürekliliği bu iki olguya dayalıdır. İnsanlar çok eski zamanlardan beri doğumlar için neşeli törenler düzenlemiş; ölümler için yas merasimleri tertip etmiştir. Bu iki önemli olguya müteakip insanda iyi veya kötü durumu çevreye duyurma ihtiyacı hâsıl olmuş; insanlar acılarını ve sevinçlerini yakınlarıyla paylaşmış, onların duygularına iştirak etmelerini beklemiştir.

Gelişen zaman içerisinde doğum ve ölüm bir tek insanlar için kutlanan, üzümlenen olgu olmaktan çıkmış; insanlar artık geçim kaynaklarının bel kemiği olan doğa ve canlılar için de merasim ve törenler düzenlemeye başlamıştır. Günümüzde dillere pelesenk olan “Başımız sağ olsun.” taziyesi bu duruma güzel bir örnek mahiyetindedir. Sözün menşesine bakacak olur isek: Söz, geçim kaynağı hayvancılık olan ailelere hayvanları öldüğünde ziyarete giden yakınlarının “Size bir şey olmasın, cana geleceğine mala gelsin vb.

düşüncelerle oluşturdukları bir taziye cümlesidir. Bu duruma başka bir örnek ise doğanın doğum günümüştüncesine sevinçle kutlanan baharın habercisi Nevrûz'dur.

Geçim kaynaklarımız kuşkusuz hayatlarımızı doğrudan yahut dolaylı olarak etkilemektedir. Burada işleyeceğimiz konu ise bizim geçim kaynaklarımızın hayatını nasıl etkilediğimiz olacaktır. Hayvancılıkla geçinen insan için hayvanların sağlığı, iklimle uyumu önemlidir keza hayvanın sağlığı verimliliği ile doğru orantılıdır. Bu sebeple hayvancılıkla geçinen aileler hayvanlarının beslenmesinden, doğumlarına kadar her şeyiyle yakından ilgilenirler. Söz konumuz olan Koç katımı ve Saya Bayramı bu ilgi ve alakanın folklorumuza yansımış halidir. Birbirlerinin devamı sayılabilecek olan bu iki özel günü aynı başlık altında incelemeyi uygun buluyoruz.

Koç katımı ve Saya Bayramı olarak kutladığımız bu mevsimsel bayramları daha iyi anlayabilmek için kökenlerini incelemek doğru olacaktır. Koç katımının isminden de aşikâr olduğu gibi döl ile ilgisi açıktır ancak koç katımından sonraki yüzüncü gün kutlanan Saya Bayramının ismi, bize etimolojik olarak bir bilgi vermemektedir ancak doğumun yüz elli günde gerçekleşeceği bilindiği ve bu günler hayvan sahiplerince sayıldığı için bu kelimenin "say-" fiilinden isimleşmiş olması muhtemeldir. Saya Bayramı'nın kökenine baktığımızda elimizde olan bilgi ise hiç şüphesiz milletlerin yakın olduğu, alış-veriş yaptığı kültürlerden etkilenmesinin delili mahiyetindedir. İran halkı önceden kışın tam ortasında "sädä" isimli bir bayram kutlarlar. Kelime anlamı "yüz" olan bu bayram onlar için bir ateş bayramıdır. Bu bayramın kökeni ise mitolojik bir kahramanın bir ejderhayı öldürürken tesadüfen keşfettiği ateşin anısıdır. Sädä kelimesi "d" sesinin "y" sesine dönüşmesiyle kısmen değişmişse de anlam olarak bizim kültürümüzde tamamen farklı bir boyut kazanmıştır (Boratav, 2003: 270). Metin And ise saya kelimesinin iki farklı anlama geldiğini söylemektedir. Bunlardan ilki: "Arı, saf, yabancı türlerle karışmamış olan" anlamındadır. İkincisi ise " Hristiyanların haçı suya atma yortusu olan güne (18 Ocak) Saya Gecesi" dendiği yönündedir (And, 1985: 143).

Anadolu'da yaşayan halkın büyük bir kısmının küçükbaş hayvancılıkla uğraştığını göz önüne aldığımızda koç, koyun gibi hayvanların önemini anlamamız mümkündür. Ancak koyuna gösterilen ihtimamın atalarımızdan kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki Hun- Kunlar'ın adını dahi koyunun eski hâli olan "kon" dan alması ve yine tarih sahnesine baktığımızda Akkoyunlular- Karakoyunlular olarak bilinen yaylak kışlak hayatı yaşayan Türklerin varlığı bu savı desteklemektedir (Kırzioğlu, 1959: 1847). Atalarımızdan yadigar kültürel mirasımız olan atasözlerimizde de karşımıza çıkan koyun; aslında millet olarak

onunla ne kadar iç içe olduğumuzu gösterir. Atasözü ve deyim bir toplumun kültürel kodlarla sosyal, ekonomik durum ve ruhaniyetini gözler önüne seren en temel ölçü birimidir; Türklerin atasözlerinde çok kıymet verdikleri atın ve silahın fazlaca yer alması, Japonların atasözlerinde jeopolitik konum itibariyle balık ve suyun fazlaca yer alması gibi. Koyunla ilgili olan atasözü ve deyimlerimize birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

Herkesin aldığı kararlar ve yaptığı eylemlerin sonucunu bireysel olarak çekeceği anlamına gelen; “Her koyun kendi bacağından asılır.”

Herkesin işlere kendi penceresinden baktığını gösteren; “Kasap et derdinde koyun can derdinde.”

İnsanların aslında gördükleri gibi olmayabileceklerini zamanla gerçek yüzünü gösterebileceklerini anlatan; “Karaman’ın koyunu sonra çıkar oyunu.”

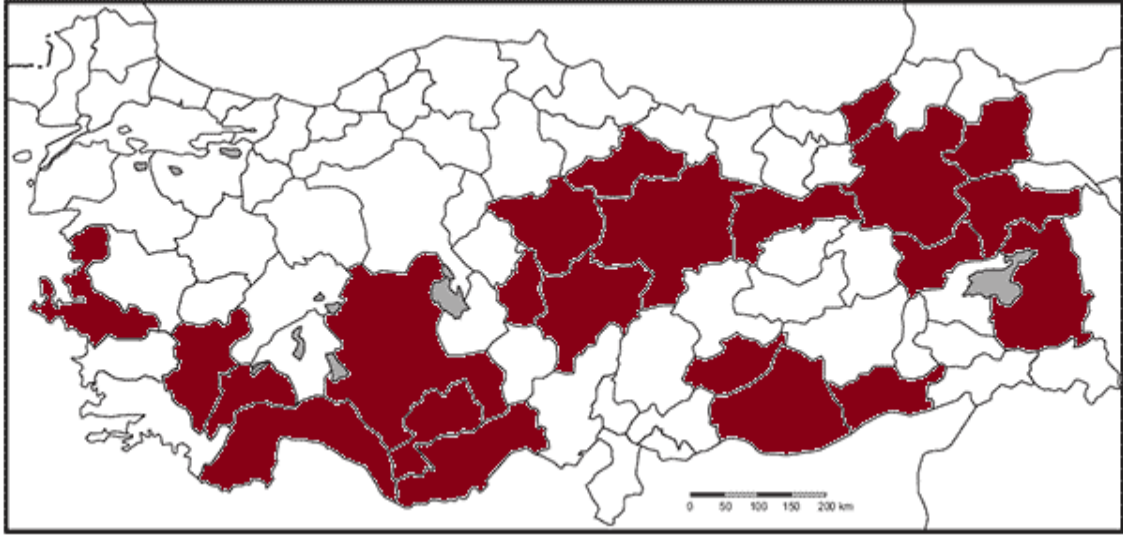
Hayırlı ana babadan hayırsız çocuklar, hayırsız ana babadan hayırlı çocuklar çıkabileceğini gösteren; “Ak koyundan kara koyun; kara koyundan ak koyun çıkabilir.”

İstenilen bir şey bulunmadığı zaman ondan daha düşük dereceli bir şeyi kabul etme anlamına gelen; “Koyunun olmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi denir.”

Ortak alınan bir karardan vazgeçen ve tek başına hareket etmeye çalışan kimsenin sonunun iyi olmayacağını hatırlatan; “Sürüden ayrılan koyunu kurt kapar.”

1.3.1. Koç Katımı ve Saya Bayramı’nın Uygulandığı Alanlar

Koç katımı ve saya bayramı için döl ve bereket üzerine olan kırsal bir bayramdır demek yanlış olmayacaktır. Bayram ve kutlamalar Anadolu’da özellikle küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu kesimlerde karşımıza çıkar.

Tablo 1.3. Taranan kaynaklar sonucu Türkiye coğrafyasında Saya ve Koç Katımı'nın kutlandığı iller

1.3.2. Koç Katımı ve Saya Bayramı Uygulamaları

Hayvancılığın yaygın olarak görüldüğü bölgelerimizde hayvanlar yazın yaylaya kışın ovaya çıkartılır. Sonbaharın gelmesiyle yayladan ovaya çekilen sürülerde erkek koyunlar sürüden seçilir ve ayrı bir yerde özel olarak beslenir. Sonbaharın ortasında iyi beslenmiş ve büyümüş olan erkek koyunlar (koçlar) sürünün içine çiftleşme amacıyla tekrar bırakılır. Tekrar sürüye bırakılmadan önce koçlar çeşitli şekillerde tabiri caizse damat gibi süslenir. Bu süsler genel olarak elma, şeker vb.lerinin ipliğe dizilip koçların boynuna asılması yahut gecedan koçlara yakılan kına olabilir. Anadolu'da koç katımından bir gün önce koyunlar sağılır ve elde edilen süt ile yoğurt mayalanır bu yoğurdun adı "koç yoğurdu" verilir (Gezgin, 2016: 92). Koç katımını asıl amacı koyunların yavrulama zamanlarını kontrol altına alma ve sürünün devamlılığını sağlamadır. Koç katımı sayesinde kışın doğacak koyunlar hem açlıktan hem de sert hava şartlarından korunmuş olmaktadır (Güner, Şimşek, 1998: 134).

Saya Bayramı genellikle Koç katımından sonraki 100. günde kutlanmaktadır sebebi ise kuzuların anne karnında bu gün canlandığının düşünülmesidir. Saya Bayramı, Saya Gezmesi, Saya Günü ve "koyun yüzü" olarak da bilinir (Boratav, 2003: 268). Saya Gezmesi sayacı denilen kişi veya kişiler tarafından akşam saatlerinde yapılır; kimi yöremizde bu kişi veya kişiler köyün çobanı olurken kimi yöremizde köyün çocukları bu görevi üstlenmektedir. Çocukların sayacı olduğu Saya gezmelerinde içlerinden birisi çoban seçilir

ve eli yüzü boyanarak “sayacıbaşı” ilan edilir. Saya gezmesini yapan kişi tek tek civardaki evleri ziyaret ederek çeşitli mani ve tekerlemeler söyler buradaki amaç ev halkından bulgur, şeker, yağ vb. yiyecekler toplamaktır. Toplanan yiyecekler ile toplu bir yemek verilir (Kaya, 2014: 692).

1.3.2.1. Ritüeller ve İnanışlar

Anadolu'nun birçok yerinde koç katımı büyük bir heyecan ve coşku ile kutlanır. Bu çiftleşme yahut aşımada o kadar önem verilir ki o gün kutlaması neredeyse günümüz Anadolu düğünlerinden farksızdır. Örneklerle pekiştirmek gerekirse koçlar davul ve zurnalar eşliğinde sürünün içine katılır. Sürünün içine katılmadan koçun üzerine küçük çocuk bindirilir; kız çocuğu koyunun erkek çocuk koçun habercisi olarak algılanır aynı inanış düğünlerde gelinin kucağına küçük çocuk verilmesiyle kendisini göstermektedir (Sinmez & Yiğit, 2014: 24). Koçların süslenmesi ise bir damat yahut gelin süslenmesi gibi gerçekleşir; koça kınalar yakılır, boynuzları boyanır ve boynuna türlü şekerlemeler asılır. Kars'ta bu süsleme işini yeni gelin ve genç kızlar koçlara “koç beziği” adı verilen süslü başlık takarak yapmaktadırlar. Çiçek suyu olarak bilinen ve uygulanan ritüel de yine koç katımının düğünlerimizden farklı olmadığı göstermektedir; dölün bereketli olması dileğiyle bir kap içine doldurulup koyun sürüsünün üstüne dökülen su, düğünlerimizde bereketli bir yuvaya sahip olunması amacıyla gelinin üzerinden dökülen şeker, para vb. anımsatmaktadır (Kalafat, 2005: 196). Doğu Karadeniz dolaylarında ise koçun alnına tülbente (yaşmak) konulmuş helva bağlanır. Bu, hayvanların arasının iyi olması, sürü içinde dövüşün olmaması amacıyla yapılan bir ritüeldir benzer durum Anadolu'da yeni evlenen çiftlerin ağızlarına bal çalma olarak karşımıza çıkar; çiftlerin tatlı dilli olması ve kavga etmemelerini temenni eden bu uygulama koç katımının düğün edasında gerçekleştiğinin bir başka örneğini teşkil etmektedir (Tikbaş Apak, 2013: 7).

Koç katımı için tercih edilen koça Sivas bölgesinde “madah” adı verilir. Madah, yumurtalığı karnının içinde olan koç anlamına gelmektedir. Madah tarafından dölleneyen koyunların kuzularının dişi olacağı düşünülür (Sinmez & Yiğit, 2014: 24).

Koç katımının yapılacağı zaman bazı bölgelerde çoban görevli olsa da hayvancılıkla uğraşan kimseler kendi sürülerine koç katarken bazı uygulamalar yapar bunlardan birisi; tamamen siyah giyinip başına beyaz tülbent bağlamadır böyle giyinmenin doğacak kuzular

üzerinde sirayet edeceği düşünülür; kuzuların siyah gövde ve beyaz alınlı olmaları istenir. Sürü sahibi koçu koyunların arasına katarken “Hep dişi bir erkek, hep dişi bir erkek” diyerek bağırır ve ardından üç kere İhlas bir kere Fatiha okur (Tikbaş Apak, 2013: 8). Kars ve Muş koç katımının ülkemizde en renkli olarak yaşandığı illerimizdir. Bölgede koç katımına dair çeşitli uygulama, pratik ve inanışlar dahi mevcuttur; sürü içine salınan koç kara koyun ile ilgilenirse yılın hafif geçeceğine ak koyunla ilgilenirse yılın sert bir kış getireceğine inanılır (Kalafat, 2005: 196; Sümbüllü, 2008: 791). Koçun beyaz koyunla ilgilenmesi o yıldaki dölün en çok beyaz koyun vereceğini de düşünmektedir (Tikbaş Apak, 2013: 7).

Koç katımı sırasında sürüyü ikiye ayırıp geçmek, sürü içinden boş bir kapla geçmek dölün bereketini kaçıracağı düşünüldüğü için iyi karşılanmaz (Kalafat, 2005: 196; Turan, 1967: 4103).

Koyunların doğum zamanı yapılan işlemler ise özellikle doğumu zor geçen koyunlar için uygulanır, özellikle ilk kez doğum yapacak koyunlar (şişek) doğum esnasında zorlanır. Doğumu zor geçen koyunlar için yapılacakların başında öncelikle koyuna yardımcı olması için eski bir çoban çağırılır; çoban doğum işlemi başlayınca kuzunun daha kolay bir şekilde doğması için elinden geleni yapar. Çoban geldiği halde koyun hala acı çekiyor ve zorlanıyor ise hemen köyün hocasına muska yazdırılıp suda ezip koyuna içirilir yahut namaz postu ters çevrilip iki rekat namaz kılınıp dua edilir (Taner, 1980: 26).

Koyunun doğumdan sonraki ilk sütü kuzuya içirilmez sarı rengine yakın olarak salgılanan bu süt sağılır ve mayalanır “ağoz” denilen bu yemek komşulara doğumu müjdelemek amacıyla dağıtılır (Taner, 1980: 27).

Saya gezmesinde ise evin önüne gelen sayacıya evdeki hububattan vermek gerekir ve bu paylaşım sayesinde hem dölün hem de yılın bereketli geçeceğine inanılır.

1.3.2.2. Yasak, Yaptırım ve İnanışlar

Koç Katımı ve Saya ile ilgili olan hemen hemen tüm yasak ve yaptırım dölün bereketinin kaçmaması, doğacak hayvanların sağlıklarında bir sorun olmaması için alınmış önlemlerdir, inanışlar ise dölün daha bereketi ile ilgilidir. Yasak, yaptırım ve inanışlar Koç Katımı ve Saya'nın kutlanma durumuna göre bölgelerde doğru orantı ile artmaktadır. Bu yasak ve yaptırımlar örnekler halinde aşağıda incelenmiştir:

- Süt kabına nazar değmemesi için kaba sönmüş kömür sürülür; Kars, Muş (Kalafat, 2005: 196).
- Koyunların doğuracağı günler yaklaştığında evden tuz ve ateş çıkarılmaz. Aksi hâlde uğursuzlukların yaşanacağı düşünülür. Tuz ve ateş döl ile ilgili arkaik birer terminoloji olduğu için bu eylem dölün bereketinin kaçacağı şeklinde yorumlanabilir (Kalafat, 2005: 196).
- Koyunlar süttten kesilmeden önce alınan son süttün bir kısmı bol ekin için tarlalara serpilir (Kalafat, 2005:196).
- Koç katımının olduğu gün yün tarağı başka bir eve verilmez (Gezgin, 2016: 92).

1.3.2.3. Oyunlar

Saya gezmelerinde oyun saya gezmesiyle beraber icra edilir. Saya Gezme, Çan Sallama, Davar özü, Töre Devşirme, Kurt Dolaştırma, Dal Töresi gibi farklı isimlerle bilinen oyunların hemen hepsi benzer şekilde oynanmaktadır (Tekerek, 2007: 71; And, 1985: 142). Örneğin Çan Sallama, koç katımından bir gün önce çobanların çan sallayarak evlerden bahşış toplaması şeklinde oynanır. Kurt Dolaştırma ise ağıla giren bir kurdun yakalanıp öldürülmesiyle başlar. Öldürülen kurdun derisi çoban ve köyün gençleri tarafından soyulup içi doldurulur. Gençlerden birisi yahut çoban yapay bir sakal takarak kurdu sırtlar ve evlerden bahşış toplar (And, 1985: 142). Oyunlar farklı şekillerde icra edilse de ortak bir paydada kesiştikleri görülmektedir. Bu ortaklığı, hayvana bakan kişinin ödüllendirilmesi şeklinde açıklamak mümkündür.

Evlerden hediyeler toplanırken maniler eşliğinde küçük oyunlar da kurgulanabilir. Bu küçük oyunlardan bir tanesi şu şekildedir: Arap ve İhtiyar rolünü oynayan iki erkek oyuncu oyun icabı tartışırlar ve ihtiyar ölür. İhtiyar ağzına yiyecek konulma suretiyle canlanır ve oyun sona erer (Boratav, 2003: 268; Gezgin, 2016: 93). Erzincan'da oynanan ve daha teferruatlı olan saya oyunu “köse gelin”dir. Oyuncuları erkek olan oyunda bir adet gelin, ayı ve deve yer alır. Gelin rolünü oynayacak kişi kadın kılığına girer, ayı içinse oyuncunun yüzü boyanır ve vücudu çeşitli şekillerde – genellikle hayvan postuyla- kapanır, deve rolünü ise birkaç kişi merdiven yardımıyla müşterek bir şekilde oynar. Oyuncular ev ev dolaşıp hediye toplar (Şeker, 1967: 4385). Erzincan'da oynanan benzer bir saya oyunu ise kaliktir. Bu oyunda sadece gelin ve ayı vardır. Kahramanların ev ev dolaştığı oyunda, ayı

etrafa saldırarak ortalığı dağıtır türlü muziplikler yapar. Ev sahipleri de “sallan karaoğlan sallan” şeklinde ayıya eşlik eder. Bu esnada izleyicilerden birkaç genç gelini kaçıır, eşinin kaçırıldığını gören ayı kahrından ölür. Gelin ise kendini kaçırılanların elinden kurtulup ayının yanına gelerek ona türlü sözler söyler ve ayıyı hayata döndürür. Oyundaki ayı karakterinin menşei hakkında da civarda türlü anlatılar bulunmaktadır. En yaygın anlatı şu şekildedir: Zamanın birinde fazlaca hayvanı olan bir adam hayvanlarını kırptığı vakit uzaktan birinin geldiğini görür. Hırpani kılıklı kişinin kendisinden yün isteyeceğini düşünerek ondan saklanmayı planlar ancak saklanacak bir yer bulamayınca kırptığı yünlerin arasına girer. Gelen kişi meğer mübarek bir zatmış ve adamın hangi sebeple saklandığını anlayınca ona kargışta bulunmuş. Saklandığı yünler vücuduna yapışan adam bir anda ayıya dönüşmüş (And, 1985: 73).

Niğde’de oynanan saya oyunu ise kahraman bakımından diğerlerinden farklıdır ancak ölüp-canlanma motifi bakımından ortaklık arzeder. Oyun siyah giyinip siyaha boyanan Karabit adlı oyuncu ile beyaz giyinip beyaza boyanan Karadirmit adlı iki oyuncu çevresinde teşekkül eder. Karadirmit’in yanında iki köpek ve bir gelin bulunur. Karabit ve Karadirmit türlü ağızlarla birbirlerine yaşamadıkları olayları yaşamış gibi anlatır. Karabit sopayla vurarak Karadirmit’i öldürür. Bu duruma üzülen gelin sürekli ağlar ve Karabit gelinin bu haline dayanamayıp Karadirmit’i canlandırır (And, 1985: 102).

Sivas’ta ise dede, tilki, arap, gelin ve dededen oluşan bir oyun icra edilir. Dede rolünü oynayan oyuncunun sırtına minderden kambur yapılı ve yüzüne yünden sakal takılır. Tilki rolünü oynayan oyuncu köyün kurnaz gençlerinden seçilir ve üstüne koyun postu atılır. Gelin, arap ve deve ise Erzincan’da oynanan “köse gelin” oyununda olduğu gibi şekillendirilir. Oyun esnasında oyuncular arasından bir kişi izleyiciye oyunu anlatmak ve oyunla izleyici arasında iletişimi kurmak amacıyla “kâhya” seçilir. Oyunun icrası şu şekildedir: Dede devenin üzerinde bir eve gider ve evde gelinle karşılıklı oynar. Arap elinde sopayla gelip dedeye vurur ve dede ölür. Gelin dede için ağlarken kâhya dedenin kefeni için izleyicilerden para ister bu karışıklığı fırsat bilen tilki ise evin mutfağına girerek erzak alır (Sinmez & Yiğit, 2014: 20-21).

Elazığ’da ise Dede ismiyle bilinen bir saya oyunu bulunmaktadır. Oyunda bir dede (çoban), dedenin iki karısı Fato ve Esmâ, bir hoca bir de muhtar bulunur. Oyun her ne kadar bu kişiler etrafında teşekkül etse de seyirci de oyunda aktif olarak bulunmaktadır. Yaşlı olan dede, muhtardan iş ister ve anlaşılır ancak dede kalacak yerleri de olmadığını söyleyerek ev konusunda da muhtardan yardım ister. Muhtarın gösterdiği eve ailesini taşıdıktan sonra

sürüleri otlatmaya giden dede döndüğünde eşlerinden birinin evde olmadığını görür. Eşini o yokken seyircilerden birisi kaçırmıştır. Evde kalan eşi kadının kendi kaçtığını söyler ancak dede buna inanmaz ve kaçırılan eşini aramaya başlar. Kaçırılan yerden kurtulan kadın tekrar meydana gelir ancak bu esnada muhtar kadını kendisi bulup getirmiş gibi davranır ve kadına iftira atar. Dede, muhtarın yalan söylediğini anlayınca kızar ve ücretini ister. Bu esnada köyde bir düğün vardır, düğünü gören dede çalgıcılardan çiftetelli çalmasını ister. Hep birlikte oynamaya başlarlar ancak oyun sonunda dede yere yığılarak ölür. Dedenin başında iki karısı ve seyircilerden biri ağıt yakar. Hoca bu esnada oyuna dahil olur. Hoca dua ederek dedeyi canlandırır ancak bu sefer de dedenin kaçırılan karısı (Fato) ölür. Karısının başında ağlayan dedeyle seyirciler dalga geçer, üzülememesi gerektiğini tek eşli de yaşayabileceğini söylerler. Ancak hoca dedeye üzülür ve tekrar dua ederek ölen karısını da canlandırır (Tekerek, 2007: 80-81).

Saya gezmesinde oyundan ziyade mani ve türkülerin yer aldığını belirtmiş idik, bu manilere şu şekilde örnekler verebiliriz:

“Sayacı geldi sakının
Demir tarak takının
Verenin bir oğlu
Vermeyenin bir kızı olsun
Onu da Allah elinden alsın
Sayacı geldi duydunuz mu?
Selam verdik aldınız mı?
Ya verin hakkımızı
Ya kırarız kapımızı” (Tekerek, 2007: 81).

“Saya saya salım baya
Dört ayağı nalım baya
Saya geldi duydunuz mu?
Selam verdi aldınız mı?
Baybayadan bayadan
Yılan akar kayadan
Bööö dedim meledi
Önüme koydum yaladı

Gügöl gügül gügüldesin
Gügümleri doldurasın
Ver ver diyen ablanın
Tas perçemli bir oğlu olsun
Verme verme diyen ablanın
Kel başlı bir kızı olsun” (And, 1985: 145; Kaya, 2014: 693).

“Çatma çattım çatmaya
Çatma yere batmaya
Yağ vermeyen avratlar
Kocası ile yatmaya”

“Ne kaldı ne kaldı
Elli gün kaldı
Faşır faşır sağarlar
Gümbür gümbür yayarlar
Şu oğluma, şu kızıma diye sayarlar” (Kaya, 2014: 693).

“Hey hayadan hayadan
Yılan çıktı kayadan
Acımızdan gelmedik
Töremiz var sayadan”
“Aman Karabaş koyun
Karlı dağlar aş koyun
Ay Karanlık gecede
Çobana yoldaş koyun”

Bir dişice kuzusu var
Dişlerinin sızısı var
Ürtmeğinin ağı var
Böbreğinin yağı var
Daha dersene daha var”

“Elli gün sayasın
Gümbür gümbür yayasın
Foşur Foşur sağasın
Şu oğluma (Şu kızıma) diyesin” (Kaya, 2014: 693-694; Kırzıoğlu, 1959: 1881).

“Çoban durdum ağama
Kavalımı çala çala
Sürümü otlattım
Sevgilimi ana ana”

“Koyun vurdum hevşeye
Kıpır kıpır gevşeye
Herkes yârini almış
Gidin söylen Ayşe’ye” (Koçer, 1968: 4714)

“Davarın yüzü bitti,
Kuzunun tüyü bitti
Ne kaldı ne kalmadı
Elli güm kaldı kalmadı
Alahey! Deyin arkadaşlar”

“Elli gündən sonra
Gümbür gümbür yayarlar
Hoşur hoşur sağarlar
Alahey! Deyin uşaklar!”

“Saya saya sallı bağ,
Dört ayağı nallı bağ,
Yağ verenin oğlu olsun,
Peynir verenin kızı olsun.
Hiç vermeyenin topal kızı olsun” (Gezgin, 2016: 93).

“Saya saya sallı beye
Dört ayağı nallı beye
Sayacı geldi duydunuz mu?
Selamını aldınız mı?
Ne kaldı ne kaldı
Kırk elli gün kaldı
Kırk elli günü geçelim
Yozdan sağmalı seçelim
Ak koyunun ağı var
Yüreğinde yağı var

Sağına yattı sızıladı
Soluna yattı kuzuladı
Ala bele kuzusu
Tırnağında yazısı
Dam başında boyuduruk
Dura dura yorulduk
Çaydan deşirdiğiniz para olsun
Oğlunuz kızınız beş olsun
O da yanınıza eş olsun
Verenin altın perçemli bir oğlu olsun
Vermeyenin kel başlı kör gözlü bir kızı olsun” (Cengiz, 1964: 3513).

“Selam-aleyk say beyler
Birbirinden yeğ beyler
Saya gelmiş sayanda
Sizden umar pay beyler
Sayacıyı gördünüz mü?
Say-yerine vardınız mı?
Alnı tepel bir tokluk
Sayacıya verdiniz mi?

Saya saya sayadan
Damızlığı mayadan
Yaz gele tez kurtula
Pörnek sürü tayadan”

“Saya geldi gördünüz mü?
Safa olsun yurdunuz
Hak saklasın kem gözden
Ulamasın kurdunuz
Aç gitsin avımız
Tok gelsin çobanımız
Bolalsın yağ, katığınız
Olmasın yavanımız

Küresini koyunun
Keresini koyunun
Acımızdan gezerik
Çöresini koyunun
Bu saya yahşı saya
Bakar ülkere aya
Tanrı'm bereket versin
Hem yoksula hem baya”

“Bizim bayram ne zaman
Elli gün kaldı aman
Elli gün gelsin, geçsin
Sevinir uşak, çoban
Döl dökümü bin olsun
Veren evler şen bulsun
Sevindirin bizleri
Gününüz ak gün olsun
Veren eller sağ olsun
Damağınız çağ olsun
Sayacıyı sayanın
Oğlu, kızı çok olsun” (Kırzıoğlu, 1959: 1882-1884).

“Bu saya kimden geldi
Adam atadan geldi
Adam ata gelende
Kızıl öküz duranda
Kızıl buğday bitende
Dünya bünyad olanda
Musa çoban olanda
Şişliğiniz erkoçtur” (Şeker, 1967: 4383).

“Gökteki gök bulutlar
Yorganıdır çobanın
Yassı yassı tepeler
Yastığıdır çobanın

Yumru yumru kayalar
Yumağıdır çobanın
Elindeki değnek
Kalkanıdır çobanın
Elindeki boz köpeği
Yoldaşdır çobanın
Ağızı kara canavar
Düşmanıdır çobanın” (Şeker, 1967: 4384).

“Elimi attım çatmaya
Çatma yere batmaya
Bir kaşık yağ vermeyen
Kocasıyla yatmaya
Hey hayadan hayadan
Yılan çıktı kayadan
Bir kaşık yağ verin
Adetimiz var sayadan” (Şeker, 1967: 4384).

“Hey hakının hakının,
Sayı geldi sakının.
Kara koyun bokunu
Kına diye yakının.
Alahey! deyin uşaklar, alahey!”

“Saya geldi sakının,
Demir dümün takının,
Sayacının südüğünü kına diye yakının” (Sinmez & Yiğit, 2014: 21-22).

“Su gelir lüle lüle
Yar gelir güle güle
Elinde telli mendil
Terini sile sile
Ne kaldı ne kaldı
Elli gün kaldı
Elli günden sonra,
Gümbür gümbür yayacaksınız
Hoşur hoşur sağacaksınız.

Saya geldi sakının
Yağ küleğine dokunun
Ak koyunun b..nu
Kına diye yakının” (Şeker, 1967: 4384).

“Selamünaleyküm ağalar beyler!

Sallı, soplulu boz-evler!

Selam verdim aldınız mı?
Saya geldim duydunuz mu?

Saya saya sekiz aya
Koç katarlar dokuz aya
Koyunumuzun yüzü yetti,
Kuzusunun tüyü bitti.

Koyunumuzun dölüne ne kaldı?
Koyunumuzun dölüne elli gün kaldı.

Ak-koyun koyunu beyi
Gök-koyun yüreğim yağı.

Dü dedim, meledi;
Tuz verdim, yaladı.

Yaz gelir, güz gelir,
Kolları sıvalı kız gelir

Ak-gelin, gök-gelin,
Çalpala çuvalımı dök gelin” (Düzgün, 2005: 27).

Çobanlar koyunların hatta koçların vasıflarını anlatan onları tanıtır tarzda olan saya manileri de okuyabilir, bu tarz manilerde genellikle hayvanın yün renginden veya farklı bir özelliğinden yola çıkılır. Aşağıda bu manilere bazı örnekler verilmiştir:

“Canım koyunun ağı
Dolanır gelir dağı
Otular karaganı
İçer serin bulağı.
Karılar tutar yağı
Gelinler yer kaymağı

İlla ki kaynağı
Ne şirindir kuymağı
Kızlara çeyiz bağı
Çobana çarık bağı
Acıdır pek dırnağı
Uşağa şık şık bağı”

“Canım karabaş koyun
Karlı dağları aş koyun
Karanlık gecelerde
Çobana yoldaş koyun
Yağından döğmece ye
Kurumundan aş koyun”

“Köyünün yüzü geldi
Dolandı düzü geldi
Çobanın kucağında
Koçluk bir kuzu geldi”

“Ay canım şişek koyun
Yünü bir döşek koyun
Bulamamı tez yetir
Kırıldı uşak, koyun”

“Ay canım ala teke
Başıma bela teke
Gezegen karıların
Sofrasın yala teke”

Gözüm o tatar keçi
Kayadan yatar keçi
Kışı berik gelende

Balası atar keçi” (Kırzioğlu, 1959: 1882-1883).

Söylenen tüm bu maniler ve türkülerden sonra eğer hediye alınmazsa:

“İldız sıçradı düştü
Sayamız geldi geçti
Bir hediye vermedin

Cimri ağam eline ne geçti” şeklinde sitemkâr bir mani de söylenebilir (Su, 1978: 8317).

1.4. Çiğdem Eğlencesi / Çiğdem Pilavı

Kış mevsiminin sonlarına doğru genelde şubat sonu veya mart başına tekabül eden bir zamanda karlar erimeye başlayınca, karların altından filizlenen çiğdem çiçeği renkli taç yapraklarıyla görünür hale gelir. Bu çiçek baharın habercisi olarak kabul edilir. Çiğdem çiçeğini tarihte geriye gittiğimizde Hititler devrinde de görmek mümkündür: Hititler baharı kutlarken Tanrı’larına dağ eteklerinde yetişen bir bitki sunarlar. Konuyla ilgili çizimlerine baktığımızda bu çiçek gerek şekil gerekse zaman açısından bizdeki çiğdem çiçeğini hatırlatmaktadır (Ertuğ, 2000: 130).

Soğuk ve kış günlerinde eve tıklıp kalan çocuklar için artık sokağa çıkabileceklerinin de habercisi olan çiğdem özellikle çocukların katıldığı bir törenle kutlanır. Çiğdem çıkma zamanı yaklaştığında yaşları değişken bir grup çocuk ellerine “çalkılı” yahut “köküç” adı verilen dikenli bir çalı alarak dağlara çiğdem aramaya çıkar (Oğuz, 2014: 29-30). Bazı bölgelerde bir piknik havasında gerçekleşen bu arama eylemi sırasında çocuklar yanlarında azık götürüp oyunlar da oynar. Toplanan çiğdemler çalının dikenlerine asılır ve yapay bir çiğdem ağacı oluşturulur. Çiğdem çok fazla çıkmışsa toplamaya giden çocuklar kendilerine çiğdemden kolye, taç gibi süslemeler de yapar. Çiğdem toplama için genelde tercih edilen zaman sabahın erken saatleridir hava kararmadan yerleşim yerlerine dönen çocuklar müjdeciler olarak törenlerine başlarlar. Aralarından en yapılı olan çocuk çiçeklerle dolu olan çalıyı taşır diğer çocuklar ise onun biraz arkasında topluca yürür. Ev ev dolaşarak baharın müjdesini veren çocuklar tekerlemeler eşliğinde ev sahibinden hediye ister. Yerleşim yerine geldiklerinde çocuklar çeşitli tekerlemeler eşliğinde kapı kapı gezip baharı müjdeliler. Civardaki evleri tek tek dolaşan çocuklar ev sahiplerinden müjdeciler olarak hediye ister ve alınan hediye karşılığında ağaçtan bir çiğdem çiçeği verir. Verilen bu çiçek o aile için de baharın geldiğini temsil eder. Anadolu’da bazı yörelerde çiğdem çiçeği peygamberin gözyaşı olarak bilindiği için çiçeği alan -özellikle yaşlı- insanlar saygı gereği üç kere öper (Türkmen, 1969: 5389).

Çocukların evlerden topladığı hediyeler kişisel ihtiyaçlar yahut kişisel objeler değildir. Topluca yapılacak olan bir törenin ihtiyaçları temin edilir. Çocukların içinden

sadece bir tanesi verilen şeyleri toplamakla görevlendirilir, bu çocuğa Yozgat dolaylarında “abdal” adı verilir (Özbaş, 1962: 2705). Ev sahibi çocuklara hediyesini verirken “Çiğdeminiz kutlu, pilavınız tatlı olsun, Allah yağmurunuzu bol etsin” şeklinde dualarda bulunur (Oğuz, 2014: 30). Bulgur, pirinç, yağ gibi gıdaların toplandığı törenin sonunda çocuklar büyüklerden birinin yardımıyla ellerinde kalan çiğdemi de katarak bir pilav pişirir ve topluca yerler. Maniler eşliğinde ve çiğdem karşılığında toplanan erzakla yapılan bu pilava “çiğdem pilavı” yapılan genel uygulamaya ise “çiğdem eğlencesi / çiğdem gezmesi” denir. Çocuklar pilavı yedikten sonra türlü oyunlar oynayıp dağılırlar. Çocukların bu ziyaret esnasında söylediği manilerden bazıları şu şekildedir:

“Çiğdem, çiğdem çiçecik,

Ebem oğlu köçecik,

Çiğdem geldi kapıya

Yağ çıkarın yapıya”

“Yağ olmazsa bal olsun

Oğlun, uşağın sağ olsun,

Kız çatlasın ölsün

Oğlan yanımıza yoldaş olsun” (Özkan, 1995: 174; Çay, 1990: 11; Özbaş, 1962: 2705).

“Çiğdem geldi kapıya

Yağ istiyor yapıya

Yağ olmazsa bal olsun

Oğlun uşağın bol olsun”

“Bir verenin kızı olsun

İki verenin oğlu olsun

Kız çatlasın ölsün

Oğlan yanımıza yoldaş olsun” (Özbaş, 1962: 2705).

“Gıdıman geldi kapıya

Yağ çıkarın takıya

Yağ verenin oğlu olsun

Bulgur verenin kızı olsun

Hiç vermeyenin Allah elinden alsın

Diyelim Allah Allah” (Türkmen, 1969: 5389)

“Çiğdem çiğdem çiçeği
Alaca bulaca saçağı
Dedem Allah köçeği
Dam üstünde boyunduruk
Dura dura yorulduk
Verenin findık taşaklı oğlu olsun,
Vermeyenin kara kedisi, kıymadan, yağdan, bulgurdan” (Tombuş, 1938: 30; Kobyay,
2014: 217).

“Çiğdem geldi kapıya
Yağ gönderin yapıya
Yağ olmazsa bal olsun
Oğlan uşak sağ olsun”

“Çiğdem çiğdem çiçecik
Ebem oğlu köçecik
Bir verenin kızı olsun
İki verenin oğlu olsun” (Oğuz, 2014: 29).

“Çiğdem geldi yapıya
Yağ çıkarın kapıya
Varsa oğlan kızımız
Gelsin bizle çapaya”

“Sallallahu Muhammed
Geçmişlere rahmet
Ambarlara bereket
Köylümüze güç kuvvet”” (Oğuz, 2014: 31).

“Ha tapıya tapıya
Kılavuz geldi kapıya
Çok verenin oğlu olur
Az verenin kızı olur
Aman anne, canım anne,
Dışarıya bir çık hele,
Sakın bahşişi az verme.
Müjdeciye hareket

Evin dolsun bereket” (Yalçın, 1978: 20).

Çocukların söyledikleri tekerlemelere rağmen ev sahibi kapıyı açmaz yahut hediye vermekten imtina ederse çocuklar hep bir ağızdan:

“Dam üstünde boyunduruk

Dura dura yorulduk

Verirseniz giderik

Vermezseniz dururuk” (Özbaş, 1962: 2705; Oğuz, 2014: 29).

“Çiğdem sarı ben sarı

Çiğdeme konmuş bir arı

Her kapıda bir kocakarı

Verenin oğlu olsun

Vermeyenin kedisi ölsün” şeklinde başka tekerlemeler söylenir (Oğuz, 2014: 33).

Çiğdem Günü; Türkiye, İran, Hindistan, Kırgızistan, Pakistan, Azerbaycan ve Özbekistan tarafından UNESCO’ya sunulan ve 2009 yılında “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi” ne eklenen Nevruz’un adları arasında yer almaktadır (Oğuz, 2014: 28). Çiğdem Pilavı ise T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2014 yılında 01.0071 envanter numarası ile Somut Olmayan Kültürel Miras listesine eklenmiştir.

Tablo 1.4. Taranan kaynaklar sonucu Türkiye coğrafyasında Çiğdem Eğlencesinin yaşandığı iller

1.5. Nisan Ayı ve April Beş

1.5.1. Nisan Ayı ve April Beş

Yağmur canlılar âlemi için basit bir doğa olayından çok daha fazlasıdır. Gerek insanlar gerek bitki ve hayvanlar için yaşam kaynağı mahiyetinde olan yağmura insanlar tarafından özel bir anlam yüklenmiş, uğruna dualar edilmiş, maniler söylenmiş ve çeşitli ritüeller oluşturulmuştur. Zamanla dinsel yönden de beslenen bu doğa olayı artık sadece basit bir hava olayı değil Yaradan tarafından kullarına yollanan merhamet ve sevgi emaresi olan rahmetin şeklidir. Anadolu coğrafyasında da özel bir yere sahip olan yağmur ve onun kutsiyetine “Yağmur” ve “Yağmur Duası” bölümlerinde teferruatlıca değineceğimizden çalışmamızın bu kısmında; yağmurun coğrafyamızda en çok görüldüğü zaman dilimi olan Nisan ayına odaklanmayı uygun buluyoruz.

Tarımla ilgilenen halk için Nisan ayının ayrı bir yeri vardır keza ekinlerin bol yağışla beslenmesi ve sağlıklı filizlenmesi nisan yağmurlarına bağlıdır. Halk arasında yalnız bitkiler için değil insanlar için de nisan yağmurları şifalı ve bereketli olarak kabul edilir sebebi ise Hz. Muhammed’in hadislerinde yer almasıdır. Rivayet edilir ki Hz. Muhammed çok şifalı bir ilaç ile müjdelenmiş ve bunu ashabıyla paylaşmıştır. Öksürük, baş ağrısı, halsizlik vs. hastalıklara iyi gelen ilaç; toplanan nisan yağmuruna yetmişer defa farklı sure ve duaların okunmasından oluşmaktadır. Nisan yağmuruna verilen önem Osmanlı sarayında da kendisini göstermiştir; kilercibaşı olan kimseler Nisan ayında yağın yağmuru olabildiğince toplayarak padişaha sunar ve akabinde bahşiş alırdı (Tan, 2007: 250).

1.5.2. Nisan Ayı ve April Beş’e Özel İnanışların Olduğu Alanlar

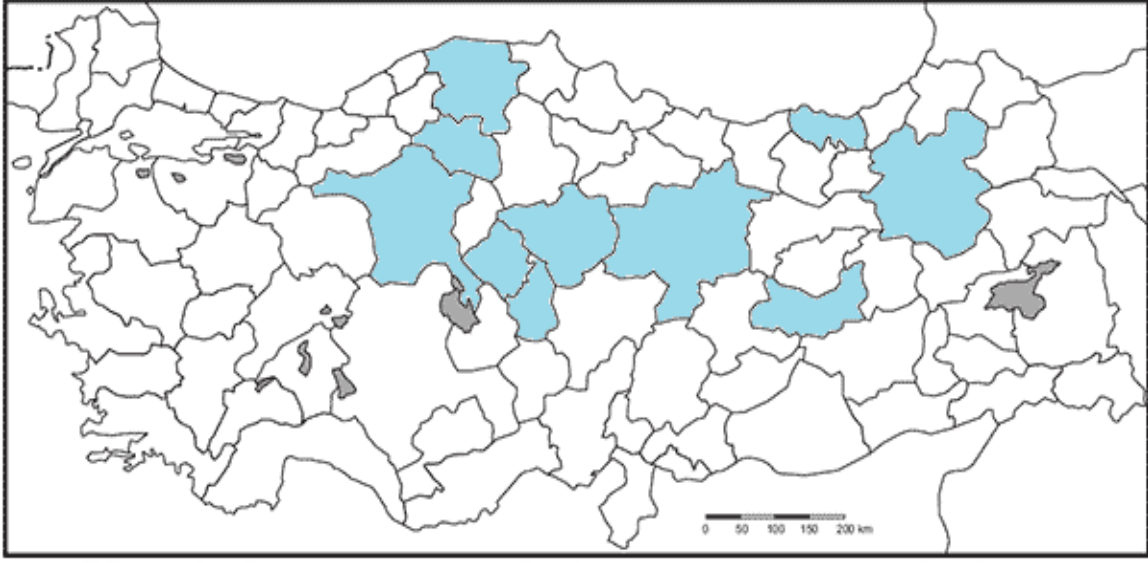
Nisan ayı her ne kadar Miladi Takvim’de bahar ayı olarak yer alsada Halk Takviminde Kasım Günleri olan kış dönemine tekabül eder. İçinde bulunduğumuz coğrafyanın en çok yağmur aldığı zaman dilimlerinin başında şüphesiz Nisan ayı gelmektedir. Nisan ayı toplumsal hafızada yağmur kelimesiyle eşleşmiş öyle ki bu ay yağın yağmurlar; Nisan Yağmuru, Kırkikindi Yağmuru (Anadolu’da Nisan ayında yağın “komşu

çatlatan” olarak da bilinen yağmurun yerel kullanım adı) gibi özel tamlamalarla kendisini göstermiştir.

Nisan ayı, coğrafyamız insanı için diğer aylara nispeten önem atfedilen bir aydır, bunun sebeplerinden birkaçına değinmek gerekirse; ilk olarak Hz. Muhammed’in doğum ayı olması sebebiyle Nisan ayına ayrı bir kutsiyet ve ulviyet yüklenmiştir. Bereket sembolü olan yağmurun en çok bu ay yağması sebebiyle de Nisan ayına duyulan sempati artarak devam etmiş; akabinde bu ay bereketle anılan bir ay haline gelmiştir. Öyle ki Nisan ayının yılın geri kalan aylarını belirleyeceğine dair birçok görüş ve inanış dahi bulunmaktadır. Nisan ayı büyük pencereden bakıldığında sevilen ve ihtimam edilen bir ay olsa da küçük pencereden baktığımızda içinde halkın çok da hoşnut olmadığı bir zaman dilimi barındırır. Isınmaya başlayan havaların bir anda soğuması, bahardan kışa doğrudan bir geçiş izlenimi veren bu günler halkın ekonomik ve sosyal hayatını kötü yönde etkiler. Halk Takvimi’nde Nisan ayının beşinde gerçekleşen bu hava olayı halkın dilinde “April Beş” olarak yer etmiş olsa da günümüzde Miladî Takvim esasına göre 18 Nisan’a tekabül etmektedir. Anadolu’da resmî kabulün yanında Nisan ayı “april, ebrul, aprul” olarak karşımıza çıkar. Kelime İngilizce april ve Fransızca avril kelimelerine yakındır ancak köken olarak Latince “aperire” den türeyen aprilis’ten gelmektedir; aperire kelime anlamı olarak açma eylemini kapsar öyle ki çiçeklerin açmaya başladığı bu ay için bu kelimenin tercih edilmiş olması mevzundur (Mihçioğlu, 1981: 10).

Çalışmamızın ilerleyen kısmında değineceğimiz; gelecek nesillere uyarı mahiyetinde oluşturulan söylemlerde de tam olarak bu zaman dilimi kastedilmektedir.

Nisan ayı ve “April Beş” ile ilgili çeşitli inanışlar ülkenin genelinde görülmektedir. Araştırmalar ve derlemeler sonucu bu inanışların hâlâ devam ettiği şehirlerimizi kısaca şöyle sayabiliriz: Kırşehir, Yozgat, Artvin, Kastamonu, Nevşehir, Sivas, Elazığ, Amasya, Ankara vd.

Tablo 1.5. Taranan kaynaklar eşliğinde Türkiye Coğrafyasında Nisan ayına özel inanışların olduğu şehirler

1.5.3. Nisan Ayı ve April Beş Uygulamaları

1.5.3.1. Ritüeller ve İnanışlar

Nisan ayında yapılması adet edinilmiş ve iyi veya kötü sayılan uygulamaların hemen hepsi yağmur suyu ile ilintilidir. Nisan yağmuruyla ilgili uygulamaları sınıflandırmak gerekirse yapılan pratikleri nisanın ilk yağmur suyu ve diğer yağmur suları olarak tasniflendirebiliriz.

1.5.3.1.1. Nisan Ayının İlk Yağmur Suyu İle İlgili Pratikler

- Nisan ayının ilk yağmur suyu toplanır ve şifa niyetine bu su ile yıkanılır; Yozgat, Sivas, Akçaabat (Tan, 2007: 251).
- Şifa olacağı inancı ile Nisan'ın ilk yağmur suyu içilir; Yozgat, Elazığ, Sivas (Tan, 2007: 251).
- Nisan'ın ilk yağmur suyunu içen kişinin başı ağrımaz; Kırşehir (Tan, 2007: 251).
- Nisan ayının ilk yağmur suyu yoğurt mayalama da kullanılır; Yozgat (Tan, 2007: 251).
- Nisan ayının ilk yağmur suyuyla muska yazılır; Yozgat (Tan, 2007: 252).

- Nisan ayında ilk yağmur yağdığı zaman evin damına hane kişisi kadar taş konur ve yağmur sonrası taşların altına bakılır kime niyet edilen taşın altında böcek varsa o kişi için hanenin o yıl en bereketli ve rızklı kişisi olacağına inanılır; Tortum (Tan, 2007: 252).

1.5.3.1.2. Nisan Ayının Diğer Yağmur Suları İle İlgili Pratikler

- Nisan yağmuruyla boy abdesti alan genç kızın kısmeti açılır; Kastamonu (Tan, 2007: 251).
- Halk arasında Nisan yağmuruna yüklenen uhrevî anlam öylesine derinleşmiş ki yağmur suyu hemen hemen zemzem suyuyla aynı öneme kavuşmuştur. Örneklerle pekiştirmek gerekirse; üzerinden yedi sene geçen yağmur suyunun artık zemzem olarak sayılması, ölecek olan kişinin dudaklarını yine zemzem niyetine yağmur suyuyla ıslatılması yahut elde olan zemzem suyunu çoğaltmak için yine yağmur suyu kullanılması gibi pratikler sayılabilir; Sivas, Kastamonu, Ankara (Tan, 2007: 251).
- Nisan yağmuru bereketli sayıldığından hane için de kullanılır örneğin nisan yağmuruyla yemek yapılırsa bir dahaki nisana kadar o hanede yokluk görülmez, bereketli olsun diye mutfaktaki yiyeceklere serpilir; Sivas, Kastamonu (Tan, 2007: 251).
- Bereketli olarak görülen yağmurdan faydalanmak bir tek yiyecek için kullanılmaz eskiden para kesesi, cüzdan gibi para ile ilgili nesnelere de yağmur suyuyla yıkanır; Nevşehir (Tan, 2007: 251).
- Nisan yağmuruyla çamaşır yıkanır; Sivas (Tan, 2007: 251).
- Korkan, ürken kişi ve hayvanlara yağmur suyu içirilir; Şabanözü (Tan, 2007: 251).
- Yağmur suyu şifa mahiyetinde olduğundan bir tek insanlar değil zayıf, hastalıklı hayvanlar yağmurda ıslatılır; Akçaabat (Tan, 2007: 251).
- Nisan yağmurunda ıslanmak iyi sayıldığından baş açık ıslanırlar; Artvin, Kastamonu, Akçaabat (Tan, 2007: 251).
- Nisan yağmuru ile yıkanan saçlar gürleşir; Sivas, Yozgat, Akçaabat (Tan, 2007: 252).
- Yağmur suyuyla ıslanan kişinin yıl içinde hasta olmayacağına inanılır; Sivas (Tan, 2007: 251).
- Nisan yağmuru içen kişinin başı ağrımaz, gözüne yağmur suyu süren kişinin göz ağrısı geçer; Ankara, Kastamonu, (Tan, 2007: 252).
- Denizlerde; midye, istiridye gibi organizmalar nisan ayında ağızlarını açar ve eğer içlerine yağmur suyu düşerse inci oluşur; Yozgat, Kırşehir, Sivas (Tan, 2007: 252).

- Nisan yağmuru ile sirke kurulursa keskin olacağına inanılır; Balıkesir (Kobyay, 2014: 381).
- Tırnakları hiç kesilmemiş bebeklerin elleri nisan yağmurunun suyuyla yıkanırssa büyüyünce cömert kişiler olur; Nevşehir (Kobyay, 2014: 382).
- Nisan yağmuru biriktirilerek zayıf gelişmeyen çocuklar yıkanır, suyun kemiklerine iyi geleceği düşünülür (Kobyay, 2014: 380).

1.5.3.2. Nisan Ayı ve April Beş'in Dilimize Yansıması

Nisan ayının yılın geri kalan aylarına nispeten daha elzem ve muteber olduğuna yukarıda değinmiştik hâl böyle olunca Nisan ayına özel söylemlerin oluşması gayet tabiidir. Toplumsal hafızada ayrı bir yer edinen bu zaman dilimi hakkında gelecek nesillere bir uyarı yahut bilgilendirme olması amacıyla oluşturulan çeşitli söylemlere bakacak olur isek aşağıdaki örnekleri vermek yerinde olacaktır:

- Yılın eksliğini nisan getirir, nisanın eksliğini yıl getirmez.
- Nisan ağlar, Mayıs gülerse çiftçi sevinir (Tan, 2007: 249).
- Nisan yağmuru: altın araba, gümüş tekerlek
- Nisan yağmursuz mayıs güneşsiz yakışmaz.
- Nisan yağmuru ambara yağar.
- Martta yağmasın, nisanda dinmesin.
- Mart yağmuru gümüş, nisan yağmuru altındır (Tan, 2007: 249).
- April apışır, budak yere yapışır (Veren, 2010: 1).
- Kork aprilin beşinden öküzü ayırır eşinden (Özcan, 2015: 183-84).
- April beşinde tohum ya elde olmalı ya da yerde olmalı (Veren, 2010: 1).
- Korkma Mart'ın kışından kork/ April beşinden/ Yolcuyu yoldan eder/ Öküzü ayırır eşinden.
- Kork aprilin beşinden, camızı ayırır eşinden hele hele on beşinden (Veren, 2010: 1).
- Mart ekini merd olur, April'in ki derd olur (Veren, 2010: 2).
- Mart gülmeli, nisan ağlamalı, mayıs çağlamalıdır (Çay, 1985: 44).
- Martta tezek kuruya, nisanda seller yürüye (Çay, 1985: 44).
- Nisan yağmuru biçtim derdi ikiye biçtim (Güleç, 1970: 5678).
- Nisan yağar, Mayıs çiseler o zaman dolar keseler (Güleç, 1970: 5678).

- Nisan yağmuru biçtim derdi ikiye biçtim (Kobyay, 2014: 154).

İKİNCİ BÖLÜM

GÖKSEL OLGU VE DOĞA OLAYLARI

Gök, tarihin ilk çağlarından itibaren insanoğlunun hayatında mukaddes bir yer edinmiş, ulaşılmazlığı sebebiyle hayranlık; berrak ve sonsuz görünümü sebebiyle saygı uyandırmıştır. Yeryüzünü kaplayan gök kubbe Türkler için, ilk yaratılanlar arasındadır. Bu durumdan Kültigin Abidesinin Doğu yüzünde açıkça bahsedildiği görülmektedir: “Üze kök tengri asra yagız yir kılındukda ikin ara kişi oğlu kılınmış –Üstte mavi gök altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış-” (Ergin, 2011: 8-9). Öyle ki gök, zaman zaman tapınma ve sığınma ihtiyaçlarından doğan mistik bir inancı karşılamak için tercih edilmiştir. Çeşitli dillerde “Tanrı” sözcüğüyle “gök” sözcüğünün eş sesli ifade edilmesi göğe gösterilen ihtimamın bir delili olarak sayılabilir. Örneğin: Çince “tien”, Moğolca “tengri”, Sümerce “dingir”, Babilce “anu” hem gökyüzünü hem de yaratıcı vasfını ifade etmektedir (Çoruhlu, 2002: 19).

Zamanla göğün Tanrı olduğu inancı yerini gökte var olan bir Tanrı inancına bırakmıştır. Bu Tanrı'nın yeryüzüne hükmettiği ve bazı seçilmiş kimselere çeşitli güçler verdiği düşünülmüştür. En eski inançlarda dahi göğün kutsal olduğuna ve orada sadece kutsal varlıkların bulunduğu inanılmıştır. Bazı topluluklar, ölen iyi kimselerin ruhlarının göğe yükseldiğine inanmaktadır. Günümüzde de devam eden göğe bakarak dua etmek yahut ölen kişinin anılması anında gökyüzüne bakmak bahsi geçen inançların uzantısıdır.

Doğanın, gökyüzünün ve gök olaylarının büyüü insanoğlunu o kadar etkilemiştir ki kainatın sırrı dahi ateş, su, toprak ve hava olmak üzere dört temel güce bağlanmıştır. İnsan çevresinde olan bu güçleri önemsemiş, muteber kabul etmiş ve bu unsurları gelecek nesillere aktardığı bir çok mitik anlatıda işlemiştir. Özellikle Türk- Memlük yaratılış efsanesinde ilk insanın (Ay-Atam) teşekkül etmesinde dört temel güçten biri olan toprak bir mağara oyuğunda su ile karışarak çamur halini almış ve ardından güneşin kızgın sıcaklığında pişmiştir, senelerce esen rüzgâr sonrasında ise insan olarak oluşumunu tamamlamıştır. Anlatıda toprağın, suyun, ateşin (güneşin yeryüzündeki etkisi) ve rüzgârın insan hayatındaki önemi vurgulanmıştır (Ögel, 2010: 484).

Türkler tarafından su ve toprağa verilen önem diğerlerine nazaran daha üstün tutulmuştur. Türkler yeri (toprağı) sudan ayrı tahayyül edememiş, birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görmüştür. Kökü çok eskiye dayanan yer-su kültü bu durumun sonucudur.

Bu bölümde, -çalışmamızın içeriği gereğiyle- dört temel güçten üçü (su, hava, ateş) meteorolojik açıdan incelenmiştir. Su meteorolojideki yansıması yağmur haliyle incelenmiş ateş ise teşekkülü güneş ve güneşten ayrı düşünülemeyen ay ile beraber ele alınmıştır. En geniş meteorolojik etkiye sahip hava ise gökyüzünde oluşan diğer hava olaylarıyla beraber değerlendirilmiştir.

2.1. Yağmur

Yağmur evrensel öneme sahip bir doğa olayıdır, hemen hemen istisnasız her ülkede kuraklığın yaşandığı zamanlarda yağmurun tekrar yağması için türlü uygulamalar yapılmaktadır. Kültürel değerlerimizde de önemli bir yeri olan yağmur, sosyal hayatın birçok alanında kendini göstermektedir. Özellikle günlük hayatımızda kullandığımız deyim ve atasözlerinde karşılaştığımız yağmur edebi eserlerimiz olan roman, hikâye, şiir gibi türlerde de karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda yağmurun dilimizdeki kullanımına birkaç örnek verilmiştir:

“Altın yerde paslanmaz, taş yağmurdan ıslanmaz” (Atasözü)

“Vakitsiz gelen yağmur, ihtiyarlıkta gelen servete benzer” (Atasözü)

“Yağmur olsa kimsenin tarlasına düşmez” (Deyim)

“Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak” (Deyim)

“Ufacık taşlar dünyayı taşlar –yağmur-” (Bilmece)

“Yağ yağ yağmur

Teknede hamur

Ver Allah'im ver

Sulu sulu yağmur” (Tekerleme)

“Birden serçelerle indi yağmur

Hangisi serçe

Hangisi yağmur –Melih Cevdet Anday-” (Şiir)

“Küçük, muttarid, muhteriz darbeler
Kafeslerde, camlarda pür ihtizaz
Olur dembedem nevha-ger, nagme-saz
Kafeslerde, camlarda pür ihtizaz
Küçük, muttarid, muhteriz darbeler...

Sokaklarda seylabeler ağlaşır
Ufuk yaklaşır, yaklaşır, yaklaşır;
Bulutlar karardıkça zerrata bir
Ağır, muhtazır dalgalanmak gelir;

Bürür bir soğuk, gölge etrafı hep,
Numayan olur gündüzün nisf-ı şeb.
Söner şimdi, manzur olurken demin
Hayulası karşımda bir alemin.
Açılmaz ne bir yüz, ne bir pencere;
Bakıldıkça vahşet çöker yerlere.

Geçer boş sokaktan, hayalet gibi,
Şitaban u puşide-ser bir sabi;
O dem leyl-i yadımda, solgun, tebah,
Surur bir kadın bir rıda-yı siyah

Saçaklarda kuşlar -hazindir bu pek! -
Susarlar, uzaktan ulur bir köpek.
Öter guş-ı ruhumda boş bir enin,
Boğuk bir tezac-ı sukun u tanın;

Küçük, pür heves, gevherin katreler
Sokaklarda, damlarda pür ihtizaz
Olur muttasıl nevha-ger, nağme-saz
Sokaklarda, damlarda pür ihtizaz

Küçük, pür heves, gevherin katreler –Tevfik Fikret-” (Şiir)

Yağmurla ilgili çeşitli halk inanışları da mevcuttur; yağmurlu günde istenen kızın aileye bereket ve uğur getireceği düşünülür. Bir diğer inanış ise Kurban Bayramı'nın ilk günü mutlaka yağmur yağacağı yönündedir, inanışa göre kesilen kurban kanlarının yıkanması biran önce doğaya karışması için her Kurban Bayramı az da olsa illa ki yağmurun

yağdığı görülür. Cenaze zamanlarında da yağmur yağması iyi olarak algılanır; cenazesinde yağmur yağan kişiye Allah'ın mağfiret ettiği düşünülür.

Yağmur tüm canlılar için mühim bir doğa olayıdır. Yağmurun yağmadığı ve akabinde kuraklığın yaşandığı dönemler de canlılar için olumsuz bir etkiye sahiptir. Uzun süren kuraklığın sonlanması için yağmur duası, istiska gibi çeşitli uygulamalar yapılırken uzun süren yağmurlu hava sebebiyle de çeşitli uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Halk hafızasında yağmuru veya kuraklığı işaret eden çeşitli öğeler vardır bunlar hava olayları, gök cisimleri olduğu gibi hayvan veya insanların hâl ve hareketleri de olabilir. Özellikle hayvanlarla ilgili olan çıkarımlar Anadolu'nun her yerinde rastlayabileceğimiz çıkarımlardır. Yağmurun yağacağı yahut duracağına dair olan çıkarımlara örnekler aşağıda verilmiştir:

- En genel çıkarım; hemen her bölgede karşımıza çıkan romatizmalı insanların romatizma ağrılarının şiddetlenme durumudur. Romatizması olan kişinin özellikle bacağına romatizma bulunan kişinin bacaklarının ağrması yağmurun habercisi sayılmaktadır.
- Hayvanların kuyrukları inik olursa bölgede yağmur beklenir.
- Kediler ön ayaklarını yalar ve kibleye bakarsa yağmur beklenir aynı şekilde kedinin durduğu yeri tırmalaması, güneşe karşı sırtını yalaması yağmurun habercisi sayılan hareketlerdir (Tan, 2008: 228). Kedinin yağmur haberini verdiği başka bir hali ise ön ayaklarını yukarıya doğru bakarak yalamasıdır (Kobyay, 2014: 55).
- Tavukların erken tünemek istemesi, toprakta yuvarlanması halk algısında yağmuru getiren hareketlerdendir (Tan, 2007: 228).
- Tavukların küllerle oynaması da yağmurun habercisi sayılmaktadır (Tikbaş Apak, 2013: 5).
- Serçeler toplu halde ötüşürse, kuşlar her zamankinden fazla öterse, kırlangıçlar alçaktan uçarsa yağmur beklenir (Tan, 2007: 228). Özellikle baykuşun her zamankinden fazla ses çıkarması yağmurun habercisi olarak görülür, kuş familyasına giren kazların da her zamankinden çok ses çıkarmaları aynı şekilde yorumlanır (Kobyay, 2014: 50-54).
- Turna kuşunun dağa doğru uçuşması havanın güneşli, denize, sulak yere doğru uçuşması yağmurlu olacağını düşündürür (Kobyay, 2014: 184).
- Otlanmaya çıkartılan hayvanlar huzursuzlanırsa, keçiler kuyruklarını sarkıtırsa yağmur beklenir (Tan, 2007: 228).
- Otlamaya çıkartılan inekler her zamankinden fazla otlanırsa yağmurun yağacağına inanılır (Tikbaş Apak, 2013: 5).

- Karıncalar yuvalarına hızlı bir hareket halindedir ise, solucanlar toprağın üzerinde geziniyor ise yağmur beklenir (Tan, 2007: 229; Şenesen, 2017: 83).
- Kurbağalar her zamankinden fazla öterse yağmur beklenir (Tan, 2007: 229).
- Farelerin her zamankinden fazla ses çıkarmaları da yağmurun yaklaştığını gösteren bir eylemdir (Kobyay, 2014: 50).
- Eşeklerin kuyruklarının aşığı doğru olması ve sürekli kulaklarını hareket ettirmeleri yağmur zamanının yakın olduğunu gösterir (Kobyay, 2014: 50; Kobyay, 2014: 176).
- Arı sezgileri çok kuvvetli olan özel bir hayvandır. Çeşitli hadis ve ayetlerde de bashi geçen arıların kovanlarına hızlıca girmesi ve çıkmaması yağmurun yaklaştığını gösterir (Kobyay, 2014: 49).
- Yağmur duasında da ayrı bir yeri olan kaplumbağaya doğada ters şekilde rastlanması kaplumbağanın yağmur için dua ettiğini düşündürür. Kaplumbağanın yakararak ettiği dualarının sonuç vereceğı ve akabinde de yağmurun geleceğı düşünülür (Kobyay, 2014: 52).
- Yüksek dağların tepesinde koyu bulutlar çökmesi yağmur habercisidir (Sümbüllü, 2008: 790).
- Bölgenin batısından bulut kabarırse yağmur gelecek demektir (Sümbüllü, 2008: 790).
- Yıldızlar fazla ışık verirse yağmur yağar (Sümbüllü, 2008: 791).
- Öğle vakti bulut görülür ise gece yağmur beklenir (Sümbüllü, 2008: 791).
- Sabah görülen gökkuşığı yağmurun devamını akşam görülen gökkuşığı yağmurun dindiğini belirtir (Tan, 2007: 222).
- Tortum civarında eğer baharın ilk gök gürlmesi kible tarafından işitilirse o yılın yağışlı geçeceğine inanılır (Tan, 2007: 222).
- Yağmur akşamüzeri başladıysa diğer günde devam eder (Tan, 2007: 222).
- Şimşek gezici ise yağmurun devamı söz konusudur (Tan, 2007: 222).
- Sabah bulut kızıl renkte olursa akşam hava yağmurlu olur (Tan, 2007: 223).
- Bulutlar yükselirse yağmur yağmaz (Tan, 2007: 223).
- Kastamonu civarında gökyüzünde sis olması yağmurun yağmayacağı anlamına gelir (Tan, 2007: 223).
- Özellikle Karaman'da ağaçların yaprakları yağmur hakkında malumat verir; sarmaşık çiçeklerin kapanması ve yonca yapraklarının dikleşmesi yağmura delalet eder (Tan, 2007: 226).

- Rize dolaylarında yıldızlar çok sık olursa fırtınalı bir yağmur beklenir (Karabaş, 1998: 298).
- Adana’da çocukların sürekli yere tükürmesinin yağmur yağdıracağına inanılır (Şenesen, 2017: 83).
- Adana’da çok dolu yağdığı vakit evin ilk çocuğu yere demir atarsa dolunun duracağına yahut azalacağına inanılır (Şenesen; 2017: 84).
- Sağ kulak kaşınırsa yağmur yağar, sol kulak kaşınırsa hava açar (Tikbaş Apak, 2013: 5).
- Cemrelerin düştüğü zaman hava yağışlı ise yıl yağışlı geçer (Kobyay, 2014: 153).
- Küçük çocukların tükürmesi yağmurun yağacağını düşündürür (Kobyay, 2014: 174).
- Horozun zamansız ötmesi yağmur habercisi kabul edilir (Kobyay, 2014: 177).
- Karıncalar her zamankinden farklı hareket ediyorsa; hızlıca yuvalarına girmek, yuvalarından çıkmak, hızlı bir şekilde yiyecek taşımak vb. yağmurun yağacağı düşünülür (Kobyay, 2014: 178).
- Sineklerin toplu olarak uçtuğunun görülmesi yağmurun yakın olduğu anlamına gelir (Kobyay, 2014: 183).
- Çiğdem, lale, papatya, çuha gibi bitkilerin yapraklarını kapaması yağmur habercisidir (Kobyay, 2014: 196).

Yağmura dair inanışların çoğu evrensel bir müştereklik gösterse de bazı Türk boylarında ve Balkan Türklerinde genelden farklı inanışlar da mevcuttur. Bu konuyla ilgili bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

- Tatar Türklerinde hayvan ve yağmur ilişkilendirmelerinde farklı bir form görülmektedir: Tatar Türklerine göre bazı horozların kanatlarının altında haram birkaç tüy bulunmaktadır. Bu tüyün bulunduğu horozlar yağmur bulutları gökyüzünde görüldüğü zaman yüksekçe bir yere çıkıp kanatlarını çırparak öterler ve halk inanışına göre bu ötme ve kanat çırpma bulutların dağılmasına neden olur. Bu horozlar gerek sahipleri gerekse komşular tarafından saptanır ve yakalanarak kanatlarının altından birkaç tüy yolunarak alınır (Kobyay, 2014: 51).
- Gagauz Türklerinde yağmur yağarken yemek yemeye iyi bakılmaz, yağmur yağarken Allah’ın sürekli çalıştığı düşünülür ve Allah çalışırken yemek yiyen kişinin günaha gireceğine inanılır (Ercan, 2006: 74).
- Makedonya’da yağmurun yerle teması halinde su damlaları baloncuk şeklini alıyorsa yağmurun süreceğine inanılır (Ercan, 2006: 76).

2.2. Yağmur Duası

2.2.1. Yağmur Duasının Kökeni

Su, tarih boyunca insanlık için vazgeçilmez bir madde olmuştur. Yerleşik hayata geçildiğinde suya yakın yerlerde ikametgâh kurulmuş, toplum suya ne kadar yakınsa refah seviyesi de o kadar yüksek kabul edilmiştir. Yer-su inancı gereği özellikle Türkler tarafından yüceltilen su, bir ana gibi görülmüş; analıkla bağdaştırılmıştır. Manas Destan'ında, Manas Han'ın babasının; uzun yıllar çocuk sahibi olamamasını karısının bir pınar, çeşme başında sabahlamamasına bağlaması bunun örneği sayılabilecek bir modeldir (Erdem, 2008: 76).

Suyun kutsiyeti beraberinde suya dayanan doğa olaylarına da bir sempatiklik katmış akabinde yağmur da bilimsel bilgiden uzak olan insanoğlu için ayrı bir yere sahip olmuştur. Özellikle tarımla geçinen toplumlar için yağmurun ehemmiyeti ayrıdır. Doğa olaylarının nasıl oluştuğu bilgisine tam olarak sahip olmayan insan, yağmuru gökte olan Tanrı'nın kudreti, iyiliği olarak görürken kuraklık, şimşek ve yıldırıma Tanrı'nın kızgınlığı ve cezalandırması olarak bakmıştır. Kuraklığın yaşandığı bölgelerde insanlar içlerinden birinin büyük bir günah işleyip Tanrı'yı kızdırdığına ve bu yüzden cezalandırıldıklarına inanır. Kuraklığı önleme yahut kuraklıktan kurtulma için işlenen suçun affedilmesi gerekir; yağmur yağdıran Tanrı'ya kurban kesmek, dua etmek, yalvarıp yakarmak insanların affedilmek için bulduğu belli başlı yöntemlerdir. Yağmur duasının ilk ve ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemekle beraber adında geçen "dua" kelimesinden yola çıkarak menşeyinin Arap kökenli veya İslamî kaynaklı olduğunu düşünmek doğru değildir. Keza İslamiyet öncesi Orta Asya başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde yağmur için Tanrı'ya niyazda bulunup kurban kesilmiştir velhasıl yağmur sadece bir millet için değil tüm insanlık için önem atfeden bir konudur.

Kuraklığı Tanrı'nın hoşnutsuzluğuna ve cezasına bağlama bizim coğrafyamızda kabul gören bir durumdur ancak bunun sebepleri değişkendir bunlardan en geneli kuraklığın yaşandığı yerde zina ve hırsızlığın çok olmasıdır. Bunların dışında kötü niyetli kişilerin kuraklık için bilinçlice işlediği günahlar olduğuna da inanır; elindeki fazla malı tüketmek için kuraklık isteyen ve ekmek kırıntılarını abdesthanelere atan esnafların olduğunun düşünülmesi bu duruma örnektir. Yağmur duası esnasında din adamları tarafından yapılacak dualarda da bu durum göz önüne alınarak genellikle af dileyici dualar tercih edilir. En çok

okunan ayeti kerim ise Nuh Suresi'nin 11. ayetidir. Ayet : “*Yursili-ssemâe 'aleykum midrârâ(n)*”dır. Türkçe anlamı ise “Bağışlanma (mağfiret) dileyin ki üzerinize semadan bol yağmur indirsin.”

2.2.2. Yağmur Duası Uygulanışı

Yağmur Duası başlı başına sıralı bir pratik olduğu için uygulandığı alanlar, oyunlar dilimize ve edebiyatımıza yansımaları, yağmur duasında yapılan çeşitli ritüeller bu başlık altında toplanmıştır.

Günümüz yağmur duaları genel mahiyette iki ayrı şekilde uygulanır: yetişkinler ve çocuklar tarafından uygulanan yağmur duaları. Bu iki kesimin uyguladığı yağmur duası pratikte ayrı olarak geçse de teoride yapılaş amaçları aynıdır. Ayrıca ikisinde de ortak olan noktalar vardır: ikisinde de taklit esasına dayalı yağmur yağdırmaya çalışılır, ikisinde de bir başkan eşliğinde (yetişkinlerin yaptığı duada bu kişi imam, hoca vb. din adamıdır) topluca hareket edilir ikisinin de sonunda her toplumsal meşgalede olduğu gibi toplu bir yemek yeme töreni görülür. Çocukların uyguladığı yağmur duasında eğlence ön plandayken yetişkinlerinkinde dinî pratikler daha fazla göze çarpar. Yetişkinlerin uyguladığı yağmur duasını İslamiyet öncesi dönemde kamlar yönetirken günümüzde hoca ve imamlar bu işi devralmıştır.

Çocuklar tarafından yapılan yağmur duası genel mahiyetiyle şöyle gerçekleşir; duanın yapılacağı bölgede yaşça büyük birisi bir iki gece önce tüm çocukları toplayıp ne yapmaları ve neden yapmaları gerektiğini anlatır. Duanın yapılacağı gün buluş çağına ermemiş çocuklar toplanır ve içlerinden birini başkan seçerler bu başkan seçimi rastgele yapılmaz seçilecek kişide aranan bazı ölçütler vardır. Başkanlık için gönüllü olmanın yanı sıra başkan olacak çocuğun “ilk çocuk” olması gerekmektedir. Başkan seçilen çocuk, birçok yörede soyulur ve vücudu otlarla görünmeyecek şekilde kapatılır bazı bölgelerde başkan olan çocuğun eline daha önce dereden toplanan kurbağaların bulunduğu ağzı tülbentle kapatılmış bir kap verilir. Ellerinde iki ayrı kap bulunduran diğer çocuklar ise başkanla beraber başkan önde onlar arkada kapı kapı dolaşmaya başlarlar. Gittikleri her evden yağ, bulgur vb. şeyler isteyen çocuklar bu isteklerini aslında manzum bir dua da diyebileceğimiz bazı tekerlemelerle dile getirirler. Ev sahibi, önce başkanın üzerinden su döker -kurbağayla yapılan uygulamada kurbağaların ıslatılması makbûldür- sonra da çocukların isteklerinden

evde olanı durumunun elverdiği kadarıyla çocuklara verir. Ev sahibinin çocukların üzerine döküğü suyun berrak ve temiz olması önemlidir, bu suyla alakalı başka bir görenek ise suyun çokluğudur. Sihrin taklit yoluna dayanan bu uygulamada ev sahibinin çocuklara döküğü su, yağmuru taklit esastır; bu yüzden herkes ne kadar yağmur yağmasını istiyorsa o kadar çok su döker. Bütün evleri dolaşıp bulgur ve yağ toplayan çocuklar tören sonunda genellikle bölgede durumu kötü olan bir ailenin evine gider ve topladıkları erzakla yemek yaptırır. Çocuklardan hiçbiri artan erzak üzerinde hak sahibi değildir, artan erzak artık o evin olmuş, o eve hibe edilmiştir.

Çocukların uyguladığı yağmur duası ritüeli, eğlence esasına bağlı olmakla beraber "çömçeli gelin" olarak bilinen bir oyuna da dayalıdır. Oyunun adı yöreden yöreye "çömçeli gelin, çomça gelin, kepçe gelin, bodi, bodi bostan, dodu, gode gode, kürek hanım, çullu gelin, yağmur gelini, gödü, su gelini vb. şekilde değişebilir (Acıpayamlı, 1965: 222). Anadolu'nun bazı bölgelerinde kurbağa yavrusuna "kepçecik" adı verilir, "kepçecik" evresine henüz gelmemiş kolları çıkmamış kurbağa yavrusuna ise "çömçecik" denmektedir. Çömçe sözlük anlamı olarak suya girmek, dalmak olan Oğuzca "çöm-" fiilinden gelmektedir. Bir başka söylemi "gode" olan aynı ritüel yine bazı bölgelerimizde (Safranbolu, Karabük) kurbağanın karşılığı durumundadır. Yağmur dualarında kurbağaların ıslatılmasını da referans alırsak eğer çömçe gelin, gode, dodo vd. olarak bilinen ve su aracılığıyla uygulanan bu ritüelin isminin suya bağlı olan kurbağadan geldiğini söyleyebiliriz (Başgöz, 2007: 153).

Çömçe gelin oyununun altında yatan efsane ise şöyledir: Bitlis'in bir köyünde çok güzel bir kız yaşarmış köydeki delikanlıların hepsi bu kıza bu kız da içlerinden birine yanıkmiş. Kızın babası kızını sevdiğine vermeyince birbirine sevdalı iki genç başka bir köye kaçıp evlenmişler. Aylar yıllar geçmesine rağmen çocuk sahibi olamayan çift bu duruma çok üzölmüş özellikle kız, üzüntüsünden çok zayıflamış kuruyup kalmış buna rağmen hiçbir zaman dilinden bir sitem dökölmemiş, derdini hep içine atmış. Gel zaman git zaman köyde bir kuraklık hasıl olmuş halk susuzluktan kırılacak duruma gelmiş. Çocuğu olmayan güzel gelin de başına kırmızı bir örtü alıp Allah'a yalvarmış o güne kadar hiç sitem etmeyen Allah'ın takdirine karşı gelmeyen gelinin duası kabul olmuş ve yağmur yağmış (Şimşek, 2003: 84). O günden sonra nerde bir kuraklık yaşansa tahta bir kepçenin kaşık kısmına örtü bağlayıp arka kısmına insan sureti çizerek çocuklar kapı kapı yağmur duası yapmaya çıkar. Bu oyuna çömçe gelin denmesinin sebebi ise şöyle açıklanmaktadır; çömçe ağaçtan yapılmış büyükçe bir kepçedir. Gelin ise bilindiğı üzere doğurganlığı temsil eder. Bu hikâyede çocuk

özlemi çeken çok zayıflayıp kuru dala dönmüş bir gelinden bahsedildiğini söylemiştik belki de benzetmeye dayalı bir yol ile ağaç kepçe kuru dal gibi kalan geline benzetilmiştir. Nihayetinde Sayın Kadir Keçebaş'ın belirttiği üzere çömçe görünüş açısından gebe bir kadına benzemektedir. Halkın bu oyuna ya da bu geline neden çömçe dediğini tam olarak bilemesek de varsayımlarımız bu şekildedir. Çocukların uyguladığı yağmur duasında bir başkan çocuğun olduğunu söylemiştik bazı bölgelerde bu çocuk, "+" biçiminde bağladığı iki tahtayı insan kıyafetiyle giydirip yanında gezdirir ve ev sahipleri bu kuklanın üzerine su döker. Bazı yörelerde oyuncağın çalı süpürgesinden yapıldığı da görülür. Oyuncak su döküldükten sonra yüksekçe bir yere asılır; dökülen su kuruyana kadar yağmur yağacağına inanılır, eğer yağmur yağmaz ise oyuncak taşlanır ve parçalanır (Tural, 2006: 242).

Tokat civarında çocuklar tarafından yapılan yağmur duasında uzun bir çubuğa yatay bir çubuk çakılarak çömçe gelin figürü oluşturulur ancak genelden farklı olarak bu oyunun katılımcıları kendi sularını yanlarında taşır. Yanlarında taşıdıkları diğer bir nesne ise un eleğidir, ev ev dolaşan çocuklar maniler eşliğinde evden erzak isterler. İsteme işlemi yapılırken çömçe gelinin başının üstüne elek tutulur ve su dökülür. Evlerden erzak isterken söylenen maniler aşağıda örneklenmiştir:

“Gökten Allah göndere
Gökten yağmur indire
Tekneler hamur istiyor
Fırtınalar somun istiyor
Ver Allah’ım ver
Bir suluca yağmur
Tarlada çamur
Fırında hamur
Bir suluca yağmur” (Yaman, 1980: 23).

Ülkenin her alanında farklı adlarla da aynı şekilde oynanan bu oyunun en farklı versiyonu Çorum ilimizde sergilenmektedir. İhtiyar bir eşeğe köyün en yaşlı kadının gelinliği giydirilir ve bir kız çocuğu başında kurbağa dolu bir sele ile eşeği köyde gezdirir. Gittiği her kapıda seleye dökülen su kurbağaları ürkütür ve hareketlendirir bunun akabinde suda taşmalar meydana gelir ve kız ıslanır, kız ne kadar ıslanırsa yağmurun o kadar çok olacağına inanılır (Tural, 2006: 242; Başgöz, 2007: 151). Eşek gezdirilirken söylenen tekerleme ise şu şekildedir:

“Eşek gelin olur mu?
Yer yağmursuz durur mu?
Yer yarılmış yaş ister,
Ufacıklar aş ister.
Yağmur yağ, ekin bit.
Tarlada çamur
Teknede hamur
Öküzlere ömür
Ver Allahım ver
Sellice, sulluca
Bin yağmur” (Kobyay, 2014: 399).

Çocukların ev ev dolaşırken topluca söyledikleri manzumalara örnek verip biraz da bu manzumlar üzerinde durmakta fayda var. Görünürde basit tekerleme örneği gibi duran bu manzumlar aslında ritüelin adına uygun olarak gerçekten de içlerinde dua barındırırlar. Duadaki temenniler ev sahibinden istenilen erzağa bağlı olarak değişkenlik gösterir. Aşağıda bu tarz tekerlemelere örnek verilmiştir:

“Dodu dodu neden oldu
Bir kaşıcak sudan oldu
Verin dodunun hakkını
Gitsin bakını bakını
Göğden rahmet
Yerden bereket
Diyelim Allah Allah” (Çıblak, 2002: 99).

“Ekin ektim kamış gibi
Ucu çıktı kamış gibi
Yerden bereket
Gökten rahmet
Ver Allah Allah!” (Çete, 1955: 1068)

“Bodi bodi neye
Bodi bir kaşıcık suya
Bodi yağmur kızı yağ ister
Balta, kürek, bel ister
İç koyun kurban ister

Ver Allah'ım ver
Sulu sulu yağmur” (Kobyay, 2014: 117)

“Bodi.. Bodi..

Neden oldu..

Bir kaşıcık sudan odu..

Madrabazın kuyusuna...

Çiftçilerin tarlasına...

Koç koyun kurban ister.

Allahtan rahmet iste...

Ver Allahım ver... Sulu sulu yağmur” (Kobyay, 2014: 209).

“Bodi bodi bostan bodi

Anam babam neden doğdu

Bir kaşıcık sudan doğdu

Verin bodinin hakkını

Kırk gün yağmur elli gün çamur

Ver Allahım bir yağmur

Tuz verenin oğlu

Yağ verenin kızı olur” (Kobyay, 2014: 210).

“Bodu bodu neden öldü

Bir kaşıcık sudan öldü,

Virin bodunun hakkını

Vermezseniz bodunun hakkını

Gider bakını bakını.

Yol içinde yongalar

Yel estikçe tengeler

Demir başlı yengeler

Ver Allah, Allah” (Kobyay, 2014: 219).

“Çömçeli gelin çöm ister

Bir kaşıcık yağ ister

Yağ verenin oğlu olsun

Bulgur verenin kızı olsun

Ver Allah'ım ver
Sulu sulu yağmur
Başım yağmur ister
Ayağım çamur ister” (Kobya, 2014: 224).

“Godi Godi'yi gördün mü?
Godi'ye selam verdin mi?
Godi hürdan geçerken,
Bir tas suyun verdin mi?
Ver Allah'ım ver, bir sürü yağmur” (Kalafat, 2005: 192).

“Dodu Dodu neden oldu?
Bir kaşık sudan oldu.
Verin Dodu'nun hakkını,
Gitsin ardına bakın” (Kalafat, 2005: 193).

“Yağmur, yağmur yağ ister,
Arpa, buğday, bal ister,
Verenin evine altın düşsün,
Vermeyenin evine bozyürük yılan düşsün” (Ekici, 2002: 48).

“Modu modu neden oldu
Bir kaşık yağ ile
Bir kaşık bulgurdan oldu
Verenin bir oğlu olsun
Vermeyenin bir kızı olsun
Onu da Allah elinden alsın” (Kurt, 2016: 142).

“Çömçeli gelin çöm ister
Bir kaşık yağ ister
Yağ verenin oğlu olsun
Bulgur verenin kızı olsun
Teknede hamur
Tarlada çamur
Ver Allah'ım ver
Bir sulu yağmur” (Şimşek, 2003: 81).

“Çömçe gelin ne ister
Çömçe gelin su ister
Ver Allah’ım ver
Yağmur ile sel
Koç koyun kurban
Göbekli harman
Yaz yağmuru yalancı
Gavur kızı dilenci
Bir buğdayı beş etmiş
Altmış kazan aş etmiş
Ver Allah’ım ver
Yağmur ile sel
Koç koyun kurban
Göbekli harman” (Şimşek, 2003: 82; Demren, 2006: 78).

“Çömçeli gelin çöm ister
Bir kaşıcık yağ ister
Un verenin oğlu olsun
Tuz verenin kızı olsun
Ver Allah'ım ver sulu sulu yağmur” (Şimşek, 2003: 83).

“Cemce gelin cem ister,
Allah'tan yağmur ister.
Verene oğlan ister,
Vermeyene kız ister” (Kalafat, 2005: 193).

“Bol badiğim bol ister
Kaşık kaşık yağ ister
Verenin bir güzel oğlu olsun
Vermeyenin topal mopal bir kızı olsun
Tarlasını sel bassın”

“Bodi bodi
Neden oldu
Gökten yağmur
Yerden çamur

Teknede hamur
Ver Allah'ım ver" (Oğuz, 2002: 974).

"Ben anamın ilkiyim
Derelerde tilkiyim
Ver Allah'ım ver sellisinden
Süllüsünden bir yağmur (Oğuz, 2002: 975).

"Çömçe gelin
Ver Allah'ım ver
Yağmurnan sel
Cıncıklı kirmen
Göbekli harman
Gökten rahmet
Yerden bereket
Ver Allah'ım ver" (Oğuz, 2002: 976).

"Gode gode göl olsun
Evin önü sel olsun
Arpa buğday çok olsun
Gökten rahmet yerden bereket
Bir değim un bir değim su"

"Yağ yağ yağmur
Bit bit buğday
Tarlada çamur
Ver Allahım yağmur"

"Değmende oluk taşacak
Gurbalar içeriye geçecek
Godecuğum bahşiş verüse
Rahmet gökten yağacak
Ver Allah'ım rahmet" (Yaver, 1934: 27).

"Ekin ektim evlek evlek
Yedi bitti hacı leylek
Kalanları kamyş gibi
Bitmeyen gümüş gibi

Verin dodunun hakkını

Gitsin bakını bakını” (Demren, 2006: 80)

Çocukların söylediği manilerden sonra evlerden hediye alınmazsa bazı yörelerde çocuklar serzenişli maniler de söyler:

“Bugün rahmet günüdür

Yüküm buğday yüküdür

Bize bahşış vermeyen

Sansar ile tilkidür” (Yaver, 1934: 29).

Özellikle çocukla ilgili bu tekerlemelere bakarak şu varsayımı yapabiliriz her ne kadar Esmâ Şimşek bulgur-yağ, kız-erkek ikilemelerinin birbirinin devamı olduğunu öne sürüp ikisinin de birbirinden bağımsız düşünülmeceğini iddia etse de son tekerleme örneğinde açıkça görüldüğü üzere aslında istenilenin alınmaması durumunda edilen bir kargış görüyoruz (Şimşek, 2003:85). İlk tekerleme örneğinde ise bulgur verenin kızı olması temenni edilmiş dua bu şekilde oluşturulmuştur. Karasal iklime sahip olan bölgelerde açıkçası ülkenin genelinde bulgur maliyet ve satış fiyatı yağa göre daha ucuzdur. Yağa ulaşmak bulgura ulaşmaktan daha zor olduğu için kırsal kesimdeki insanlar genelde kapılarına gelen çocuklara bulgur verirler. İnsanları yağ vermeye teşvik etmek için tekerleme arasına yağ veren kişi için özel dualar eklenmiştir. Sadece bu tekerlemelere bakarak bile ritüelin ataerkil bir toplum düzeninde uygulandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Yetişkinlerin yaptığı yağmur duası genel olarak şu şekilde gerçekleşir; duanın yapılacağı gün ve yer birkaç gün önceden muhtar, imam vb. toplumun yetkisini bildiği, tanıdığı bir kimse tarafından duyurulur. Yağmur duasından sonra bazı bölgelerde varlıklı bir kimsenin hibe ettiği çoğu bölgede ise imece usulü alınan kurban kesilir, kurban için toplanacak para bu duyuru vasıtasıyla duyurulur. Çoğu bölgede bu kurban için pazarlık yapılmaz. Çoğu bölgede duadan bir gün önce yahut duaya üç gün kala oruç tutulur. Duanın yapılacağı gün önce iki rekât namaz kılınır ardından hocanın vaazı ve duasıyla toplu bir yürüyüş gerçekleşir. Yürüyüşe halkın tamamı katılım sağlamalıdır öyle ki yürüyemeyecek durumda olan yaşlılar yardım alarak beşikteki bebekler kundaklanarak yağmur duasına iştirak edilir. Dua yürüyüşü esnasında katılımcılar özellikle siyah giyinmeye dikkat eder keza siyah yasin rengidir ve kuraklık sebebiyle halk adeta bir yas dönemindedir (Şişman, 2003: 92). Suya sadece insanların ihtiyacı olmadığından olsa gerek yöredeki büyükbaş hayvanlar da dua yürüyüşüne götürülür. İmam önde cemaat arkada yürüyüş başlar.

Yürürken çokça ses çıkarmak tenেকে çalmak ve gürültü yapmak makûldür keza taklit yoluyla aslında gök gürültüsü çağrılır. Yürüyüş esnasında kıyafetleri ters giyme ve avuç içi aşağı gelecek biçimde elleri tutarak amin deme yağmur duasında bölgeye göre değişmeyen uygulamalardır. Ancak kıyafeti ters giyme Tokat'ta yapılan yağmur duasında farklı bir formda karşımıza çıkmaktadır; yağmur duası yapan hocanın ceketi çıkartılıp bir sırığa ters bir şekilde giydirilir, dua esnasında hoca yağmur istedikçe bu sırik çocuklar tarafından sallanır (Cinlioğlu, 1970: 28). Bu uygulamaların temelinde yer alan amaç ise kuraklığı tersine çevirme isteğidir. Topluca yapılan yürüyüşün sonunda genellikle yüksekçe bir yerde su kenarında durulur semaya ne kadar yakın olunursa duanın o kadar çabuk kabul göreceği düşünülür. Yağmur duası yüksek yerlerde son bulunduğu için Anadolu'da "yağmur duasına çıkmak" olarak kullanılır. Yüksek bir su kenarına çıkıldığında yanlarında getirdikleri hayvanların yavruları suyun bir kenarına anneleri diğer kenarına çekilir. Annesinden ve yavrusundan ayrı kalan hayvanlar birbirini bulmak amacıyla meleşir. Hayvanlar meleşirken küçük çocuklar ağlatılır tüm bu ritüellerdeki amaç Allah'ın günahsız çocuk ve sütten kesilmemiş yavru hayvanların nidasına kayıtsız kalamayıp merhamet edeceği ve onların hatırına yağmur yağdıracağı düşüncesidir (Türk, 2002: 78). Burada yürüyüşü idare eden din adamı dua eder; bu dua bölgeden bölgeye, kişiden kişiye göre değişiklik gösterebilir. Bazı bölgelerde halk kendi bildiği duaları bireysel bir şekilde okuyabilir, dua bilmeyenler dizlerinin üstüne çöküp "la" diyerek ortamdaki ruhaniyeti yakalamaya çalışırlar (Uz, 1954: 1039). Genellikle hocanın, imamın önderliğinde okunan duaların başında çeşitli dua kitaplarında da geçen bilgilere göre Hz. Muhammed'in yağmur yağması için ettiği bir dua bulunmaktadır. Bahsi geçen dua: "*Allahumme eskinâ gaysen muğisen henien merien gadakan mucellelen seyhan âmmen tebeka. Allahumme eskinâ 'l-gayse velâ tec 'alnâ mine 'l-kanitin. Allahumme inne bi'l-bilâdi ve'l-ibâdi ve'l-halki mine 'l-lâ'va'i ve'd-danki mâ lâ-neşku illâ ileyke! Allahumme enbit lenâ 'z-zer'a ve edirre lenâ 'd-dar'a ve eskinâ min-berekâti's-semâ'i ve esbit lenâ min berekâti 'l-ard. Allahumme innâ nesteğfiruke inneke kunte gaffâran fe-ersili's-semâ'e aleynâ midrâra*" dır. Duanın Türkçesi ise şöyledir: "Allah'im bize yardım eden, içimize sinen, ferahlık veren, bol yararlı, her tarafı kaplayan, her tarafa akıp giden, her tarafı sulayan genel yaygın bir yağmur ihsan eyle. Tanrı'm bizi yağmurla sula, bizi ümitlerini yitirmiş kimselerden eyleme. Allah'im kullarda, illerde ve diğer yaratıklarda öyle bir güçlük öyle bir darlık var ki senden başkasına arz edemeyiz. Ey yüce yaratıcımız bizim için ekinleri bitir, bizim için memeleri sütle doldur, bizi göğün bereketleriyle sula, bize yeryüzünün bereketlerinden ihsan eyle. Ey cömert kerem sahibi Tanrı'mız biz senden mağfiret dileriz, şüphe yok ki sen çok bağışlayıcısın bize gökten bol

yağmurlar yağdır, ey bağışlayıcı merhametli Rabbimiz.” duanın ardından yağmur yağmaya başladığında Hz. Muhammed “Yağmur bulutları kolaylık ve güvenlik getirsin. Dünyamız ve insanlar için yararlı olsun” şeklinde kısa bir dua ile isteğini sonlandırmıştır (Önder, 1982: 50; Koby, 2014: 39). Aşağıda yağmur duasına başka örnekler verilmiştir:

“Ab u rahmet deryasında Rabbena ya Rabbena
Ol Muhammed hürmetiyçün Rabbena ya Rabbena
Rahmet umar âsî kullar Rabbena ya Rabbena
Lütfedip mahrum etme Rabbena ya Rabbena
Suçumuz mağrifet kıl Rabbena ya Rabbena
Hem kerimsin, hem rahimsin Rabbena ya Rabbena
Kapına yalvarı geldim Rabbena ya Rabbena
Rahmet eyle ya İlâhi, Rabbena ya Rabbena
Sana istiğfar ederim Rabbena ya Rabbena
Arş-ı âzam hürmetiyçün Rabbena ya Rabbena
Enbiyalar hürmetiyçün Rabbena ya Rabbena
Evliyalar hürmetiyçün Rabbena ya Rabbena
Evvelâ cümle gûnahtan tevbe olsun Rabbena
Sen bağışla suçumuzu Rabbena ya Rabbena
Cürmümüz çoktur İlâhi, rahmet ile yargıla
Kıl kerem baran-ı rahmet Rabbena ya Rabbena
Ey kerîmü, ey rahîmü, ey raûfu, ya gafur
Kulların senden umarlar Rabbena ya Rabbena
Suçumuza bakmayıp eyle inayet ya hâlim
Kıl kerem baran-ı rahmet Rabbena ya Rabbena
Ağlayu ağlayu geldik dileriz rahmetini
Sen kerimsin, kıl keremker Rabbena ya Rabbena
Cümlenin senden dileği, ey hâkimü ya alîm
Kıl kerem baran-ı rahmet Rabbena ya Rabbena
Ağlayıp kapına geldik, bu muhtaçlar yağmur ister
İlâhi rahmetin neşret, susamış yerlere karşı
Kapı senin kapındır ki yoktur varacak bir kapı
Cümlenin mabudu sensin, el açarlar sana karşı
Ekinler sararıp soldu, ciğerler derd ile doldu

Sana malumdur ahvâli, niyazımız sana karşı
Günahımız çoktur amma, senden başka secdemiz yok
Seni “bir” bilirler Mevlâ, durup düz kibleye karşı
Bu müminler serverinden melekler mesrur olurlar
Bizi mesrur eyle Mevlâ, melekler dostuna karşı
Dualar ile emrettin, icabet ile vaadettin
Bizi mahrum etme Mevlâ, adûmuz şeytana karşı
Bu kullar kapına geldi, gayri yok varcak kapı
Eğer vermez isen yağmur, ağlaşırız sana karşı
Ağlayu ağlayu geldik, zaayif kullar kapına
Bizi mahrum etme Mevlâ, adûmuz şeytana karşı
Padişahlar padişahı âlemin settarisın
Cümlemizin hâlikisin, bu cihan hallâkısın
Hem mukaddes sahibisin bu cihan gaffarisın
Lütfedip bari Taalâ kesret yağmur ver bize
Ol Resulün kim Muhammed Mustafa'nın hürmeti
Sünnet olan beş vakitte ol ezanın hürmeti
Anası yok, atası yok, şol yetimler hürmeti
Lütfedip bari Taalâ kesret yağmur ver bize
Hazreti Şit hem nebiler hem Halil'in hürmeti
Hazreti Musa ve İsa hem bu âlem hürmeti
Zâr eden Hazreti Yakup hem Yusuf'un hürmeti
Lütfedip bari Taalâ kesret yağmur ver bize
Hazreti Nuh Hazreti Hud, Hazreti Lud hürmeti
İki cihan serverinin mü'minatın hürmeti
Nice bin peygamberin arş u kürsi hürmeti
Lütfedip bari Taalâ kesret yağmuru ver bize
Ol zemin ü bahr içinde hayvanatın hürmeti
Gökyüzünde teşbih eden ol melekler hürmeti
Bin bir adın hürmetiyçün ism-i pâkin hürmeti
Lütfedip bari Taalâ kesret yağmur ver bize” (Önder, 1982: 52-54; Türk,
2002: 71).

“Pâdişâhlar pâdişâhı âlemin settârisin
Cümlemizin hâlikisin, bu cihan hallâkısın
Hem mukaddes sahibisin, bu cihan gaffarisin
Lütfedip Bârî Taalâ kesret yağmur ver bize
Ol Resulün kim Muhammed Mustafa’nın hürmeti
Sünnet olan beş vakitte ol ezanın hürmeti
Anası yok, atası yok, şol yetimler hürmeti
Lütfedip Bârî Taalâ kesret yağmur ver bize
Hazreti Şit, hem nebiler, hem Halîl’in hürmeti
Hazreti Mûsâ ve İsa, hem bu âlem hürmeti
Zâr eden Hazreti Ya‘kub, hem Yusuf’un hürmeti
Lütfedip Bârî Taalâ kesret yağmur ver bize
Hazreti Nuh, Hazreti Hud, Hazreti Lut hürmeti
İki cihan serverinin, mü‘minâtın hürmeti
Nice bin peygamberânın, arş u kürsi hürmeti
Lütfedip Bârî taalâ kesret yağmur ver bize
Ol zemîn ü bahr içinde hayvânâtın hürmeti
Gök yüzünde tesbîh eden ol melekler hürmeti
Bin bir adın hürmetiyçün ism-i pâkin hürmeti
Lütfedip Bârî Taalâ kesret yağmur ver bize” (Kobyâ, 2014: 431-32)

“Ağlaşp kapına geldik.
Bu muhtaçlar yağmur ister.
İlâhî rahmetin neşr et
Kuruyan ekin üstüne.
Ekinler kurudu kaldı,
Cümlesi sarardı soldu,
Sana malûmdur ahvali
Niyaz eder sana karşı.
Günahımız çoktur amma,
Senden gayra secdemiz yok.
Seni bir biliriz Rabbim,
Dururuz kibleye karşı

İlâhî rahmetin neşr et
Ekinlerimiz üstüne” (Boratav, 2003: 176).

“İlâhî doğrulup geldik kapına
Kerimsin arzuhalim var tapana
İlâhî sen ganisin biz fakiriz
Kapında elleri bağlı esiriz
Semadan bize indir rahmetini
Kuru yerlerde bitir rahmetini” (Sait, 1930: 184).

“Açlıktan hep bayıldık
Susuzluktan kırıldık
Bir dikene kuyulduk
Amin.. Amin.. Amin
Ayağımızı yer yaktı
Başımızı gün yaktı
Ver Allah’ım ver
Selli sulu yağmur
Yer yer, yer olsun
Gök gök, gök olsun
Arpa buğday bol olsun
Amin.. Amin.. Amin
Yerden bereket
Gökten ırakmet,
Ver Allah’ım ver
Selli sulu yağmur” (Kobyay, 2014: 417).

“Allah’ım!

Bize yardım eden, içimize sinen, ferahlık veren, bol yararlı, her tarafı kaplayan, her tarafa akıp giden, her tarafı sulayan, genel, yaygın bir yağmur ihsan eyle. Allah’ım! Bizi yağmurla sula, bizi ümitlerini yitirmiş kimselerden eyleme. Allah’ım! Kullarda, illerde ve diğer yaratıklarda öyle bir güçlük, öyle bir darlık var ki senden başkasına arz edemeyiz. Ekinlerimizi bitir, göğün bereketlerini indir” (Kobyay, 2014: 329).

Yağmur duasında çokca görülen suya taş atma da bu esnada gerçekleşir önceden yahut dua yürüyüşü sırasında toplanan muhtelif sayıdaki taşlar (genellikle yedi, kırk, kırk bir veya yetmiş bin) okunur bazı bölgelerde okuma sırasında taşlar dil ile ıslatılır. Taşın dille

ıslatılması esnasında taşa üflenmemesi ve dışın değmemesine dikkat edilir aksi halde yağmur yerine korkunç rüzgâr çağırılmış olur. Toplanan bu taşlar hoca tarafından okunduğu gibi bazı bölgelerde katılımcılarla müşterek bir şekilde okunabilir (Şisman, 2003: 87). Taşa okunan dua ekseriyetle Şura Suresinin 28. Ayetidir (Demren, 2006: 85). Temiz kalpli olduğu herkesçe bilinen bir kimse tarafından bir çuvala doldurulan taşlar akarsuya bırakılır. Çuvalın içindeki taşların akıntıya kapılmaması için çuvalın ağzı kapatılıp bir iple suyun dışında bir kazığa, ağaca vb. bağlanır. Yağmur beklenenden fazla yağarsa çuval sudan çekilir.

Taşın suya atılmasıyla ilgili görüşlere bakacak olursak iki ana düşünce etrafında yoğunlaştığı görülür, bunlardan birincisi; taşın yeri, toprağı temsil ettiği ve onun ıslanmasıyla parça bütün ilişkisine dayalı olarak alındığı toprağın da ıslanacağı düşüncesidir. İkincisi ise ileride daha teferruatlı göreceğimiz eski bir Türk inancı olan yada taşına duyulan itibardır. Bazı bölgelerde suya taş yerine iskelet parçaları atılır bu uygulamada iskelet parçası iskeletin devamının yer aldığı toprağı temsil etmektedir; yağmur istenilenden fazla yağarsa bu parçalar sudan çıkartılır. Suya iskelet parçası atma da yapıldığı bölgeye göre nüanslar kazanmıştır örneğin Osmaniye'de herhangi bir kafatası hocaya okutularak suya atılırken Sivas'ta kafatasının bir gayrimüslüme ait olması önemlidir (Şimşek, 2003: 79). Kafatasının suya atılmasıyla ilgili Anadolu'da türlü anlatılar, menkıbe ve efsaneler bulunmaktadır, bunlardan en çok bilineni ise Elazığ'ın Harput ilçesinde olan Arap Baba türbesi etrafında şekillenmiştir. Menkıbeye göre Harput uzun süren bir kuraklık dönemindeyken Selvi Nine'nin rüyasına Arap Baba girer ve ona kuraklığın geçmesi için tek çarenin kafasının kesilip suya atılması olduğunu söyler. Selvi Nine korkarak uyanır ve civarda saygın bir ziyaret yeri olan Arap Baba'nın bu şekilde rüyasına girdiğini kimseye söyleyemez ancak rüya birkaç gece daha tekrarlanır, bir kişi iki kişi derken ilçede nineyi ve rüyasını bilmeyen kalmaz. Kuraklıktan kırılacak duruma gelmiş halk, nineyi rüyasında gördüğünü yapması için zorlar, bir gece türbeye giden Selvi Nine, Arap Babanın başını keserek bir akarsuya atar. Gecenin sabahına yağmur tüm ilçeye hakim olur insanlar başta bunu sevinçle karşılar. Ancak yağmur beklenilenin aksine dinmek bilmez. Bu durum karşısında ne yapacağını bilemeyen halkın tüm ekinleri fazla yağmurdan çürümüş maddi zarar hat safhalara ulaşmıştır. Yağmurlu günler devam ederken Arap Baba Selvi Nine'nin rüyasına tekrar girer ve yağmurun durması için kafasının atıldığı yerden alınıp geri konulması gerektiğini söyler. Sabah olunca Selvi Nine bunu anlatır ve halk bir an önce rüyasında gördüğünü yapmasını kararlaştırır. Selvi Nine'nin akarsuya attığı kafatasını alarak yerine koymasıyla günlerdir devam eden yağmur durur (Koby, 2014: 143-144; Demirci, 2015: 49; Alptekin, 2001: 168).

İnsan kafatası dışında en yaygın kullanılan iskelet parçası ise at kafatasıdır. Özellikle Isparta'nın Uluburlu bölgesinde at kafatasının üzerine dua yazıldıktan sonra toplumun iyi ve masum gördüğü kabul ettiği bir kişi tarafından akarsuya bırakılır (Sezer, 1930: 184). Üzerine dua yazılıp suya bırakılan bu iskelet parçalarındaki amaç da taş ile aynıdır. Ölü gömüldükten sonra toprağa karışmış toprak olmuştur ona ait bir parçanın ıslanması parça bütün ilişkisine dayalı olarak aslında vücudunun geri kalan kısmının da ıslanması anlamına gelmektedir. İçinde toprak barındıran başka bir inanış ise çok yağmur alan bölgeden alınan bir avuç toprağın kuraklığın yaşandığı yere atılmasıdır. Böylece yağmurun o bölgeye çekileceği inancı parça bütün ilişkisinde uygulanmış olur (Erdem, 2008: 51).

Yağmur duasındaki bir başka ritüel ise özellikle iki eşi olan erkeklerin eşlerinden birinin ayakkabısını saklama, suya atmadır. Bu duruma sinirlenecek olan kadının çokça bağırması, kızması beklenir; kadın ne kadar kızar ise yağmurun o kadar şiddetli olacağı düşünülür. İki karısı olan kişinin evinden bir eşyanın(sacayağı, maşa vb.) da alınıp suya atılması da Anadolu'da karşımıza çıkan uygulamalardandır. Soma'da iki eşi olanlarla ilgili değişik bir uygulama bulunmaktadır. Herhangi bir mezardan alınan tahta parçasının iki eşi birinin evinden habersizce alınan süpürge ile ıslatılması gerekir (Necati, 1940: 298). Neden özellikle iki karısı olan erkeklerin eşlerine bu tür yaptırımların uygulandığı Sayın Hüseyin Türk tarafından teorilendirilmiş, tarafımızca makûl olduğu için incelememize alınmıştır. Teori şudur ki iki karısı olan erkeklerin tek eşli ailelere göre çocuk sayısının fazla olma ihtimali göz önüne alınmış; çocuk bereket olarak görüldüğü için bereketin bir diğer timsali yağmurla bağdaştırılmıştır. Yeni evlenen çiftlerin de suya atılması yine aynı sebeple açıklanabilir; yeni evlenen çiftler çocuk sahibi olmaya diğer ailelere göre daha yakındır bu yüzden onları suyla birleştirerek yağmurun bereketini o topraklara çekme amacı güdülür. Kadın, evlilik gibi olguların yağmur duasındaki yerine bir başka örnek ise Malatya'da gerçekleşen bir ritüelde karşımıza çıkmaktadır: Dul bir kadının evinden habersizce alınan süpürge ucunu yakılarak etrafa saçılır. Ritüelin odağında dul bir kadının bulunmasının sebebi ise dul kadının çocuk sahibi olamayacağı sebebiyle kuraklığı temsil etmesidir (Kurt, 2016: 140).

Suya atılan bir başka nesne ise kavrulmuş tuzdur. Tuz, kültürümüzde kuraklık ve susuzluğu temsil etmektedir kavrulmuş tuz ise tamamen kurumuş toprağı temsil eder, onu suya atarak temsil ettiği toprağı suyla kavuşturma amaçlanır. Bazı bölgelerde tuz, dua esnasında sudan uzak tutulan hayvanlara yalattılır ve dua sonunda hayvanlar suya

kavuşturulur (Polat, 2017: 280). Ürgüp'te görülen değişik bir ritüelde de dua esnasında hoca tarafından yazılan bir muskanın suya gömülmesi görülür (Demren, 2006: 79).

Yağmur duası coğrafyamızda hemen hemen her bölgede benzer şekilde icra edilse de bazı bölgelerde farklı detaylar bulunabilir. Örneğin, Niğde'nin Azatlı Kasabasında yetişkinlerin icra ettiği yağmur duasının sonunda duaya getirilen çocuklara yüksekçe bir yerden haşlanmış yumurtalar yuvarlanır ve çocukların bunları toplaması istenir. Bu durum herkesin kısmeti kadarını alabileceğini, toprağın da aynı çocuklar gibi hevesle yağmurdan kısmetini bekliyor olduğu şeklinde yorumlanır (Polat, 2007: 281). Doğu Anadolu'nun İran'a yakın olan bölgelerinde de genel uygulamalara uymayan değişik bir adet vardır. Bir ipe kırk düğüm atmaya dayalı olan bu uygulamada her düğüm için önceden belirlenen kırk kel kişinin isimleri söylenir. Düğüm atma eylemi bittikten sonra çanakta yakılan ipin külü suyla karıştırılıp bir bacanın yağmur olduğundan dökülür. Zannımızca kel kimselerin seçilmesi ile kuraklık arasında bir bağ kurulmuş; saçsız kafa derisi susuz kalmış toprağa benzetilmiştir (Başgöz, 2007: 150).

Yetişkinlerin uyguladığı yağmur duasında genel itibarıyla eski Türk dininin etkileri görülse de İslam dinî literatürüne ters düşecek yaptırımlara rastlanılmaz ancak Anadolu'nun genelinde olmasa da Kayseri ve Osmaniye başta olmak üzere bazı illerde yılan veya akrep yakalayıp yakma veya ağaca asma gibi hayvanlara zulmedici birtakım uygulamalar mevcuttur. Özellikle asma yahut yakma uygulamalarına tabi olan bu hayvanların suya atılması uygun bulunmaz, suya atıldıkları takdirde yağmurun şiddetli bir şekilde yağacağına ve durmayacağına inanılır. Bu uygulamaların temel sebebi çeşitli açıklamalarla izah edilse de zannımızca yağmur için kurban vermenin başka bir varyantıdır. Hayvanların yağmur duasındaki yerine başka bir örnek de sadece Türkiye coğrafyasında değil dünya genelinde de görülen kaplumbağa ıslatma eylemidir.

Su kenarında yapılan tüm bu işlemlerden sonra kurban etiyle toplu bir yemek düzenlenir; duanın üç gün sürdüğü bölgelerde ilk gün yemek yenir diğer günler sadece dua edilir.

Diğer Türk boylarında yapılan yağmur dualarına bakıldığında uygulamaların müşterekliği görülür. Her ne kadar ortaklık söz konusu olsa dahi bazı Türk boylarında farklı uygulamalarda mevcuttur. Bu duruma en güzel örneklerden biri Çuvaş Türkleri'nin yaptığı yağmur duası sonunda gerçekleşir. Dua sonunda, duaya katılan kişiler topluca yemek yer ve ardından üstlerinde sadece iç çamaşırı kalana dek soyunup dereye girer. Dereden çıkınca daha önceden yakalanmış bir güvercin serbest bırakılır, güvercinin doğuya doğru uçuşması

yağmurun geleceği şeklinde yorumlanır. Dua dönüşü yolda rastlanan kişiler ıslatılır (Demren, 2006: 82).

Türkmenler ise yağmur duası esnasında yağmur için dua etmenin yanı sıra Burkut Ata'ya da dua etmektedir. Burkut Ata'ya dua edilmesinin sebebi ise onu yağmur iyisi olarak kabul etmeleriyle ilgilidir. Anlatıya göre: Burkut Ata uzun süren bir kuraklık zamanında Tanrı'ya "Eğer gerçekten Tanrı isen yağmur yağdır aksi halde Tanrı olduğuna inanmam." der bunun üzerine Tanrı yağmur yağması halinde kendisinin ne verebileceğini sorar. Burkut Ata ise tek ayağı üzerinde kırk gün geçireceğini bu ibadetini de Tanrı'ya hediye edeceğini söyler. Tanrı yağmur yağdırır ve Burkut Ata sözünü tutar. Bu olaydan sonra Burkut Ata yağmur iyisi olarak anılır (Demren, 2006: 81).

Yetişkinler ve çocukların yaptığı yağmur duası amaç aynı olsa da işleyiş olarak farklılıklar göstermektedir. Yapılan yağmur duaları ana hatlarıyla ortak olan ve olmayan noktalar değerlendirildiğinde aşağıdaki gibi bir tablo oluşturmak yerinde olacaktır:

	Katılımcı yaş sınırı	Dramatik oyun sergileme	Sihrin taklit özelliği	Taş kullanma	Su kullanma	Hayvan kullanma	İskelet kullanma	Özel söylem	Toplu yemek
YETİŞKİNLERİN İCRA ETTİĞİ YAĞMUR DUASI	Yoktur. Genç Yaşlı Çocuk Herkes Katılır	Yoktur.	Vardır. Ses yapma Eller aşağı amin deme	Vardır. Çeşitli sayıdaki taşlara dua okuma ve akarsuya bırakma.	Vardır. Bazı kişi, hayvan veya nesnelere ıslatılır.	Vardır. Yılan Akrep Kuzu Kaplumbağa	Vardır. At kafasına dua yazılıp suya atılır. Çeşitli iskelet parçaları suya atılır. İnsan kafası suya atılır (nadir).	Vardır. Özel dua, ilahi ve yakarış	Vardır. Kurban kesilir İmece usulü Yemek yapıp yenir.
ÇOCUKLARIN İCRA ETTİĞİ YAĞMUR DUASI	Vardır. On beş yaş üstü katılmaz	Vardır. Dodu, Gode, Çömçe gelin, Bodi gibi isimlerle bilinen oyun.	Vardır. Ses yapma	Yoktur.	Vardır. Bazı kişi, hayvan veya nesne ıslatılır.	Vardır. Kurbağa Eşek (nadir)	Yoktur.	Vardır. Mani ve Tekerleme	Vardır. Evlerden toplanılan yiyecekler hep beraber yenir.

Tablo 2.1. Yetişkin ve çocuk katılımcıların gerçekleştirdiği yağmur dualarında bazı motifler

Yağmur duası kuraklık için yapıldığı gibi çok yağmur yağdığı zamanlarda da yapılır, yağmurun ekinlere zarar vermemesi için yağmur durdurma amacıyla yağmur duasına çıkılır. Yağmur durdurma duasında yapılan uygulamalar temelde yağması için yapılan uygulamaların tam tersi şeklindedir. Dua sırasında toplu bir biçimde sessizce yürünür, kıyafetler düz giyilir ve eller avuç içi semaya bakacak şekilde amin denir. Ateşe kına atıp yakmak, pencereden dışarıya tuz serpmek, beş taş oynamak Anadolu’da görülen yağmur durdurma için yapılan uygulamalardandır. Kırk kel kişinin adını bir ipliğe düğüm atarak söyleme yağmur istendiği zaman da yapılan bir eylemdir, yağmurun durması içinse bu iplik yağmur alan bir yere konulur. Ekşi hamur yahut ayranın güneşe koyulması da yağmuru durdurmak için yapılan uygulamalardır (Kobyas, 2014: 65-365).

Kuraklık çoğu inanç sisteminde bir çeşit cezalandırılma biçimi olarak algılanır. Bunun yanında aşırı yağmura maruz kalan halk bazı bölgelerde cezalandırılmak için bazı günahları bilinçlice işleyebilir. Örneğin ekmek / nimet dinen mukaddes bir olgudur. Çok fazla yağmur yağduğunda özellikle yağmur ekinlere zarar verecek dereceye ulaştığında bazı bölgelerde insanlar ekmek kırıntılarını abdesthanelere yahut çİğnenebilecek başka yerlere dökerler. İnsanlar bu eylemin günah olduğunu ve yaratıcıyı kızdıracığını bilirler bunu yapmaktaki amaç ise ceza olarak kuraklığın yaşanmasıdır.

Çocuk faktörü, yağmur durdurma duasında da karşımıza çıkar nasıl ki evin ilk çocuğu yağmur yağması için çeşitli maniler söylüyorsa aynı şekilde yağmurun durması için de benzer maniler söyler. Yağmur dindirme için söylenen bazı maniler aşağıda verilmiştir:

“Ebe bubrik ne ister
Kaşuk kaşuk yağ ister
Foldan yumurta ister
Tekneden kaymak ister
Verenun ogli olsun
Vermeyenin kor, topal kızı olsun.
Ebe pubrik ne ister,
Allah’dan güneş ister” (Kobyas, 2014: 119).

“Abrik bubrik ne ister
Katamandan tuz ister
Yağ kabından yağ ister
Un kabından un ister
Yumurta kabından

Yumurta ister
Allahtan Güneş ister
Veren veren gülsere
Vermeyen teneşire
Verene on doğurum
Vermeyene bir kuru kısır
O da zayı ola
Amin Amin” (Kobyay, 2014: 371).

“Güneş, güneş gel, gel
Sarı pabuç giy gel
Oğlun çamura düşmüş
Kızın hamura düşmüş
Bir kalıp sabun al gel” (Kobyay, 2014: 369).

Azerbaycan’da da yağmurun durması için de çömçe gelin oyuncağı yapıp çocuklar tarafından kapı kapı gezdirilir ancak bu sefer çömçe geline giydirilen elbiselerin hepsi kırmızı renklidir ve evlerden gelinin üzerine su yerine kül atılır (Memmedli, 2015: 100). Azerbaycan’da bir başka yağmur dindirme ritüelini ise evin ilk çocuğunun ocağın aldığı bir kuru güneşe tutarak okuduğu manidir:

“Men anamın ilkiyem,
Ağzı gara tülküyem
Men seni yandırdım
Sen de meni yandır” (Memmedli, 2015: 99-100).

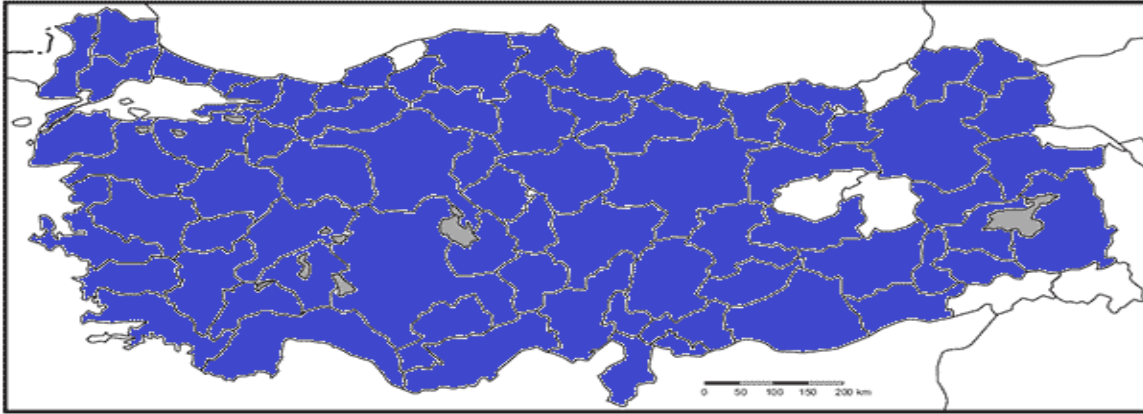
Çocukların topluca yaptıkları dindirme uygulamaları da mevcuttur. Yüksekçe bir yere çıkan çocuklar hep bir ağızdan aşağıdaki gibi maniler söyleyerek yağmurun durup, güneşin çıkmasını temenni eder, bazı bölgelerde çocuklar yağmurun durması için de dodu, godu, ebeburik denilen yapma bir bebekle kapı kapı gezip hediyeler toplar:

“Gün çih, çih, çih,
Keher atı min çih
Oğlun gayadan uçdu,
Gızın tendire düşdü.
Keçel gızı goy evde
Saçlı gızı götür çih”

“Gün çıhdı su içmeğe
Gırmızı don biçmeye
Gün gözünü yetirecek
Garı tez götüreceğ
Keçel gızı aparacah
Saçlı gızı getirecek” (Memmedli, 2015: 38).

2.2.3. Yağmur Duasının Uygulandığı Alanlar

Yağmur veya suyun belli bir kesim için önemli olduğunu düşünmek yanlış olacaktır keza su iklim tipi fark etmeksizin tüm coğrafyalar için önemlidir. Ülkemizde de hemen hemen her bölgede yağmur duası yapılmaktadır, başlıca iller; Kayseri, Osmaniye, Çorum, Karabük, Erzurum, Balıkesir, Kilis, Gaziantep, Sinop, Ardahan, Ordu, Artvin, Alanya, Ağrı, Kars, Nevşehir, Tokat vd. (Tural, 2006: 242).

Tablo 2.2. İncelenen kaynaklar sonucu Türkiye coğrafyasında Yağmur Duası'nın yapılmakta olduğu iller

2.3.Yada Taşı

İnsanoğlu tarih boyunca her zaman lehine gerçekleşmeyen doğa olaylarını lehine çevirmenin, doğaya hakim olmanın yolunu aramıştır. Doğa olaylarını kontrol etmek için çoğu zaman doğaüstü güçlere başvurulmuş, çeşitli büyüsel yollarla hakimiyet kurulmaya çalışılmıştır. Yada taşı olarak bilinen efsunlu bir taş vasıtasıyla hava dur umunu kontrol etme Türklerin bu konuda uyguladığı yöntemdir. Hacer-ül Matar, Seng-i Cede gibi isimlerle de

bilinen taş, Yakut Türkleri tarafından “sata”, Altay Türkleri tarafından “cada” olarak bilinir. Aynı zamanda taş, Arapçaya “yeşim” Fransızcaya da “jaspe” olarak geçmiştir (Tanyu, 1968: 43).

Yada taşının Türkler tarafından kullanılmasıyla ilgili birkaç farklı rivayet vardır. Bu rivayetlerden ilki Tang sülâlesi tarihinde geçer, anlatıya göre “Türklerin büyük ataları Hunların kuzeyinde bulunan So sülâlesinde idi. Oymağın başbuğu Ananbu idi. Bunlar yetmiş kardeş idi. Birincisi dişi kurttan türemiş olup adı İçjini-nişibu idi. Ananbu ve kardeşleri doğuştan budala oldukları için onların bütün sülâlesi imha edildi. Nişibu tabiatüstü hususiyetlere malikti: yağmur yağdırıp, fırtına çıkarabilirdi. İki karısı vardı biri yaz ruhunun kızı diğeri kış ruhunun kızı, ikinci kış ruhunun kızı idi” (İnan, 2015: 160). Burada taştan bahsedilmese de taşla yapılabilen eylemlerin Nişibu tarafından yapılabildiğinden söz edilir bu da Nişibu’nun bu taşta sahip olduğunu düşündürür. Çin kaynağından alınan başka bir rivayete göre ise Oğuzların kurttan türemesiyle ilgili efsanelerden birinde kabile reisinin on yedi kardeşinin olduğu ve bunlardan İ-chih-ni-shih-tou isimli olanın kurttan olup diğerlerinden farklı olarak tabiata hükmedebildiğinden, istediği zaman kar ve yağmur yağdırabildiğinden bahsedilmektedir. Başka bir rivayete göre ise bu taş Tanrı tarafından Türklere verilmiş bir taştır. Taşın menşei hakkındaki anlatının çokluğundan bahsetmiştik başka bir anlatıya göre; Türk hakanlarından birisi babasına karşı gelerek kendisine tabii olan adamlarla beraber babasının ülkesinden ayrılır ve sürekli doğuya doğru gider. Bir gün vardığı yerin daha doğusunda bir yer olmadığını, daha doğusunda güneşin yere çok yakın doğduğu ve ışığının değdiği yeri yaktığını öğrenir. Bunun üzerine hükümdarın oğlu oradaki yerlilerin nasıl yaşadıklarını sorar; insanların yeraltında mağaralara kurdukları evlerine güneş doğar doğmaz çekildiklerini hayvanların ise ağızlarına aldıkları bir taş sayesinde başlarının üstünde beliren bir bulutla güneşten korunduklarını öğrenir. Bunun üzerine bahsi geçen yere varıp hayvanların ağzına aldığı taşı tespit edip toplamasıyla Türkler bu taşta sahip olmuştur (Öğreten, 2000: 877; Tanyu, 1968: 60-61; Çoruhlu, 2002: 47). İslamî rivayetlere göre ise Hz. Nuh, oğlu Yafes’e kurak bir memleket olan Türkistan’ı verdiğinde orada yaşayabilmesi için üzerinde dua yazılı bir taş verir; bu taş ihtiyaç halinde yağmur yağdırma özelliğine sahiptir. Günümüzde yağmur dualarında taşta dua okuma yahut taş üzerine dua yazıp suya atma ritüel kökeninin de buradan geldiği düşünülür (Yıldırım, 2000: 111). Benzer başka anlatılarda ise Hz. Nuh’un Yafes’e yağmur duası öğrettiği ve İsmi Âzam’ı ezberlettiği yer alır. Yafes bu bilgileri unutmamak için bir taşta yazdır ve sürekli yanında taşır. Yafes’ten

sonra kura ile oğlu Türk'e kalan taş, kardeşi Guz tarafından hile ile elinden alınır. Hilenin ortaya çıkmasıyla iki kardeş arasında savaş çıkmıştır (Tanyu, 1968: 50; Çoruhlu, 2002: 46).

Tarihçi-müfessir Taberî'ye ve Yahudî kökenli birçok menkıbeye göre bu olay Hz. Nuh ve oğlu Yafes arasında değil Hz. İbrahim ve oğulları Zamiran, Yasubak ve Sukh arasında geçmiştir (Öğreten, 2000: 890).

Yada taşı kullanımını çoğunlukla kamlar yapsa da hiçbir dinî vazifesi olmayan kişiler de bu işi yapabilir. Yada taşını kullanan kişiler yadacı yahut yadçı olarak adlandırılır bu kişiler düşünülenin aksine varlıklı kişiler değil bilakis halk arasında yoksulluklarıyla bilinen kişilerdir. Yadacı için yağmur yağdırmak kendisinden, ailesinden ve dünyevî diğer şeylerden önemlidir; yada taşının kullanımı sırasında okunan efsunda da bu durumu açıkça görmek mümkündür bu efsunlara bir iki örnek vermek gerekirse: “Çocuğum yaşamasın, kadını yaşamasın, mal mülküm feda olsun” (İnan, 2015: 163). “Çocuğum hayatını kaybetsin ki... Davarlarım patlasın ki... Karım ölsün ki günah tanımayacağım. Yalnızca seni tanıyacağım. Ey sata!” (Öğreten, 2000: 887).

Yada taşının elde edilmesiyle ilgili farklı görüşler vardır bunlardan en muteberi taşın bazı hayvanların içinde bulunan hayvansal bir taş olduğu bir başkası ise yüksek ve rüzgârlı yerlerde bulunan doğal bir taş olduğu yönündedir. Azerbaycan'da yaşayan Türkler bu taşın hayvanların içinde olduğuna inanırlar öyle ki genelde yaşını doldurmuş koçların karnlarında bulunabileceği düşünülür. İçinde yada taşı olan koç sürü içinde birden bire huysuz hareketler yapar ve geceleri sürekli meler; yada taşı barındırdığı inanılan koç Perşembe günü dua ile kesilir ve yada taşı alınır (Arık, 2018: 224). Yakutlara göre bu taş yıldırımın düştüğü yerlerde ağaç kovuklarından, kurt, at, inek, ayı gibi hayvanların karnından çıkar. Kırgızlara göre ise taş koyunların karnında bulunur. Çin'de ve İran'ın doğusunda sığ sulara yuva yapan kızıl tüylü, sürhap (angut, semmur) adındaki bir kuşun yuvasında bulunduğu da kaynaklara geçmiştir. Çin yazar Si-Yui-vın-dyzan-Lu'nun yazısında bu taş tüm bunlara ek olarak kertenkele kuyruğunda ve erkek domuz başında bulunur (Tanyu, 1968: 57; Öğreten, 2000: 879- 880). Taşın menşesine bağlı başka bir inanış ise taşın madenî olduğu yönündedir bu görüşü destekleyen en muteber anlatı ise Muhammed b. Zekeriyya Ebilbekir Razi'nin Kitab'l- Havas adlı eserinde anlattığı olaydır. Eserde: Türkistan'da iki geçit arasından geçirilen hayvanların nallarına bez, çaput bağlandığı ve ayaklarının taşlara zarar vermemesi için yavaş yürütüldüğü anlatılmaktadır. Keza yerde bulunan taşların ezilmesi, ufalanması halinde hemen yağmurun başladığı gözlemlenmiştir (Tanyu, 1968: 59). Dîvânu Lugâti't Türk'te ise taşın menşei ile ilgili Hoten Şehrinin yanında akan “Örnük Kaş Öküz” ve “Kara

Kaş Öküz” adı verilen iki nehir gösterilmektedir. Taşın buradan dünyaya yayıldığını söylemekle birlikte Ör(ü)nük Kaş’tan; beyaz yada taşının, Kara Kaş’tan ise siyah renkli yada taşının çıktığı ifade edilmektedir (Kaşgarlı Mahmud, III:152). Öküz ise ırmak manasına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, I:59).

Yada taşı insan kafasına benzer; gözü, ağzı çok rahat görülebilir (Yıldırım, 2000: 114). Taşın rengi konusunda muhtelif kaynaklarda çeşitli görüşler vardır bunlar; sarı, yeşil, beyaz, kırmızı, siyah yahut benekli ve insan teni renginde olabileceği yönündedir. Yabancı birinin yahut bir kadının elli dediğinde gücünü kaybeden bu taş yüksekçe bir yerde elde edildiği hayvanın derisine sarılarak muhafaza edilir (Öğreten, 2000: 881-882).

Yada taşı, rüzgâr çıkartmak istendiğinde yükseğe kaldırıp sallanır, yağmur yağdırmak istendiğinde ise bir gece önceden suyun içinde bekletilir. Yolculuğa çıkıldığında atın terlememesi için kuyruğunun altına bağlanır ve at serin rüzgâr eşliğinde yol alır (Yıldırım, 2000: 114). Abdülkadir İnan ise bu konu ile ilgili “yağmur boncuğu derler bir nesnedir ki, ona kurban kanı sürülmesiyle yağmur yağar” demiştir (Candan, 2006: 464). Yada taşının kullanımıyla ilgili anlatılardan bir tanesi de şu şekildedir: Yadacı kuraklık zamanı içi su dolu bir tasın sağ ve soluna birer kamış koyar, başka bir kamışı da dikey olarak koyduğu bu kamışlara yatay şekilde bağlar. Ardından yağmur taşı (yada taşı) renginde bir yılan bulup yatay olan kamışa kuyruğundan düğümler. Son olarak iki yada taşını su dolu olan tase bırakır ve bir müddet sonra alarak birbirine sürter ve ikisini de farklı yerlere atar. Yedi defa tekrarlanan bu eylem sonucu yağmurun yağdığı gözlemlenmiştir (Tanyu, 1968: 57-58).

Yada taşı tarih boyunca genellikle kuraklıktan kurtulma ve savaş stratejisi olarak kullanılsa da Kaşgarlı Mahmud’un eserinde bahsettiği üzere de Yağma ilinde çıkan bir yangını söndürmek için kullanıldığını da görüyoruz (Kaşgarlı Mahmu: III, 3). Türklerin İslamiyet’i seçmesiyle beraber bu taşın olan bakış ve gösterilen ihtimam zamanla değişmiş, yada taşı kullanma Allah’a şirk koşma, puta tapma, taştan medet umma olarak algılanmıştır buna rağmen günümüzde Türkistan ve Kafkaslarda evde yada taşı bulundurmanın uğur ve bereket getireceğine inanılır (Tural, 2004: 239). Savaş stratejisi olarak yada taşının kullanımına baktığımızda ise birçok örneğe rastlamak mümkündür.

Yada taşının sihrine inananlar kadar inanmayanların da varlığı söz konusudur. Bu konuda en çok anlatılan olay ise şudur: Horasan emiri İsmail b. Ahmed es-Sâmânî’nin bizzat anlattığı bir anısında yirmi bin kişiden oluşan ordusuyla altmış bin kişilik Türk ordusunun karşılaşmasından bahseder. Askerlerinden bazıları kendisine Türklerin yadacılıkla uğraşan

adamlarını getirttikleri bilgisini verir. İsmail b. Ahmed ise bu durumdan korkan adamlarına tam anlamıyla imanlı olmadıklarını içlerinde hâlâ küfür barındırdıklarını söyleyerek kızar. Ertesi gün gerçekten de adamlarının dediği saatte ordusunun üzerine kara bulutlar yaklaşmaya başlar bunun üzerine emir, abdest alıp namaz kılarak dua eda eder. Duasının kabul olmasıyla Türklerin yaptığı efsun terse döner kara bulutlar Türk ordusunun üstüne yönelir ve devasa büyüklükte dolu Türk askerlerinin üstüne yağmaya başlar (İnan, 2015: 161; Tanyu, 1968: 48).

Yada taşıyla ilgili anlatılara başka bir örnek ise eski bir zaman diliminde Semerkand'da geçmektedir. Yadacı, taşı su dolu bir tasa koyarak beklemeye bırakır. Bir zaman sonra susayan bir kimse habersizce bu suyu içer. Bu kişinin suyu içmesinin ardından dinmek bilmeyen yağmur başlar. Sebebini suyun içilmesine bağlayan halk kişiyi ilden sürer ancak kişinin gittiği her yere yağmur götürdüğü görülür. Maveraünnehir ve Horasan'dan kovulan bu kişi çareyi Mısır'a gitmekte bulur yıllar sonra yurduna döndüğünde ise artık eski etkisi kaybolmuştur (Tanyu, 1968: 58).

Yada taşına “yeşim taşı” da dendiğine değinmiş idik. Yada taşının destanlara konu olduğu ve bir çok destanda geçtiğini söyleyebiliriz. Şüphesiz ki bu duruma en güzel örnek Uygurların Göç Destanı'dır. Destana göre: Hulin Dağında yaşayan halk bir gece altın bir ışığın semadan süzülerek bir ağaca düştüğünü görür. Zamanla gövdesi şişen ağaçtan dokuz ay sonra beş erkek çocuğu dünyaya gelir. Gökten düşen ışık, yeşim taşından bir kaya oluşturur “Kutsal Dağ” olarak bilinen bu kayaya özel bir ihtimam gösterilmiştir. Çocukların en küçüğü Bugu Han büyüdüğünde halk tarafından yabgu seçilir ve Oğuz ili kurulur. Bugu Han'ın rüyasına giren yaşlı bir bilge bu taşın saygı gösterdikleri sürece Oğuzlara sıkıntının uğramayacağını ve güçlü bir devlet olacaklarını müjdeler. Ancak Bugu Han'dan otuz göbek sonra tahta geçen torunu Yuluntekin (Yulug Tigin) bu taşın önemini anlayamamış ve Çinlilerin oyununa gelerek bu taşı parçalattırıp Çin hükümdarına hediye etmiştir. Taşın parçalanıp Çin'e taşınmasından sonra Oğuz ilinde pınarlar kurumuş, otlar sararmış her taraftan “göç, göç” nidaları duyulmuştur. Oğuzlar, yer-su iyeleri tarafından lanetlendiğini anlayıp çareyi göç etmekte bulur. Destanda bahsi geçen taş yada taşıdır, yada taşına gerekli ihtimam gösterilmediğinde bir ulusun başına neler gelebileceği görülmektedir (Tanyu, 1968: 35-36). Er Gökçe Destan'ından bir bölümde ise “... yanındaki adamlar susadı. Er Kosay'a susuzluktan şikayet ettiler. Er Kosay, uzun kulaklı sarı atının altından cay taşını çıkarttı. Salladı salladı yere koydu. Havadan yağmur yağdı, yağmur suyunu içtiler.” kısmı yer almaktadır burada da yada taşının kullanımı göze çarpmaktadır (Candan, 2006: 464).

Tarihe baktığımızda birçok muharebede yada taşının kullanıldığını görüyoruz. Yada taşının bilinen en son kullanımı ise 18. yy. Osmanlı-Rus savaşıdır. Rus ordusunun yaklaşık dörtte birini oluşturan Kalmuk Türkleri tarafından kullanılan yada taşı, Müslüman Osmanlı Türk ordusunun büyük kayıplar vererek Tuna Nehri'nin berisine kadar çekilmesine sebep olmuştur (Öğreten, 2000: 895).

Yada taşının kullanımıyla ilgili bir başka anlatı ise W. Radloff'un yaşadığı bir olaydır. Altay'larda Abakan Irmağı'nın civarında yağmura tutulan Radloff için aynı zamanda yadacı olan rehberi çare düşünür ancak yanında yada taşı yoktur. Radloff'un yanında bulunan ilaçlardan bir kaşık alıp ateşte ısıtır ve ellerini havaya kaldırarak bir efsun okur. Okuduğu efsun aşağıda verilmiştir:

“Kayrakan! Kayrakan!	(Büyük hakan! Büyük hakan!)
Alas! Alas! Alas!	(Alas! Alas! Alas!)
Alança apık per!	(Avuç içi kadar açık ver)
Temeneçe teşik per!	(Çuvaldız kadar deşik ver)
Utku kişi üronimin!	(Asil kişinin torunuyum)
Urlû angış tazılı	(Sedir ağacının köküyüm)
Abu Tobi kıygırgan	(Abu Tobi diye çağırdım)
Ongostoy Kuldurak kıygırgan	(Ongstoy Kaldırak diye çağırdım)
Tengerening kindiği yerde!	(Göğün göveği yerde)
Yerding kindiği tengerede!	(Yerin göbeği gökte)
Paştıgaş taydı aydıp yadım,	(Pastagaş dayımı çağırıyorum,)
Tengerening yolunu aç!	(Göğün yolunu aç!)
Alakanca açık per!	(Avuç içi kadar açık ver!)
Temenece teşik per!	(Çuvaldız kadar deşik ver!)
Piyik tündung kinibile öt!	(Yüksek dağın arkasından geç!)
Abakanıng paşı bile öt	(Abakan dağının başından geç!)
Kayrakan! Kayrakan!	(Büyük hakan! Büyük hakan!)
Alas! Alas! Alas!	(Alas! Alas! Alas!)”

(Oğuz, 2002: 696; Yıldırım, 2000: 50; Acıpayamlı, 1965: 248).

Yada taşının kullanımıyla ilgili bilgilere yer yer edebî eserlerde de rastlamak mümkündür. Ali Şîr Nevaî'nin bir bendinde:

“Yada taşıga kan tegeç yağın yağkandek ey sâki
Yagar yağmurdek eşkin çün bolur la’lin şerab âlûd”

“Ey saki, yada taşına kan dokunduğunda yağın yağmur misali yağmur olan gözyaşım da şaraba bulaşır.” demiştir (Oğuz, 2002: 967; Yıldırım, 2000: 49).

2.4. Gök Çıgırısı/Çarkı Felek ve Yıldız

Yıldızlar çok eski zamandan beri insanoğlunun dikkatini çekmiş, doğayı anlamlandırmak için takip etme gereği uyandırmıştır. Yön bulma, zaman hesaplama gibi çeşitli konularda yıldızlardan faydalanılmıştır. Yıldızların belirli aralıklarla yer değiştirmesi gözlenmiş akabinde Arapların Çerhi Felek, Türklerin ise Çarkı Felek yahut Gök Çıgırısı dedikleri döngüsel hareket saptanmıştır (Tanyu, 1980: 134; Candan, 2006: 26). İslam dünyasında felek ve çoğulu eflak farklı anlamlarla kullanılmaktadır. Felek gökyüzü anlamında kullanılırken çoğulu olan eflak; ayı, güneşi ve yıldızları içine alan bir alanı kapsamaktadır (Ögel, 1995: 155). Çarkı felek kelimesi içinde barındırdığı çark’tan da anlaşılacağı gibi art arda sıraya dizilmişçesine devam eden olayları kapsar. Örneğin, gün ve gecenin ardı ardına gelmesi, mevsimlerin ardı ardına dizilmesi felekte gerçekleşen bir devrin, çarkın sonucudur.

Eski Türkler göğü dokuz katlı tasavvur ederdi. Aynı zamanda Türkler kağanlığı ancak Tanrı tarafından kut verilen kişilerin yapabileceklerine de inanırdı. Bu iki inancın Göktürk devlet kağanlarının tahta çıkma merasiminde birleştiğini görmekteyiz. Tahta çıkacak kağan bir halı veya kilim üzerinde doğudan batıya dokuz kez döndürülürdü bu durum arkaik olarak onu göğe yükseltme olgusuna dayanmaktadır (Ögel, 1995: 163).

Şiirlerde bile kendisinden bahsettiren çarkı felek kutsal bir algı altına yerleştirilmiştir. Zamanla ilahi dinlerin ortaya çıkmasıyla kutsallığını kaybetmiş ancak astrolojik açıdan önemini korumuştur. Günümüzde dilimizden düşmeyen söylem ve deyimlerde sıkça yer alan çarkı felek göksel bir hakimiyeti ifade eder; burçların oluşumu, mevsimlerin oluşumu hep çarkı felek/ gök çıgırısı dolayısıyla gerçekleşir. İnsanlar hayatlarındaki iyi veya kötü tüm olayları bu çarkı feleğe bağlamış ve çarkı felek kaderin timsali haline gelmiştir. Dilimizdeki kullanımına örnek vermek gerekirse; feleğin oyunu, kahpe felek, feleğin çemberinden geçmek sayılabilir.

Yıldız, göğün yüceliğine inanan insan için önemli bir mefhumdur. Türkler özellikle Kutup Yıldızı'nı göğün direği ortası ve temeli olarak tahayyül etmiş ve ona "demir kazık, altun kazık" gibi adlandırmalar yakıştırmıştır. Bu adlandırmalar bir takım inanışları yanında getirmiş Tanrı'nın atlarını Kutup Yıldızı'na bağladığı düşünülmüştür. Kutup Yıldızı, Tanrı ile insan arasındaki sınırdır (Kıyak, 2010: 219). Kutup Yıldızı aynı zamanda göğün merkezi olarak tahayyül edilmiştir buna sebep ise diğer yıldızların Kutup Yıldızı etrafında dönmesi, Kutup Yıldızı'nın ise sabit durmasıdır (Ögel, 2010: 114). Kutup Yıldızı'na en yakın yıldızlar: yedi yıldızdan oluşan Küçükayı burcunun içindeki iki yıldızdır. Türkler bu iki yıldızı aygır olarak tasavvur ederek onlara "Ak-bozat" ve "Gök-bozat" isimlerini vermiştir. İki yıldızı takip eden dört yıldız ise dört tekerlekli bir araba gibi düşünülmüştür. Ak-bozat ve Gök-bozat'la dört yıldızın arasında kalan küçük yıldız ise tahayyül edilen arabanın oku olarak algılanmıştır, Kırgız Türkleri tarafından araba ve atlar arasında bir bağ olduğu için bu yıldız "urgan yıldızı" da denmektedir. Ak-bozat ve Gök-bozat'ı takip ediyormuşçasına dizilen yedi yıldızdan oluşan burç takımına ise Büyükayı burcu denmektedir, bu burçtaki yıldızlar ise aç birer hayvan olarak düşünülmüş ve Ak-bozat ile Gök-bozat'ı yakalamaya çalıştıkları tasavvur edilmiştir. (Ögel, 1995: 171).

Kırgız Türklerinin inanışına göre ise Büyükayı burcundaki yıldızlar Küçükayı burcundaki yıldızların koruyucularıdır. Gökyüzündeki diğer yıldızlar Küçükayı burcu içindeki aygır ve araba olarak tasavvur edilen yıldızlara zarar vermek ister ancak Büyükayı burcundaki yedi yıldız, yedi koruyucu gibi Küçükayı burcunu korur (Ögel, 1995: 208).

Her insanın gökyüzünde bir yıldızı olduğu ve yıldızın parlaklığına göre kişinin baht durumunun doğru orantılı olduğu kabul edilmiştir. Günümüzde hala dillere pelesenk olan "yıldızı düşük, yıldızı yüksek" tabirleri bu durumun sonuçlarından sayılabilir öyle ki yıldız kayması çoğu bölgede bir insanın hayatının son bulduğuna işaret etmektedir. Tarihin tozlu sayfalarını çevirip baktığımızda padişahların saraylarda yıldıznâme ile ilgili özel eğitilmiş ve bilgili kişiler bulundurdıkları; savaş, av vb. eylemler için yıldızlarının durumunu kontrol ettirdiklerini görürüz. Günümüzde hızla büyüyen bir bilim olan astrolojide yıldız fallarının devamı niteliğindedir, kişinin doğumuyla belirlenen burcu ve yıldız döngüsü tüm hayatını etkiler. Sosyal hayatımızda da bilhassa yıldızlara meraklı olan kişilerin birisiyle tanışırken en çok sorduğu sorular arasında yer alan burç meselesi insanların birbirleriyle anlaşır anlaşamayacakları gibi konularda çıkarım yapmalarına yardımcı olur.

İnsanlar yıldızlara şekli, yeri, parlaklığı, belirgin olduğu zamana göre farklı isimler takmışlar hemen her şeyde olduğu gibi kimisine iyi kimisine kötü hisler yüklemişlerdir.

Kutup Yıldızı, Küçükayı, Büyükayı, Sirius Yıldızı, Kervankıran, Ülker insanların gökyüzünde gördüğünde ayırt edebildiği yıldızlara verdikleri birkaç isimdir.

Yıldızların hareketleri, birbirlerine yakınlıkları ve parlaklıkları insanları bir takım çıkarımlar yapmaya yöneltmiştir. Örneğin Ege Bölgesinde yıldızın gece havada bir parlamayıp bir sönmesi yıldızın sahibinin öleceğine işaret eder (Eşmeli, 2014: 202). Yıldız bir tek sosyal hayatta değil sosyo-ekonomik hayatta da Anadolu’da varlığını göstermektedir. Özellikle çiftçilikle uğraşan kimseler yıldızın olmadığı zamanlarsa ekme ve biçme yapmamaya özen gösterirler. Gece yolculuğa çıkılacağı zaman yıldızlı bir günün seçilmesine dikkat ederler.

Yıldız ile ilgili inanışlar da beraberinde birçok söylem getirmişlerdir. Örneğin; çok çabuk hastalanan nazar değen kişiler için “yıldızı düşük”, bir anda işleri yolunda gitmeye başlayan kimseler için “yıldızı parladı”, bir türlü anlaşamayan insanlar için “yıldızları barışmadı” gibi kalıplaşmış cümleleri hemen hemen coğrafyamızın her yerinde duymak mümkündür.

Yıldız, göksel mühim bir mefhum olduğu için hakkında türlü anlatılar oluşturulmuştur. Örneğin Yakut Türkleri, gaip bir zamanda Ülker Yıldızı’nın gökte bir deliğe sebep olduğuna ve bu delikten dünyaya rüzgâr ve soğuk hava geldiğine bu sebeple her şeyin donduğuna inanır. Ülker’in sebep olduğu bu deliği kapatmak için çareler aranmış ancak kimse şiddetli soğuktan deliğe yaklaşamamıştır. Sonunda bir yiğit kendine otuz kat kurt derisinden eldiven yaparak soğuktan korunmuş ve deliği kapatabilmiştir (Ögel, 2010: 48).

Yıldızlarla ilgili çeşitli inanışlar şu şekilde örneklenebilir:

- Yıldız kaydığını gören kişi dilek tutar ise dileği gerçekleşir.
- Yıldızları saymaya çalışmanın uğursuzluk getireceğine inanılır.
- Adana’da kuyruklu yıldızın ekonomik tahminlerde etken olduğu görülür; kuyruk yıldızın arka tarafında yer alıyorsa bereketli zamanların geleceğine ön tarafında yer alıyorsa kıtlığın yaklaştığına inanılır (Şenesen, 2017: 75).
- Yıldızların çok parlak olması yağmurun, sönük olması ise donun yaklaştığını gösterir (Kobyay, 2014: 195).

Türkiye coğrafyası dışındaki Türklerin yıldızlarla ilgili olan bazı inanışları aşağıda verilmiştir:

- Kış mevsiminde yıldızların çok parlak olması Altay Türkleri tarafından o kışın sert geçeceğine yorumlanır (Dilek, 1996: 99).
- Makedonya’da “Ziveste” isimli yıldızın kaydığını gören kişi kimseye bu durumdan bahsetmemeli keza bahsettiği takdirde ömrünün kısılacacağına inanılır (Ercan, 2006: 77).

2.5. Gökkuşağı/Ebemkuşağı

Gökkuşağı meteorolojik olarak güneş ışınlarının su damlaları içinden geçerken kırılması ve yansınmasıyla oluşur. Yarı çember şeklinde renkli bir yay görüntüsünde olan gökkuşağı meteorolojik bir eylem olmasından ziyade bilimsel bilgiden uzak insan için mistik bir olgu mahiyetindeydi. Gökkuşağının menşeiyle ilgili en eski anlatılardan birisi Tekvin’de geçmektedir. Anlatıya göre: Tanrı insanlığın yaptığı kötü şeylere baktıkça onları yarattığına pişman olmuş ve bir aile hariç (Hz. Nuh, eşi, çocukları ve gelinleri) hepsini helak etmeye karar vermişti. Hz. Nuh’a büyükçe bir gemi yapıp kendisini korumasını söylemiş ardından kırk gün ve gece süren şiddetli yağmurlarla yeryüzünü suya boğmuştu. Sular çekildikten sonra gemisinden inen Hz. Nuh, Tanrı’ya bir kurban sunarak bir daha bu şekilde bir felaket vermemesi için dua etmişti. Tanrı bu duayı kabul etmiş ve bir daha insanlığa böylesi bir felaket vermeyeceğine söz vermişti. Sözü’nün simgesi olarak da gökkuşağını oluşturmuştu (Eliade, 2003: 210).

İlkel insan, gökkuşağının barındırdığı renklerin güzelliğinden etkilenmiş, gökkuşağını üstün bir gücün güzelliğine bağlamış ve mitolojik tanıtımda Tanrı ve yarı Tanrı’ların geçiti, yolu köprüsü olarak kabul etmiştir. Gök kuşağı kemerli görünümü sebebiyle Şamanizm’de de yer altı ve gökyüzü arasında bir köprü olarak karşımıza çıkar. Kamların gökyüzüne çıkma seyahati esnasında yardımcıları olan davullarında farklı şekillerde resmedilmiş gökkuşağı bulunmaktadır. Bu resimler gökkuşağının yer ve gök arasında bir geçit olduğunu ifade eder. Gökkuşağı günümüzde; ebemkuşağı, Alâim-i sema, eleğim sağma, al yeşil çökmesi, al yeşil kuşak, ala kuşak, dede kuşağı, Fatma anamızın kuşağı –Anadolu Alevileri arasında- gibi isimlerle bilinmektedir (Turan, 2011: 55; Ögel, 1995: 227).

Gökkuşağı görmek insanı mutlu eden bir etki oluşturur muhakkak, bunun çeşitli sebepleri vardır; gökkuşağı yağmurun duracağını işaret eder, gökkuşağından sonra güneşli havanın geleceği bilinir vb. gökyüzünde oluşan rengarenk bir köprü görünümünde olan

gökkuşağını gören kişi de çeşitli ritüellerle bu mutluluğunu dile getirir. Örneğin ilk gökkuşağını gören kişi “yeşili benim, yeşili benim!” diyerek mecazi bir şekilde gökkuşağındaki yeşil rengi sahiplenir sebebi ise yeşil rengin cennet, mutluluk ve sağlık sembolü olmasıdır. Hakkında farklı inanışların bulunduğu gökkuşağı ebemkuşağı, eleğimsağma, ebe zezem, dede kuşağı, ebem keçik, allım yeşillim gibi farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır (Tan, 2007: 259). Denize kıyısı olan şehirlerde ise gökkuşağı adeta yağmur ile ilişkilendirilmiş; gökkuşağının denizden su çektiğine kısa zamanda çektiği suyu yağmur olarak bırakacağına inanılır. Gökkuşağı ile ilgili çeşitli inanışlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

- Gökkuşağının altından geçmek zor bir meziyettir. Bu sebeple geçen kişiler için çeşitli inanışlar bulunur. Gökkuşağının altından geçen kişinin günahlarının döküleceği ve eğer çocuk sahibi olmak isteyen ancak olamayan bir kimse ise çocuk sahibi olacağı Anadolu’da yaygın olan inanışlardandır (Turan, 2011: 55).
- Gökkuşağının altından geçen kişi cinsiyet değiştirir (Tan, 2007: 259).
- Altından geçen kişinin özellikle genç kızların kismetini açılır, hastalar iyileşir (Tan, 2007: 259).
- Gökkuşağının altından geçen kişinin ömrünün uzayacağı düşünülür (Kalafat, 2005: 65).
- Adana’da gök kuşağının altından geçen hasta kişinin iyileşeceğine inanılır (Şenesen, 2017: 80).
- Gökkuşağının yeşil rengi fazla ise buğday, kırmızı rengi fazla ise mısır olacağı düşünülür (Tan, 2007: 259).
- Gökkuşağı doğu tarafında olursa yağmur çok olur (Tan, 2007: 259).
- Gökkuşağı yeryüzünde yay şeklinde görünse de birçok inanışta aslında yerin altında devam eden bir çember olduğu düşünülür.
- Gökkuşağının bittiği yerde hazinenin gömülü olduğu inancı ise Anadolu’da hala yaygın olan bir inançtır.
- Gökkuşağı bahçe tarla ev üzerine doğarsa bereket olacağına inanılır (Tan, 2007: 259).
- Adana’da gök kuşağı mezarlığın üzerinde belirirse bereket ve bolluğun habercisi kabul edilir (Şenesen, 2017: 81).
- Kız çocuklarının saçlarından bir miktar kesilerek havaya atılır buradaki amaç çocuğun saçının gökkuşağı gibi canlı ve uzun olmasını dilemektir (Eşmeli, 2014: 205; Çay, 1990: 22).

- Yay şeklinde olan gökkuşağının alt kısmına gelen rengin halk arasında ayrı bir önemi vardır keza bu alt tarafa gelen renk gelecek yıl için çeşitli bilgiler vermektedir. Yeşil renk yaz günlerinin güzel olacağına, sarı renk hastalığa, kızıl savaşa, mavi kış mevsiminin sert olacağına, pembe salgının çok olacağına, gri yılın yağmurlu geçeceğine işaret eder (Tan, 2007: 259-260).
- Gökkuşağı ayın etrafında görünürse lodos ve yağmur beklenir (Sümbüllü, 2008: 791).
- Gökkuşağının gri rengi alt tarafa gelirse Trakya yöresinde yılın yağmurlu olacağına inanılır (Tan, 2007: 221).
- Gökkuşağının bir ucu akarsu, dere yahut denizde olursa yağmurun yağacağı düşünülür “Gök yerden su çekiyor.” şeklinde yorumlanır (Kobyay, 2014: 190).

2.6. Yıldırım, Şimşek ve Gök Gürlemesi

Yıldırım ve şimşek farklı elektrik yükleriyle yüklü olan iki bulut yahut yer-bulut arasında oluşan boşaltıma dayalı hava olaylarıdır. Gök gürlemesi ise yıldırım yahut şimşek esnasında oluşan ses dalgası olarak tanımlanabilir ancak ışık sestten daha hızlı bir yapıya sahip olduğu için gök gürültüsünün şimşek veya yıldırımdan sonra gerçekleştiği düşünülür. Yıldırım, şimşek ve gök gürlemesi her ne kadar doğal hava olayları olsa da günümüzde dahi birçok kişiye ürkütücü gelmektedir.

Tarih boyunca, gökyüzünün korkunç ses ve görüntülerle dolması insanı irkiltmiş ve korkutmuştur. Meteorolojik bilgiye sahip olmayan insanoğlu, bu hava olaylarının üstün bir gücün sinirlenmesi sonucu gerçekleştiğini düşünmüştür. Bu sebeple üstün gücün, Tanrı'nın cezalandırma sistemi olarak algıladıkları bu hava olaylarından korunmak için zaman zaman türlü kurban ve saçılar sunmuşlardır. Anadolu'da hâlâ türlü korunma ritüellerinin uygulandığı bu hava olayları, yağmurun uzun süre yağmadığı zamanlarda ise özlemle beklenir ve sevinçle karşılanır. Yıldırım, şimşek ve gök gürültüsüyle ilgili ritüellerin çoğu çok eskiye dayanmakla beraber çoğu inanış bu hava olaylarının menşesine dair inanışları barındırmaktadır.

Yıldırım, şimşek ve gök gürlemesiyle ilgili Türkiye coğrafyasında görülen inanışlar:

- Eski Türklerde doğal maden ve taşların yıldırımını insandan uzak tuttuğuna inanılır. Özellikle kaş taşının kovucu özelliğinin çok olduğuna inanılır. Bu sebeple insanlar yanlarında özellikle kaş taşı buldurmaya gayret etmişlerdir (Turan, 2011: 56).
- Eski Türklerde yıldırımdan önce yıldırıma hediye sunma, kurban verme adeti görülmektedir. Özellikle atları serbest bırakma olarak uygulanan bu adette; kurban verilecek atlar meydana toplanır ve serbest bırakılır. Bırakılan atın geri gelmesi beklenmez. At ve yıldırımla ilgili başka bir ritüel ise atın üzerine saçı saçılması ve tütsülenmesidir (Turan, 2011: 56).
- Yıldırımın düştüğü yer için de türlü inanışlar mevcuttur. İnsanlar hem kendilerini hem de hayvanlarını bu yerlerden uzak tutmaya özen gösterirler keza yıldırım düşen yerde otalayan hayvanın tüylerinin döküleceği ve çıplak kalıp hastalanacağı düşünülür (Turan, 2011: 57).
- Kırmızı renginin yıldırımını çektiği düşünülür ve eğer yağmurlu havada kırmızı renk giyen biri olursa ona yıldırım çarpacağına inanılır (Irmak, 2018: 196).
- Ağrı'da gök gürlediği zaman duvara yaslanıp ağıza demirden bir nesne alan kişinin sırtının sağlam dişinin kuvvetli olacağına inanılır (Kalafat, 2005: 68).
- Gök gürlemeyince yer gülmez (Özcan, 2015: 182).
- Gök gürlemesi eski inanışların çoğunda yaratanın kızgınlığını ifade eder, insanlar gök gürlediği zaman korku ve endişe duymuş. İnanç sistemi değişse de insanlar eski alışkanlıkları ve inanışlarından bir anda kopamaz form değiştirerek sosyal yaşamına bu inanışları taşır: Anadolu'da bazı bölgelerde hala gök gürlediği zaman ayağa kalkılması buna örnek olarak verilebilir (Irmak, 2018: 196).
- Adana'da büyük ağaçlara demir çakılmasının kişiyi yıldırımdan koruyacağına inanılır (Şenesen, 2017: 78). Bu ritüelin kökeninde eskiden şimşek çaktığı vakit elinde demir nesne bulunan kişilerin bu nesnelere hemen kurtulmak için en yakın ağaca çakmaları yer alır. İnanışa göre demir yıldırımını çeker yıldırımın kendisine gelmesini istemeyen kişi de yanında bulunan demirden kurtulmaya çalışır (Gökbel, 1998: 127).
- Gök gürlediği zaman evin içinde demir bir nesne ısıtmanın evi kötü ruhlardan koruyacağına inanılır (Şenesen, 2017: 79).
- Gök gürlediği zaman evde bulunuluyorsa olası bir yıldırımdan korunmak için eşikte ve ocak başında durulmaz (Koby, 2014: 195).

- Şiddetli yağışlarda at, eşek gibi hayvanların yanında bulunulması insanı yıldırımdan korur (Kobyas, 2014: 195).
- Gök gürlediği zaman Ahlat ağacı altında duran kişiye yıldırım çarpacağı düşünülür (Kobyas, 2014: 195).

Türkiye coğrafyası dışında yaşamakta olan Türklerin yıldırım, şimşek ve gök gürültüsü hakkındaki bazı inanışları aşağıda verilmiştir:

- Tunguzlar gök gürültüsünün kam göğe çıktığında onu koruyan bir kuşun kanat sesi olduğuna inanır bu yüzden korkudan ziyade saygı duyarlar (Şenesen, 2017: 78).
- Altay Dağlarına yakın oturan Kırgız Türkleri için baharın ilk yıldırımları yeni yılın habercisiydi. Baharda yıldırım başladığı vakit ellerinde süt kaplarıyla dışarıya çıkıp çadırın duvarlarına vurarak “Eski yıl geçti yeni yıl geldi.” şeklinde söylemlerde bulunurlardı (Ögel, 1995: 273).
- Altaylılara göre ise yeryüzündeki iyi ve kötü ruhları takip eden bir Yıldırım Tanrı’sı vardır. Bu Tanrı kötü ruhların saklandığı ağaçları tespit eder ve oraya yıldırım gönderir; inanışa göre kime yıldırım düşmüş bir ağacın parçasını alıp evine götürürse o evi kötü ruhlardan korumuş olur (İnan, 2015: 30).
- Başka bir Altay inanışına göre yıldırım kötü ruhları takip edip zarar vermek ister, yıldırımın geleceğini hisseden kötü ruhlar sincap kılığına girerek ağaç kovuklarına saklanırlar (Ögel, 1995: 282).
- Sibirya ve Orta Asya halklarında yıldırım düşmesi sonucu ölen insana normalden farklı bir cenaze töreni düzenlenmektedir. Kişinin ölümüne, yıldırımdan kaçmak için vücuduna giren bir kötü ruhun sebep olduğuna inanılır. Ölen kişi dört ayaklı bir sedye üzerinde bir müddet bekletildikten sonra gömülürdü. Gömülmeden evvel cenazeye katılanlar beyaz kıyafetler giyerek at üzerinde mezar etrafında dokuz defa dönerlerdi (Ögel, 1995: 285-286).
- Gagauzlar şimşeğe “çimşirik” der ve çimşiriğin Aziz İlyas tarafından şeytana atılan ok olduğuna inanırlar (Ercan, 2006: 74; Kıyak, 2010: 220).
- Gök gürültüsü ise Gagauzlar tarafından Aziz İlyas’ın arabasının sesi olarak kabul edilir (Ercan, 2006: 74).
- Gagauzlar Kış mevsiminden sonra duyulan ilk gök gürültüsünde demir bir nesne olarak vücutlarının çeşitli yerlerine vurur. Bu eylem sayesinde demir gibi sağlam olacaklarını düşünürler (Kıyak, 2010: 220).

- Makedonya’da gök gürlediği zaman insanlar o an için uğraştıkları işi bırakırlar (Ercan, 2006: 76).
- Tanrısal bir kimlik de kazanan yıldırım için Kazaklarda çeşitli içecekler saçı olarak saçma adeti de görülürken Müslüman Başkurlarda içecekler (süt, kımız, ayran) ağızları kapatılarak özel bir muhafazaya tabii olur (İnan, 2015: 30).

2.7. Ay ve Güneş

Ay ve güneş insanlığın yeryüzünde olduğu günden beri çeşitli inanış ve kutsanmalara sebep olmuş, özellikle kendini ve doğayı anlamlandırmaya çalışan insan için birer kült haline gelmiştir. Göğü kutsal kabul eden insanlar zamanla gökte yer alan yıldızları da kutsal olarak kabul etmiş, onlara da çeşitli ihtimamlarda bulunmuşlardır. Güneşe ve aya tarihin belli dönemlerinde tapıldığını görmekteyiz. Özellikle ay insanların tapınma ihtiyacını karşılamış tarihin belirli dönemlerinde farklı isimlerle ilahlaştırılmıştır. Örneğin: Mezopotamya’da Sin ismiyle tapılan ay M.Ö. Ur halkının deyiimiyle Nanna olarak bilinmektedir (Oğuz, 2002: 904).

İnsan, ulaşamadığı, bilemediği yahut anlamlandıramadığı her şey hakkında anlatılar oluşturmuştur. Ay ve güneşin oluşumu için de çeşitli anlatıların oluşturulduğunu görmekteyiz. Örneğin Altay efsanesinde ay ve güneş Tanrı’nın ışığını yansıtan iki ayna olarak tasavvur edilmiştir. Anlatıya göre çok eskiden insanlar hem ısı hem ışık saçabilen varlık olarak yeryüzüne gönderilmişler. Günlerden bir gün içlerinden biri hastalanmış ve kimse ona yardım edememiş. Tanrı insanoğluna yardım etmek istemiş ve onlara bir varlık göndermiş. Tanrı’nın gönderdiği varlık zamanla büyüüp iki ayna haline gelerek ve göğe yükselmiş. İnsanları aydınlatmaya ve ısıtmaya başlamış (Ögel, 1995: 188).

Kalmuk Moğolları’nın anlattığı bir efsaneye göre ise; İnsanlar saf ve temiz olarak Cennette yaşamaktaymış Tanrı onları yeryüzüne indirdiğinde ise günah işlemeye ve saflıklarını kaybetmeye başlamışlar. Cennette sığa ve güneşe ihtiyaç duymayan insanlar, yeryüzündeki tutumları dolayısıyla Tanrı tarafından cezalandırılıp Tanrı’nın nurundan ve ışığından mahrum edilmiş. Karanlıklar içinde kalan insanoğlu, hatasını anlayarak Tanrı’ya kendilerini affetmesi için yalvarmış. Tanrı’da onlara güneşi ve ayı vermiş (Ögel, 1995: 189).

Aya ve güneşe gösterilen özen Şamanizm’de de kendini göstermektedir. Şamanın göğe yükselmek yahut yer altına inmek için yaptığı ayın sırasında en önemli argümanı şüphesiz davuludur. Malzemesi, yapımı ve kullanımı çok mühim olan şaman davulunun üzerine tasvir edilen çizimler de en az davul kadar ehemmiyet taşımaktadır. Davulun Gök Tanrı’yı ifade eden kısmında ay ve güneş tasvirinin bulunması Şamanizm’de bu yıldızlara verilen önemin en güzel örneğidir (Çoruhlu, 2002: 81).

Ay ve güneşin ortak hafızada sahip olduğu önem halk anlatılarına da yansımış; kahramanlara verilen isimlerde de kendisini göstermiştir. Özellikle Oğuz Kağan ve Manas ve Destanlarında yer alan aile efradının isimleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Oğuz Kağan’ın annesi Ay Kağan; çocuklarının isimleri: Kün, Ay, Yıldız, Tağ, Tengiz, Kök’tür (Turan, 2011: 51; Keskin, 2012: 9). Manas Destanı’nda ise Ay Hanım, Ay Koca, Ay Mergen, Ay Han, Altın Ay, Ay Çörök isimleri görülmektedir (Turan, 2011: 51). İsim verme adeti günümüzde hala uygulanmakta, insanlar arkaik olarak güneşin ve ayın gücünü çocuklarında görme yahut çocuklarının güneş ve ay tarafından korunması dileğiyle, çocuklarına içinde “ay” ve “kün / gün” geçen isimler vermektedir. Bu isimlere örnek vermek gerekirse: Ayhan, Ay-ça, Ay-dın, Ay-dilge, Ay-lin, Ay-can, Ay-kut, Ay-sun, Ay-tekin, Gün-ay, Gün-düz, Gün-ey-, Gün-ce, Gün-gör, Gün-tekin gibi isimler sayılabilir.

Ay, günümüzde Anadolu’nun çoğu yerinde aydede olarak adlandırılır. Bunun sebebi şüphesiz eski Türk inancında ayın erklik güneşin dişilik sembolü olmasıdır. Öteden beri bir kutsiyet algısı olan aya yakıştırılan bu söylemin günümüzde devam etmesi aya biçilen cinsiyetin arkaik olarak devam ettiğini göstermektedir.

Ay’ın Türkler tarafından daha ihtimam ile anılması ayın soğukluk, güneşin sıcaklık sembolü olmasına da bağlamak mümkündür. Güneş sıcaklığı ile kötü ruhları kovabilse de sıcaklığının insana zarar vermesini önleyemez ancak ay, soğuğunun insana zarar vermesini önleyerek kötü ruhlarla baş edebilir (Ögel, 1995: 198). Bu durumda ay insan için güneşten daha üstün bir yerdedir. Anadolu’da hâlâ aydan medet umma yahut yardım için elçi kılma gibi durumlar görülmektedir. Özellikle Doğu Anadolu’da erken doğan, hasta ve güçsüz çocuklar anne veya babaları tarafından aya doğru kaldırılarak “Ya al ya ver.” şeklinde dualanırlar. Buradaki amaç çocuğun ya iyileşmesi ya da ölmesini dilemektir (Necati, 1940: 231). Aydan hastalıklarla ilgili yardım isteme durumuna bir başka örnek ise günümüzde özellikle alternatif tıp başlığı altında incelenebilecek olan siğil kurutma eylemidir. Uygulamaya göre; ay dolunay hâlinde tam tepeye ulaştığında siğili olan kişi dua okuyarak

siğilli bölgeyi temiz toprağa sürer, bu işlem bir hafta boyunca tekrarlandığı takdirde siğil iz bırakmadan kendiliğinden kurur.

Ay ve güneş konum itibari ile birlikte anılmış çeşitli hikâye ve rivayetlere konu olmuşlardır. Hikâyelerin hemen hepsinde güneş kız; ay erkek cinsiyetinde karşımıza çıkar. Ay ve güneşle ilgili hikâyelerin genelinde kavuşamayan iki aşık görülür. Ay ve güneşin sevgili oldukları güneşin sürekli ayı kovaladığı üretilen hikâyeler arasındadır. Ay ve güneş birbirini kovalayan ama denk gelemeyen iki romantik aşığa benzetilir. Ayın erkek güneşin kız olma durumu zamanla İslâmî kaidelerle de desteklenmiş halk yaşadığı dinî, anlatılarına yansıtılmıştır. Örneğin: Güneşe çıplak gözle bakılamadığı hâlde aya bakılabilmesi İslâmî usüllere göre mahremiyet bağlamında değerlendirilmiştir. Yabancı bir kimsenin genç bir kıza yahut kadına bakmasının haram kılınmasıyla bir kimsenin kadın cinsiyetine bürünen güneşe bakmaya çalıştığında gözlerinin kamaşması, uzun süre bakamayıp gözünü kaçırmak zorunda kalması arasında benzerlik kurulmuştur (Ülkütaşır, 1934: 329). Bu konuyu içeren başka bir anlatı da ise kıskanç bir erkek olan ay, güzel olan güneşin gökyüzünde alenen gezmesini ona nazar degeceği korkusuyla istemez. Güneş ise kendisine bakanların gözlerine iğne batırarak kem gözlerden kendisini koruyacağını söyler ve gökyüzünde gezmek için aydan izin alır (Boratav, 2003: 29).

Ay yüzeyindeki lekeler ve güneşin parlaklığı da çeşitli hikâyelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan bazıları ay hamur açmakta olan eşi güneşle dalga geçer ve güneş ona hamurlu eliyle vurur böylece ayın yüzeyindeki lekeler meydana gelir. Güneşin parlaklığı ise ayla olan düğününde takılan mücevherlerin ışıltısıdır (Boratav, 2003: 28-31).

Ayın bazı geceler karanlık bazı geceler daha berrak olmasının hikâyesinde ise genelin aksine kadın rolünü ay erkek rolünü güneş üstlenmiştir. Ay ve güneş karı koca imişler daha sonra güneş karısını aldatmış ay aldatıldığı geceler karalar bağlarmış mutlu günlerinde ise daha berrak olurmuş (Boratav, 2003: 31). Bu anlatı birçok yerde fazlaca özümsemiş ve evlilikle bağdaştırılmıştır. Uzun süren ve mutlu olunan evliliklerin genellikle dolunayda başladığı düşünülür, bazı bölgelerde mutlu bir beraberlik isteyen çiftlerin özellikle ayın dolunay halini aldığı günü bekledikleri görülür (Eşmeli, 2014: 197).

Ay tutulması ve ayın güneşe göre sürekli şekil değiştirmesi insanların dikkatinden kaçmamış, bu durumlar için de çeşitli hikâyeler oluşturmuşlardır. Ay dolunaydan hilale olan döngüsü için; sevgilisinin peşinde gezmekten hasta olup günden güne eriyen bir aşığa benzetilmiş. Ayın döngüsünü ifade eden en değişik anlatı ise Adana'da yaygındır, yöre halkının inanışına göre ay bir inektir. Kötü ruhlar ve cadılar onu yakalayıp sütünü sağlamak

ister; ay her ne kadar onlardan kaçsa da sonunda yakalanır; sütü fazlaca sağılan ay zayıflar, hâlden düşer bu da ayın hilal haline tekabül eder (Şenesen, 2017: 72). Ay tutulması ise sevgilisine zarar gelmemesi için kötülükler savaşıyan bir savaşçının hikâyesi olarak anlatılır; sevgilisini korumaya çalışan ay yılan, ejderha vb. kötü yaratıklarla savaşırken yenilmek üzere olunca gökyüzünde görünmez olurmuş insanlar da ayın kazanması için çeşitli gürültüler yaparak ayın savaştığı şeyin dikkatini dağıtmaya çalışırlarmış (Boratav, 2003:33). Bazı bölgelerde ayın kötü ruhlar tarafından kaçırıldığına dair çeşitli inanışlar olsa da ses çıkarma eylemi aynı kalmıştır; ayı kaçıran ruhların dikkatini dağıtmak için göğe ateş etme, teneke çalma, selâ okuma gibi uygulamalara günümüzde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde rastlayabiliriz. Bir inanışa göre ise ay ve güneş aşık iki sevgilidir bir türlü karşılaşmayan sevgililer günün birinde kavuşacak ve üç gün birbirlerine sarılı kalacaktır bu da kıyamet günü olacaktır (Necati, 1940: 229).

Ay tutulmasıyla ilgili Yakut Türkleri tarafından inanılan anlatıda ise ay dolunay şeklini aldığı anda ayı ve kurtların saldırısına uğruyormuş. Aya saldırıp ayı yiyen bu hayvanlara rağmen Tanrı'nın ayı her seferinde yeniden yarattığına inanılır (Ögel, 2010: 51).

Bir efsaneye göre ise ay ve güneş dünyanın ilk zamanı aynı parlaklıktalarmış. Gece ve gündüz farkını ayırt edemeyen insanlar sürekli çalışıp yorulurlar, hayatlarını bir türlü düzene koyamazlarmış. Allah'a dua edip gece ve gündüzün ayrımını yapmasını istemişler, duaları kabul olmuş ve Allah, Cebrail'i ayı kanatlarıyla örtmesi için emretmiş. O gün bu gündür ayın önündeki perde Cebrail'in kanatları sayesinde oluşan gölgeymiş (Necati, 1940: 231).

Anadolu'da insanlar ayın belli bir gücü olduğuna inanmaktadırlar, birçok kocakarı ilacı dediğimiz iyileşme yöntemlerinde ilacın tesirini tam olarak gösterebilmesi için ayın dolunay olduğu bir gece seçilir. Aya olan bu itibar dilimize de yerleşmiş masallarımızda dahi yerini almıştır; güzel olan kızlar için hep ayın on dördü kadar güzel teşbihi yapılmış, aşkından solan yaban delikanlılar için ay gibi sararıp solmak deyimi tercih edilmiştir. Ay aynı zamanda bir tek bizi coğrafyamız için değil evrensel bir itibara sahiptir; son zamanlarda dilimize ve sinema sektörümüze uyarlanmış olan birçok film ve kitapta ay ışığında şekil değiştiren canlılar, kurt adamlar sıkça yer almıştır. Biz kendi coğrafyamızdan devam edecek olur isek Anadolu'da ayı ilk gören kişiler ayı selamlar, Amentü duasını okur ve çeşitli manilerle aydan türlü isteklerde bulunurlar aşağıda bu tarz bir manilere örnek verilmiştir:

“Nuru yüzüme
Şevki yüzüme
Devlet başıma
İman göğsüme
Para cebime” (Oğuz, 2002: 699).

Eskiden İstanbul’da ayı ilk gören kişi:

“Ay gördüm Allah
Amentü billah
Ayla mübarek
Elhamdülillah
Nuru gözüme
Şavkı yüzüme
Devlet başıma
İman göğsüme

Para cebime” şeklinde mani söyleyerek sağ elini sırasıyla yüzüne, göğsüne ve sağ cebine koymuş. Ayın ilk günü kismetlerin açıldığı rahmet ve rızıkların dağıtıldığına inanılır; evlenemeyen genç kızlar kişisel bir eşyasını, satılmayan mülkler için de mülkün anahtarını Cuma sâlâsı verecek müezzinin cebine koyulması makbul görülürmüş (Işıklı, 1956: 1245).

Aya duyulan iltimas edebiyatımızda da kendini göstermiş özellikle sevgilinin güzelliğini anlatmak için bir kıstas olarak kullanılmıştır. Halk Edebiyatı ve Divan Edebiyatı’nın çeşitli türlerinde karşılaştığımız ay için iki ekolde örnek vermek yerinde olacaktır:

“Ruhları açılmış bir verd-i ahmer
Kaşları hilâldir hem iyd-i ekber
Güzellik tahtında ol iki server
Biri nazlı kuğu biri toygundur” -Gevherî- (Dizdaroğlu, 1969: 84).

Gevherî’nin koşmasından alınan dörtlükte sevgilinin kaşları ayın hilal haline benzetilmiştir. Fuzulî’nin “Dedim Dedi” redifli müseddesinde ise sevgilinin yüzünü dalgalı saçlarıyla saklaması ayın bulutlar ardına saklanmasına benzetilmektedir:

Eğmiş hilâli üstüne taraf-ı külahım
Çok dil-şikestenüh göge yetürmüş ahini

Zülfin dağıtdı gizledi ebr içre mâlımı
Gördüm yüzinde halka-i zülf-i siyahını
Ol piç ü tâbi çok ne resendür didüm didi
Devr-i ruhumda rişte-i cânun durur senün (Derdiyok, 2010: 126).

Ay halk edebiyatının vazgeçilmezi olan manilerimizde de yerini almıştır. İçinde ay barındıran maniler aşağıda örneklendirilmiştir:

“Ay aydıdır varamam

Dile destan olamam

Ay buluta girince

Bağlasalar duramam”

“Ay doğup dolanmaz mı?

Bana yâr bulunmaz mı?

Yâr yolunda ölenin

Namazı kılınmaz mı?” (Oğuz, 2002: 699).

“Ay doğar aylanamam

Sabahtan uyanamam

Yarım eller koynunda

Ben buna dayanamam”

“Ay doğar elek gibi

Gün doğar melek gibi

Yârim hamamdan çıkmış

Turfanda çiçek gibi”

“Ay doğar sini gibi

Sallanır selvi gibi

Yârin kokusu gelir

Bursa'nın gülü gibi”

“Ay doğar kadir Allah

Bu sevda nedir Allah

Ya bana yârimi ver

Ya bana sabır Allah”

“Ay doğar aşmak ister

Al yanak yaşmak ister

Ŗu benim cahil gönlüm
Yâre kavuŖmak ister”

“Ay doğar ayan ayan
Yollarda kaldım yayan
Benim sevgili yârim
Uykuda isen uyan” (ÜlkütaŖır, 1934: 333; Bedi, 1956: 1405).

“Ay doğar çini mini
Öpem ağzın içini
Dün gece nerdeydin
Gönlümün güvercini”

“Ay doğdu batmadı mı?
Ela gözlü yatmadı mı?
Seni yaratan Allah
Beni yaratmadı mı?”
“Aya bak yıldıza bak
Suya giden kıza bak
Kız Allah’ı seversen
Yüzün döndür bize bak” (Bedi, 1936: 53-54).

“Ay doğar Giresun’dan
Bulutların arasından
Yavrum bir Ŗeftali ver
KaŖlarının arasından”

“Ay doğar sini sini
Sevdim ben birisini
Cellat boynumu vursa
Söylemem doğrusunu” (Bedi, 1956: 1405)

“Ay ıŖığı süt gibi
Yağ dürülür kâğıt gibi
Evliler eve gider
Ergen gezer it gibi” (Akif, 1936: 95).

“Ay karŖıdan doğup gelir
Gül budağın eğip gelir

Yavrumun ağa babası,
Çocuğumu sevip gelir
Elimi yumaya indim çaya
Bakmamışım doğan aya
Kuyruğu kınalı taya
Yavrumun babası binip gelir” (Böcuoğlu, 1956: 1325).

“Ay doğar ağaçlara
Şavkı vurur taşlara
Ben yârimi sorarım
Gökte uçan kuşlara”

“Ay doğar ayazlanır
Gün doğar beyazlanır
Yârim beni görünce
Hem güler hem nazlanır”

“Ay doğar uca gider
Alışmış yüce gider
Yârim bana gücenmiş
Bilemem nice gider”

“Ay buluta giriyor
Gözüm yâri görüyor
Dayanacak dert değil
Mevlam sabır veriyor” (Necati, 1940: 232)

“Aya baktım ay beyaz
Kıza baktım kız beyaz
Cebe baktım para az
Bu kız bize yaramaz

Ay aydın bin atına
Geceler kavuşmada
Eriş yârin katına
Ay bacayı aşmada” (Şeref, 1956: 1261).

“Ay aydıdır gelemem
Dillere destan olamam
Ay buluta girince
Bağlasalar duramam” (İsamettin, 1956: 2276)

Ay mani, şiir, dua gibi türlerin dışında büyüklerin çocukları düşündürmek, eğlendirmek için sordukları bilmecelere de sirayet etmiştir. Anadolu’da çocuklar akranlarıyla oynadıkları çeşitli oyunlarda bilmecelerden faydalanırlar; büyükler çok hareketli olan çocukları biraz olsun dizginlemek, sakinleştirmek için ona bilmece sorar, çocuklar bilmecenin cevabını bulana kadar uzunca düşünür ve bu arada yaramazlık yapmazlar. Özellikle kış geceleri sıcak sobaların başında hoşça vakit geçirirken de sorulan bilmeceler yetişkinler arasında da rağbet görmektedir. Öyle ki âşık edebiyatında dahi şairlerin birbirlerine muamma sordukları zamanlar olmuş hatta “askıya muamma asmak” olarak bilinen bir uygulamayla bilmecenin cevabını bilen kişi ödüllendirilmiştir. Cevabı “ay” olan bilmecelerden bazıları şunlardır:

“Sandık üstünde yarım çörek
Dam başında yarım ekmek” (Tolunay, 1956: 2288)
“On beşinde kâmil
Otuzunda genç nedir ?” (Bahçeci, 1956: 1404)

Ay, güldürürken düşündüren kısa ve öz olan fıkra türümüzde de yerini almıştır. Fıkra kültürümüzün incisi, yediden yetmiş herkesin bildiği Nasrettin Hoca’nın fıkralarından ay ile ilgili bir örneği burada vermek yerinde olacaktır:

Bir gün Nasrettin Hoca’ya birisi: “Hocam, yeni ay girince eskisini ne yaparlar?” diye sorar. Hoca ise gülererek : “Bunu bilmeyecek ne var kırpar kırpar yıldız yaparlar.” der (Yağcı, 1994: 190).

Ay, Anadolu’da kadınların çocukları uyutmak, oyalamak, susturmak için söyledikleri ninnilerde de bir ezgi ögesi olarak yer almaktadır:

“Ay karşıdan doğup gelir,
Gün boynunu eğip gelir,
Baban binmiş doru taya
Liraları sayıp gelir!
Ninni yavrum ninni” (Kartal, 2011: 67).

Anadolu’da ay ve güneş ile ilgili görülen bazı inanışlar aşağıda verilmiştir:

- Ayın gelecekte haber almak için kullanıldığı da görülmektedir. Tunceli ve Kars yöresinde hamile kadınlar aya bakarlar karınlarındaki çocuk oynarsa erkek çocuğun kahraman olacağına kız çocuğun ise bereketli geleceğine inanılır (Kalafat, 2005: 72).
- Ay sarı renkli ise sarı hava yağmurlu, kırmızı ise rüzgârlı, donuk renkli ise bozuk olacağı çıkarılır. Ayın şekli tam ise havanın iyi olacağı tahmin edilir (Sümbüllü, 2008: 791).
- Kars’ta ayın ilk hilal şeklini gören kişi toprak ve altına bakar bu şekilde diğer günleri bereketli geçireceği düşünülür (Kalafat, 2005: 73).
- Urfa’da elinde siğil veya gözünde arpacık bulunan kişi aya bakarak “ayı gördüm hoş gördüm, siğilimin yerini boş gördüm / aya baktım yay gibi siğilim erisin yağ gibi” diyerek siğil ve arpacığının geçeceğine inanılır (Kalafat, 2005: 73; İsamettin, 1956: 2276).
- Ay ışığında bekletilen su bereket vermesi istemiyle tarlalara saçılır (Kalafat, 2005: 73).
- Ay ışığında tohum ekilmez, ağaç aşılmaz (Sümbüllü, 2008: 791).
- Ay hilal şeklindeki uçları yukarıya doğru ise o ay kuraklık olur, aşağı doğru ise ay yağışlı geçer (Sümbüllü, 2008: 791, Tan,2007: 220; Şenesen, 2017: 72).
- Ay hilal iken mayalanma ve döllenme yapılmaz (Kalafat, 2005: 74).
- Savaş esnasında ay tutulursa savaşın çetin geçeceği düşünülür (Ülkütaşır, 1934: 330).
- Zonguldak’ta yürüyemeyen çocukları ayın ilk cumasında selâdan sonra müzezzine döndürülüp “selâ yürüdü, sen de yürü” denirmiş (Akif, 1936: 94).
- Ayın başında ve sonunda ağaçtan meyve alınırsa o ağacın gelecek yıl iyi meyve vermeyeceğine inanılır (Akif, 1956: 1373).
- Ayın başında ve sonunda tarlaya, bostana ekilen ekinin de çürüyeceğine verimsiz olacağına inanılır (Akif, 1956: 1373).
- Çocuklar gözleri parlak ve canlı olsun diye ayın on beşinde aya baktırılır (Necati, 1940: 230).
- Ayın hilal haliyle ilgili çeşitli inanışlar mevcuttur; geneli yapılmaması gereken eylemleri belirtirken ayın hilale ilk geçtiği anla ilgili yapılması uygun bulunan bazı eylemler de vardır. Hilal halini aldığı vakit kişinin aydan sonra baktığı şeyin hayatında yer alacağına inanılır, örneğin kişi altına bakarsa zengin, kötü bir şeye bakarsa mutsuz olur.
- Tokat’ta hilali hamile bir kadın görürse çocuğunun güzel olacağına inanılır (Şenesen, 2017: 72).

- Ay yeniye geçmeden tohum dikilmez, tarla ekilmez aksi halde mahsulün bereketsiz ve verimsiz olacağına inanılır (Veren, 2010: 6; Eşmeli, 2014: 199-200).
- Aysız kuluçka oturtulmaz (Veren, 2010: 6).
- Ayın yarım aydan küçük olduğu gün doğan kız çocuklarının güzel olmayacağına inanılır (Veren, 2010: 6).
- Ağrı'da ayın gündüz görünmesi uğursuzluk olarak algılanır ve tanınmış bir kişinin öleceğine yorumlanır (Ercan, 2006: 73).
- Ay dolunay halinde iken çok parlak ise havaların iyi gideceğine inanılır (Tan, 2007: 222).
- Ayı ve güneşi parmakla göstermek günahdır; ayın veya güneşin gösterildiği parmaktan bir miktar kan akıtmadıkça bu günahtan kurtulunmaz (Şeref, 1956: 1261).
- İstanbul'da eski zamanda tulumbacılar için ayın yakınında yıldız bulunması yangın alameti olarak kabul edilir (Şeref, 1956: 1261).
- Ayın önü duluklu olursa ve kaba yel esmesi yağmurun habercisi sayılır (Sümbüllü, 2008: 790).
- Güneş bulutların arasından geç yükselirse hava güzel olur (Sümbüllü, 2008: 791).
- Güneşin batış yeri kızı olursa ertesi gün hava iyi olur (Sümbüllü, 2008: 791).
- Güneş bulut içinde batarsa yağmurun habercisidir (Tan, 2007: 220).
- Güneş biranda fazla ısı verirse havanın yağacağı düşünülür, halk arasında: "Hava sıklat yağmur gelecek." diye çıkarımlar yapılır.
- Anadolu'da güneşe duyulan saygı itibari ile güneşin doğduğu vakit uyanık olmaya özen gösterilir. Özellikle Harput'ta güneş doğarken uyuyan kişinin evinde bereket olmayacağına inanılır (Çoruhlu, 2002: 25).
- Adana'da bazı anlatımlarsa ay bir ineğe benzetilir ve bazı geceler cinler ayı sağmak için Kafdağı'na kadar kovalar. Ay yakalanıp çokça sağıldığı için rengi kaçar o yüzden ay ilk görüldüğünde soluk renklidir. Ayı o şekilde gören kişinin yere tükürmeden başka birinin yüzüne bakmaması gerekir aksi takdirde kişiye nazar degeceği inancı vardır (Oğuz, 2002: 799).
- Ay veya güneş tutulduğu zaman Rize dolaylarında göğe kurşun sıkılır (Karabaş, 1998: 281).
- Ay veya güneşin tutulduğu zaman Ege Bölgesi'nde ise bir dilek tutulur ancak bu dileğin sonucunda kimse zarar görmeyecek olmalıdır, başkasına kötülüğü dokunacak dilek

dilenir yahut kargışta bulunulursa dileğin tutan kişi için geçerli olacağına inanılır (Eşmeli, 2014: 203).

- Bitlis'te ise bizatihi ay tutulmasında abdest alıp iki rekat namaz kılmak özellikle yaşlı insanların adet haline getirdikleri bir ritüeldir (Irmak, 2018: 196).
- Adana'da ay dolunay halindeyken dünyaya gelen çocukların ayın o hali gibi; eksiksiz, yapılı ve güçlü olacağı inancı yaygındır (şenesen, 2017: 73).
- Ayın etrafında bulut olması diğer gün için yağmurun habercisi niteliğindedir (Karabaş, 1998: 299).
- Aya bırakılmış suyun içilmesi genç kimse için iyi sayılmazken yaşlı kimse için iyi olarak yorumlanır (Işıklı, 1956: 1246).
- Ay ilk görüldüğü zaman dilek dileme, aya bakarak niyet tutma oldukça sık karşılaşılan bir şeydir. Özellikle kısmet yönünde olan bu dilekler dilenirken bazı bölgelerde istek mani ile belirtilir:

“Gitti şubat geldi Mart

Hoşça uyu hoşça yat

İşte budur dileğim

Kısmetimi göreyim” (İsamettin, 1956: 2275).

- Ayın sabah erken saatlerde kavuşabildiğı bir küçük çocuğı vardır, uyumayıp bu anı bekleyen ve gören kişinin dilediğı dilek gerçek olur (Turgut, 1956: 1303).
- Kırşehir'de ay bedir halindeyken yürüyen bir kişinin gölgesinde baş kısmı görünmezse o kişinin o sene öleceğine inanılır (Turgut, 1956: 1303).
- Genç kız rüyasında ayın hilal halini görürse bahtı açılır, bedir halini görürse kendinden yaşça büyük biriyle izdivaç eder (Işıklı, 1956: 1246).
- Aya karşı gerinen insan çok şişmanlar (Işıklı, 1956: 1246).
- Kırsal alanda ağaç kesme işlemi için ayın yenisi beklenir; ayın yenisinde kesilen ağaçtan elde edilen odunun daha uzun ömürlü olacağı inancı vardır (Eşmeli, 2014: 197).
- Gece işlenen günahlar aya gündüz işlenen günahlar güneşe perde olur bu yüzden ikisi de ilk doğarken donukturlar (Elçin, 1963: 3139).
- Ay çirkin bir oğlan olduğı için geceleri çıkar –daha az insan görür- , güneş güzel bir kız olduğı için gündüzleri çıkar –kendini herkese göstermek ister- (Elçin, 1963: 3140).

- Hasta bir çocuğun iyileşip iyileşmeyeceğine dair çıkarım yapmak için de ay unsuru kullanılır. Ayın ışığı su dolu bir tase aks ettirilir ve suya bir yumurta kırılır. Yumurtanın sarı kısmına göre çıkarımlar yapılır: sarısı suyun üstüne yakın duruyorsa çocuğun iyileşeceği suyun dibine yakın duruyorsa iyileşmeyeceği düşünülür (Turan, 2011: 53).
- Güneşe ve aya verilen değer ve saygı yıllardır toplumsal bellekte kendini korumaktadır. Anadolu’da hâlâ güneşe ve aya karşı çöp, kirli su dökülmez ve tükürülmez. Bu konu ile ilgili en eski ihtarlardan biri Hesiodos tarafından M.Ö. VIII. yüz yılda yapılmıştır. Hesiodos “İşler ve Günler” adlı eserinde:

“Ayakta su dökme güneşe karşı

Hele gün battıktan sonra sabaha kadar

Ne yola işe ne yol dışına” şeklinde bir uyarıda bulunmuştur (Oğuz, 2002: 915).

Türkiye coğrafyası dışında yaşayan Türklerin ayla ilgili inanışlarına birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

- Altay Türklerinde ay hilal şeklindeyken eğik duruyorsa o ayın soğuk kapalı ve bulutlu eğer düz duruyorsa sıcak olacağı düşünülür (Dilek, 1996: 98-99).
- Ay aracılığıyla dilek dileme Azerbaycan’da yaşayan Türklerde farklı bir formda karşımıza çıkmaktadır: ayın üçüncü gününde dileği olan kimse herkes uyuduktan sonra balkon, çatı, kapı gibi bir yere çıkıp aya bakar. Aya bakarken dileğini içinden geçiren kişi aynı eylemi kimseye söylemeden üç gün ard arda yapar. Üçüncü günün sonunda dileğinin nasıl gerçekleşeceği, neler yaptığı taktirde dileğine ulaşabileceği kişiye rüyasında gösterilir (Memmedli, 2015: 42).
- Gagauzlarda ayın ilk yarısı başlanan işin uğursuzluk getireceğine inanılır (Ercan, 2006: 74).
- Makedonya’nın Debre şehrinde yeni ay gören kişinin ayı gördükten sonra bakacağı ilk kişiye nazar değdireceğine inanılır. Kişi baktığı kişiye nazar değdirmemek için ayı gördükten sonra bir fatiha ve üç ihlas okur (Ercan, 2006: 74).
- Makedonya’nın İştıp şehrinde ise yeni ayı gören kişi kimin yüzüne bakarsa baktığı kişinin yüzünde yara çıkacağına inanılır (Ercan, 2006: 75).
- Makedonya’nın Debre şehrinde yeni bir işe başlamak yahut tarlaya ekin ekmek için ayın yenisinin üzerinden en az üç gün geçmesi beklenir (Ercan, 2006: 74-75).

- Makedonya'nın Dedeli Köyü'nde lohusa kadınların güneş battıktan sonra dışarı çıkması istenmez keza kadını güneşin koruduğuna, güneş batınca korunmasız kaldığına inanılır (Ercan, 2006: 75).
- Güneşin batarken kızıl renkte olması Makedon halkı için başka bir yerde kan döküldüğüne delalet eder (Ercan, 2006: 76).
- Debre halkına göre dolunayda yapılan hiçbir işten hayır gelmez, ay dolunay iken iş yapmamaya özen gösterirler (Ercan, 2006: 75).
- Gagauz Türkleri için güneş ve ay ebeveyne sahip iki nesnedir (Ercan, 2006: 74).

2.8. Rüzgâr

Rüzgâr basit ifadeyle; basınç akımı nedeniyle havanın yüksek basınçtan alçak basınca geçmesi esnasında çıkan esinti olarak tanımlanabilir. Esiş yönü, ısısı ve esiş zamanı gibi etkenler açısından değerlendirildiğinde üç ana başlık altında (sürekli, mevsimsel ve yöresel) inceleyebileceğimiz rüzgâr, halkın sosyal ve ekonomik hayatında oldukça etkili bir olgudur.

Eski Türkler rüzgârların esiş yönlerine göre onlara çeşitli anlamlar yüklemiştir. Örneğin doğudan esen rüzgârdan sonra baharın geldiği gözlemlenmiş ve bu rüzgâra iyi anlamlar yüklenmiştir. Batıdan esen rüzgârın ise soğuk havaların başlangıcı olduğu tecrübe edilmiştir. Bu inançların temelinde yatan sebep ise tamamen jeolojik konumdur (Ögel, 1995: 305). Günümüz Türkiye coğrafyasında rüzgârın esiş yönünün isimleri bölgeden bölgeye bazı ayrılıklar gösterse de genel itibariyle Marmara Bölgesinde kullanılan adlandırmalar yaygındır. Kuzeyden başlayıp saat yönüne göre şu şekildedir: kuzeyden esen yıldız, kuzeydoğu poyraz, doğu gündoğusu, güneydoğudan keşişleme, güneyden esen kible, güneybatı lodos, batı günbatısı, kuzeybatıdan esen karayel (Erginer, 1984: 99). Rüzgârlara yarattığı etkiye göre çeşitli isimler verilmiştir örneğin; Mihrican-bostan bozan: ilk güz ile orta güz arasında (14 Eylül- 14 Ekim) görülen fırtınanın adıdır, Ülker yeli gibi çok soğuk estiği ve bütün hasata zarar verdiği için halkın belleğinde “bostan bozan” olarak yer etmiştir. Halk arasında adlandırılan başka bir rüzgâr ise “kocakarı fırtınası”dır. Eski bir inanca göre aylar canlı varlıklardır, günün birinde nisan ayının sığacağına kavuşan yaşlı bir kadın mart ayı ile dalga geçmiş buna kızan mart ise şubat ayından bir gün almış ve kendi gün sayısını

uzatmıştır. Mart ayında aniden gelen hava ısısını birden değiştiren rüzgâr ve soğuklar mart ayının o kadından intikamı olarak algılanmıştır bu günlere “kocakarı soğukları” bu günlerde olan rüzgârlara ise “kocakarı fırtınası” adı verilir (Boratav, 2003: 67). Halk arasında rüzgârla ilgili inanışlardan bazıları şöyledir:

- Bulutların kenarları belirgin değilse hava düzelir (Sümbüllü, 2008: 791).
- Bulutların kenarları saçaklı ise kuvvetli rüzgâr beklenir (Sümbüllü, 2008: 791).
- Bulutlar rüzgâr doğrultusunda yükselirse, rüzgârın devamı beklenir (Sümbüllü, 2008: 791).
- Siyah beyaz bulutlar birbirine karışırsa dolu ve fırtına beklenir (Sümbüllü, 2008: 791).
- Gökkuşağı kırmızı ve parlak olursa rüzgâr ve fırtına beklenir (Sümbüllü, 2008: 791).
- İlk ve son baharda rüzgâr akşamüstü hafif rüzgâr olursa sisin habercisidir (Sümbüllü, 2008: 791).
- Hava ne kadar rüzgâr olursa o kadar yağış olur (Tan, 2007: 220).
- Rüzgâr serin esmesi ardından gelecek yağmurun habercisidir (Tan, 2007: 220).
- Kışın kuzeybatı rüzgârı eserse kar yağar (Tan, 2007: 224).
- Kışın rüzgâr batıdan eserse kuru ayaz ve don olur (Tan, 2007: 224).
- Güneşin batışı ve doğuşu esnasında kızılık çok olursa şiddetli bir rüzgâr beklenir (Tan, 2007: 225).
- Şimşek sabit ise rüzgâr beklenir (Tan, 2007: 225).
- Lodos eser yaz olur poyraz eser kış olur (Özcan, 2015: 182).
- Rüzgârın ardı yağış, şakanın ardı dögüş (Özcan, 2015: 182).
- Rize’de bir gün boyunca dinmeyen rüzgâr yağmurun habercisi olarak anlaşılır (Karabaş, 1998: 300).
- Karayelden gelen bulut yağış getirir –Rize- (Karabaş, 1998: 300).
- Bulutlar doğuya doğru giderse havanın güneşli, batıya doğru giderse yağışlı olacağı tahmin edilir –Bingöl- (Irmak, 2018: 196).

Diğer Türk boylarında rüzgârla ilgili görülen bazı inanışlar şunlardır:

- Altay Türklerinde ocaktaki ateşin ses çıkartarak yanması gelecek olan rüzgârın habercisi olarak görülür (Dilek, 1996: 98).
- Gagauz Türklerinde şiddetli rüzgâr yahut kasırğa içinde kalan kişinin hastalanacağına inanılır keza şeytanın kasırgayla beraber uçtuğu düşünülür (Ercan, 2006: 74).

- Yakut Türklerinde yaygın olan bir inanca göre ise rüzgâr, yüksek dağların tepesinde yaşayan Tanrı yahut ruhların çaldığı ıslığın buzullara çarpması sonucu oluşur. Bu sebeple Yakut Türkleri yüksek yerlerde sesli konuşmamaya dikkat ederler (Ögel, 1995: 301).
- Makedonya'nın kırsal kesimlerinde nikahsız bir çiftin dünyaya çocuk getirmesinin buldukları bölgeye fırtına getireceğine inanılır (Ercan, 2006: 76).

2.9. Mevsimsel Tahmin İçeren Halk İnanışları

İnsanlar doğayı gözlemleyerek türlü çıkarım ve varsayımlarda bulunur. Kimi zaman bir ağacın yaprağı kimi zaman bir hayvanın hareketine bakarak çıkarım yapılabilir. Temelinde tecrübe yatan bu varsayımlar bölgeden bölgeye göre değişiklik gösterebilir öyle ki aynı argüman farklı iklim kuşağına sahip bölgeler için tam tersi bir durum belirtebilir. Örneğin, kavak ağacı mevsimsel çıkarımlarda Anadolu'nun ortak ögesidir. Anadolu halkı kavak ağacını pusula alıp çıkarımlarda bulunmuştur. Bunun asıl sebebi ise kavak ağacının hemen hemen her bölgede yetişebilen bir ağaç olmasıdır. Yaptığımız taramalar sonucu bazı bölgelerde kışın ve soğğun habercisi olan kavak ağacının hareketi başka bir bölgeye göre tam tersi bir işaret belirtebilir. Altta yer alan ilk iki madde de bunu görebiliriz; aynı argümanı hedef alan Sümbüllü ve Erginer'in çalışmalarında Sümbüllü'nün genel bir çıkarımı söz konusuyken Erginer Uşak civarı için bu sonuca varmıştır:

- Kavak ağacının yaprağını tepeden dökmesi kışın sert geçeceği düşünülür (Sümbüllü, 2008: 790).
- Kavak ağacı yapraklarını aşağıdan dökerse kış çok uzun ve sert olur eğer yukardan dökerse kış az ve hafif geçer (Erginer, 1984: 109).
- Malatya civarında ise kavak ağacının yaprakları üstten sararmaya başlarsa yüksek olan yerlerde alt taraftaki yaprakların sararması ise ovalarda kışın sert geçeceğini düşündürür (Tan, 2007: 227).
- Kavak ağacının yaprakları tepeden itibaren sararırsa kış erken, alt yapraklar önce sararırsa kış geç gelir (Tan, 2007: 226).

Bitkiler, mevsim çizgisini en net olarak gördüğümüz öğelerdir. Yukarıda belirttiğimiz kavak ağacı dışında birçok ağaç ve bitki insanların mevsimler konusunda temkinli olmasına yardımcı olmaktadır:

- Armut ağacının çok çiçek açması, erik meyvesinin çok olması, kızılıcığın çok olması kışın çok kar getireceğini bildirir (Tan, 2007: 227; Şenesen, 2017: 83).
- Muşmula çok olursa kış çok olur (Tan, 2007: 227).
- Meyvelerin genel itibariyle çok olması o yılın kışının sert geçeceğine işaret eder (Tan, 2007: 227).
- Meşe ağaçlarında palamut ve kozalak çok olması da yine aynı şekilde şiddetli bir kışın habercisidir (Tan, 2007: 228).
- Dut ağacının yapraklanması yazın geldiğini gösterir (Tan, 2007: 228).
- Kestane çiçeği çok olursa kış sert geçer (Karabaş, 1998: 302; Tikbaş Apak, 2013: 5).
- Turunç sebzesi fazla çiçek açarsa kış vakti uzun sürer (Şenesen, 2017: 83).
- Ağaçların meyvesi fazla olursa kış çetin geçer.

Bitkilerin dışında hava olayları hatta hayvan ve insan hareketleri de çıkarım yapmamızı sağlayan öğelerdir:

- Kediler sobanın veya ocağın başından ayrılmak istemezlerse sert bir kışın geleceği düşünülür (Tan, 2007: 230).
- Turnalar erken göç ederse kış erken gelir (Tan, 2007: 230).
- Havanın sıklet olduğu zaman, insanların sallana sallana gezmeleri kuralık habercisidir (Sümbüllü, 2008: 791).
- Akşam olduğu halde hayvanlar içeri girmek istemiyorsa kış erken gelir (Tan, 2007: 230).
- Leylekler geldiyse bahar gelmiş demektir (Tan, 2007: 231).
- Keklik zamansız öterse kış sert geçer (Erginer, 1984: 109).
- Tarla fareleri çok olursa kuraklık çok olur (Tan, 2007: 231).
- Dağda koyunlar seyrek yatarsa kış mevsimi az sürer ve hafif geçer (Erginer, 1984: 109-110).
- Serçeler toplu durması karın habercisidir (Sümbüllü, 2008: 790).
- Irmak ve dere kenarları çok yosun bağlarsa kış erken gelir (Tan, 2007: 233).
- Ayın etrafında halka şeklinde kırmızı, sarı, gri renkle karışık daireler görülürse yazın kurak geçeceği, kışın bol yağışlı olacağı tahmin edilir (Sümbüllü, 2008: 791).

- Ağustos ne kadar sıcaksa ocak o kadar soğuk olur (Sümbüllü, 2008: 791).
- Temmuz ne kadar sıcak şubat o kadar soğuk (Sümbüllü, 2008: 791).
- Güneşin hâlelenirse kış çabuk gelir (Tan, 2007: 223).
- Kış gecelerinde yıldızlar çok parlaksa, ayaz ve don olur (Tan, 2007: 223).
- Yıldızların parlaklığını kaybetmesi donun habercisidir (Sümbüllü, 2008: 790).
- Kışın gökyüzünün bulanık bir şekilde beyazlaması karın habercisidir (Tan, 2007: 224).
- Yaz ne kadar sıcak geçerse kış o kadar sert ve soğuk geçer (Tan, 2007: 224).
- Turnalar çok görülürse kışın sert geçeceğine inanılır (Şahhüseyinoğlu, 2015: 93).
- Kelebeklerin çok olması yılın kurak geçeceğini işaret eder dolaylı düşünülürse kelebeklerin çokluğu kozalanmak için bir önceki sene çok fazla yer bulabildiklerini gösterir. Bir önceki yılın o kadar bereketli geçmesi ise ardından gelen yılın kurak olacağını gösterir (Kobyay; 2014: 56).

Türkiye coğrafyası dışında hayvan ve bitkilere bağlı mevsimsel çıkarımlardan bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

- Altay Türklerinde köpeklerin ot yemesi kötü havanın habercisi olarak yorumlanır (Dilek, 1996: 98).
- Altay Türklerinde gece vakti sineklerin hareketlenmesi havanın kapalı olacağını düşündürür (Dilek, 1996: 98).
- Çam ağacının dallarının yukarıya doğru kalkması Altay Türkleri tarafından havanın iyi olacağına yorumlanır (Dilek, 1996: 99).
- Altay Türklerinde kış mevsimi ne kadar soğuk olursa yazın o kadar sıcak olacağına inanılır (Dilek, 1996: 99).
- Yılanların kıvrılmadan uzunca hareketsiz bir şekilde görülmesi Altay Türkleri tarafından havaların iyi olacağına yorumlanır (Dilek, 1996: 99).
- Altay Türklerince karıncaların yuvalarından uzaklaşması ve arıların tüm gün uçuşması diğer günün sıcak olacağına işaret eder (Dilek, 1996: 99).

SONUÇ

Tezimize konu olan halk takvimi ve meteorolojisi insan hayatında yadsınamaz bir öneme sahiptir. Tarihin karanlık dönemlerinden itibaren insan, gerek çevreye daha rahat adapte olabilmek gerekse içinde bulunduğu ortamın şartlarını kavrayabilmek için doğayı gözlemler. Doğayı anlamlandırmaya çalışan insan için karşılaştığı en karmaşık yapı, gökyüzünde yaşanan hava olayları olmuştur. Üstün bir güç tarafından düzenlendiğine inanılan hava olayları bir tek insanı değil yeryüzünü paylaştığı diğer canlıları da etkilemektedir. Hava olaylarının hem doğa hem de diğer canlılar üzerindeki etkisini gören insan bu bilgileri zamanla muhafaza etme gereği duyarak tecrübe ve gözlemlerini hem kendisi hem de gelecek nesiller için birleştirip aktarmaya özen göstermiştir. Halk takvimleri tam olarak bu aktarımın bir sonucudur. Toplumların coğrafi konumlarına göre farklılık gösterebilen bu takvim düzeni yazılı ve uluslararası kabul gören genel takvimlerden çok önce oluşturulmuş ve muteber kabul edilmiştir. Günümüzde dahi varlığını koruyan halk takvimleri sosyal hayatı insan için birçok konuda rahatlatmıştır. Özellikle başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan, sanayileşmenin az olduğu bölgelerde halk takvimine duyulan itibar daha fazladır. Zira şehirlerde beton binalara hapsolarak çalışan kimselere nispeten toprağı yoğurup doğayla iç içe yaşayan insan için halk takvimi daha çok önem arzeder. Toprağın ekim süresi, hayvanların döl dökümleri, hasat zamanı vb. konular daha önce edinilmiş tecrübeler ışığında, halk takvimi yardımıyla belirlenir ve en fazla verimin alınacağı zaman dilimi yine halk takvimi sayesinde saptanmış olur. Çalışmamızda Türkiye coğrafyasında hala kullanılmakta olan halk takvimi ve bu takvimde yer alan özel günler incelenmiştir. Daha önceki araştırmacılar tarafından bölgesel yahut tematik olarak ele alınan bu günler çalışmamızda Türkiye coğrafyası çatı kabul edilerek genel bir değerlendirmeye tabi olmuştur. Nevrûz, Hıdırellez, Koç Katımı, Çiğdem Eğlencesi gibi halk takviminde ayrı bir ehemmiyeti olan günlerin günümüzde kutlandığı şehirleri tespit etmek amacıyla çalışmamızda çeşitli coğrafi haritalara da yer verilmiştir. Ferdî ve sosyal açıdan insan hayatını etkisi altına alan bu günler incelenirken insanların tutum ve davranışları çok yönlü olarak ele alınmıştır. Bahsi geçen özel günler; o gün yapılan yemeklerden eğlenilen oyunlara, halk diline sirayetinden edebiyata yansımalarına kadar birçok farklı perspektiften folklorik olarak değerlendirilmiştir.

Bilimsel bilgidan uzak insan hava olaylarını gözlemlediği süre boyunca gerçekleşen meteorolojik olayları kendisinden üstün bir gücün cezalandırma yahut ödüllendirme yöntemi olarak algılamıştır. Yaşanılan bölgenin iklimine göre ödül yahut ceza olarak görülen hava olayları değişebildiği gibi hava olayının yaşandığı zaman dilimi, sıklık derecesi vb. etkenler de hava olayının ödül veya ceza olarak görülmesinde değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ceza olarak görülen hava olaylarıyla karşılaşan insan, çeşitli affedilme eylemlerinde (kurban sunma, saçtı saçma vb.) bulunurken ödül olarak algılanan doğa olayları için de memnuniyetlerini ifade edecek tutum ve davranışlarda bulunur. Zamanla iyi yahut kötü olarak değerlendirilen hava olayları kontrol altına alınmak istenmiş ve akabinde çeşitli ritüeller oluşturulmuştur. Tarihin ilk sahnelerinden itibaren yada taşı olarak karşımıza çıkan ve yadacı denilen özel kimselerce kullanılan tılsımlı bir taşın; yağmur, kar veya dolu yağdırmada kullanılması insanın meteorolojiye hükmetme çabalarından sadece biridir. Özellikle Türk coğrafyasında varlığından ve kullanımından çokca söz edilen yada taşı, çalışmamızda menşei ve kullanım şekli açısından incelenmiştir. Günümüz Anadolu coğrafyasında hala uygulanmakta olan “yağmur duası” da insanoğlunun meteorolojiye yön verme çabalarından bir diğeridir. Yağmurun uzun süre yağmaması, kuraklığın baş göstermesi sonucu yağmurun tekrar yağmasının amaçlandığı, bölge eşrafının ortak kararıyla bir takım ritüel ve yaptırımlar eşliğinde topluca yapılan duaya yağmur duası denmektedir. Taklit esasına dayalı ritüellerin çokca yer aldığı uygulamada arkaik olarak yada taşının da tesirleri görülürken yapılan uygulama İslamiyet öncesi ve sonrası yağmur yağdırma istemlerinin homojen bir karışımı durumundadır. Coğrafyamızda hala varlığını sürdüren bu uygulama çalışmamızda çok yönlü olarak değerlendirilmiş ve katılımcıları açısından ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Yağmur duasından sonra veya iklim koşulları gereğince beklenenden fazla yağmur yağması durumunda da halk, meteorolojiye müdahale etmeye çalışmıştır. Uzun süren yahut aralıksız yağın yağmur hem ferdî hem sosyal hayatı olumsuz bir şekilde etkiler. Bu olumsuz durumdan kurtulmak isteyen insan “güneş duası” da diyebileceğimiz bir çeşit yağmur dindirme duası uygulamaya başlamıştır. Yağmur duası kadar yaygın bir uygulama olmayan “yağmur dindirme/ durdurma duası” genel hatlarıyla yağmur duası ritüellerinin tersinin yapılmasıyla icra edilir. Bu duada amaç yağmurun durmasını sağlamaktır, çalışmamızda bu konu yağmur duası sonunda incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Tarihin karanlık zamanlarında Tanrısal bazı değerler yüklenerek anlamlandırılmaya çalışılan hava olayları da çalışmamızın konuları arasındadır. Çalışmamızda yıldırım, şimşek, gök gürültüsü, rüzgâr, gökkuşağı gibi meteorolojik olaylar incelenmiş, bu hava olaylarının halk takvimiyle birleştiğinde halkın belleğinde edindiği yer değerlendirilmiştir. Olumlu yahut olumsuz olarak toplumsal hafızada yer edinen hava olaylarıyla ilgili Anadolu'da türlü inanışlar bulunmakta ve bir takım ritüeller uygulanmaktadır. Bu inanış ve ritüeller Türkiye coğrafyası dışında yaşayan Türklerin inanış ve ritüelleriyle de desteklenerek çalışmaya alınmıştır.

Günümüzde dahi birçok kişinin özel ilgi alanı olan ve büyüsunü koruyan gök, astrolojik açıdan öteden beri dikkat çekmiştir. Zamanla gök ve içinde barındırdığı ay, güneş v.d. yıldızlar için türlü inanç ve anlatılar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu inançlar, zaman zaman halk takvimleriyle birleşerek genellikle yakın gelecek hakkında bilgiler vermiştir. Kişinin doğum gün ve saatine göre güneşin yörüngedeki yeri baz alınarak hesaplanan burç sistemi ve insanların türlü planlarını günlük, aylık ve dönemlik olarak burçlarına göre düzenlemeleri bu duruma güzel bir örnek mahiyetindedir. Konuyu başka bir örnekle pekiştirmek gerekirse günümüzde özellikle kırsal alanlarda görülen bir inanıştan bahsetmek uygun olacaktır: Anadolu'da yıldızların parlaklığına göre bir sonraki güne ait hava durumu çıkarımları yapılmaktadır. Bu çıkarımların özellikle kırsal alanda görülmesinin sebebi ise şehirdeki hava kirliliği sebebiyle çoğu zaman yıldızların parlaklıklarının seçilememesidir. Etrafında en çok halk anlatısının şekillendiği gök cisimleri ise şüphesiz ay ve güneştir. Önceleri etiyolojik olarak oluşturulan bu anlatılar zamanla eğlence amacı güdülerek, hoşça vakit geçirme, çocuk oyalama vb. sebeplerle anlatılagelmiştir. Güneş ve ay anlatılarda antropomorfikleştirilerek farklı cinsiyetlerde iki farklı kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu anlatıda birbirine aşık iki sevdalı gibi işlenen ay ve güneş, nadir de olsa bazı anlatılarda kardeş olarak da geçmektedir. Anlatıların genelinde güneş kız; ay erkek rolündedir. Ay ve güneşin aşık olarak anıldıkları anlatıların hemen hepsinde ise kavuşamama teması işlenmiştir. Bu iki gök cisminin halk takvimindeki yeri özellikle ay etrafında şekillenmiştir. Çalışmamızda da ayın evreleri ve evrelerindeki parlaklığı göz önüne alınarak yapılan çıkarımlardan bahsedilmiştir. Diğer yıldızlar ise parlaklık ve yoğunluklarına göre şekillenen bir takım çıkarımlarla halk takvimine sirayet etmiştir. Tezimizde muhteva gereği özellikle halk takvim ve meteorolojisine yansıyan yıldızlar ele alınmış, bu yıldızların halk nazarındaki değeri ve ne şekilde takvime yansıdığı değerlendirilmiştir.

Halk takvimi ve meteorolojisi her ne kadar doğa olaylarına bağılı oluşturulmuş olsa da doğadaki canlıların hâl ve hareketleri de bu konuların gelişmesine ve genişlemesine katkı sağlamıştır. Doğayı gözleme işini çok iyi yapan insanoğlu çok geçmeden çevresinde var olan hayvan ve bitkilerin durumlarından da türlü çıkarımlar yapmaya başlamıştır. Bir ağacın yaprağının rüzgârda aldığı yön, bir hayvanın dinlenmek için seçtiğı alan vb. durumlar insana yakın zamanlı hava durumu hakkında ipuçları vermiş, türlü çıkarımlar yapabilmesi için olanak sağlamıştır. Hatta bazı hayvanların hareketlerine veya çoğalma durumlarına göre mevsimsel, yıllık tahminlerde bulunmanın da mümkün olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- ACIPAYAMLI, O. (1965). “Türkiye’de Yağmur Duası II”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXII, (3-4), 221-250.
- ALPTEKİN, A. B. (2000). “Atasözü ve Halk İnanışlarının Nevruz’a Yansıması”. *Türk Dünyasında Nevruz 3. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* (18-20 Mart Elazığ), Ankara, 53-60
- ALPTEKİN, A. B. (2001) . “Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Yağmur Duasıyla İlgili Bir Tören Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 596, 165-173
- AKALIN, Ş. H. (2005). *Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu*.
- AKİF, M. (1936). “Devreke’de Halk Arasındaki Aya Dair Bilgiler”. *Halk Bilgisi Haberleri*, 5 (54), 94-95
- AKİF, M. (1956). “Ay Hakkında İnanmalar, Devreke’de”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4 (86) , 1373-1374
- AKKURT, M. (2008). *Kahramanmaraş’ta Yapılan Geleneksel Güreşlerin Tarihsel Gelişimi ve Toplum Tarafından Algılanış Biçimleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maraş
- AKMAN, A. (2005). *Mevsimlik Bayramlarımız* (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 19-20
- AKMATALİYEV, A. (2001). “Kırgızlarda Nooruz (Nevruz)”. Ş. Ercebeci (Hazırlayan). *Türk Dünyasında Nevruz 4. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* (21-23 Mart Sivas), Ankara, 22-25
- AKSOY, M. (1996). *Kültür Sosyolojisi Açısından Doğu Anadolu: metodoloji, kültür sosyolojisi, aile ve aile tipleri, evlilik ve düğün gelenekleri, miras, kirvelik, nevruz, ocak-ateş, doğu ve güneydoğu Anadolu’da halk takvimine göre yılbaşı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Tarih ve İslam Araştırma Vakfı Yayınevi, 167-169
- AKTÜRK, S. (2014). *Türkiye’de Hıdırellez Etrafında Oluşan Folklorik Unsurlar Üzerine Bir İnceleme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- AMANOĞLU, E. K. (2000). “Nevruz Öncesi Hıdır Nebi Bayramı”. *Türk Dünyasında Nevruz 3. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* (18-20 Mart Elazığ), Ankara, 61-64
- AMANOĞLU, E. K. (2001). “Nahçıvan’da Nevruz Çarşambaları”. Ş. Ercebeci (Hazırlayan). *Türk Dünyasında Nevruz 4. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* (21-23 Mart Sivas), Ankara, 26-32

- AND, M. (1985). *Geleneksel Türk Tiyatrosu- Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*. (İkinci Baskı). İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 73-145
- ARAS, E. (2002). "Türklerde Hıdırellez Geleneği". *Milli Folklor*, 7(54), 39-54
- ARIĞ, V. N. (1993). *Asil Spor Güreş*, Ankara: Damla Matbaacılık, 6
- ARIK, T. (2018). "Azerbaycan'ın Nahçıvan Bölgesinde Yağmurla İlgili İnanışlar ve Yağmur Çağırma Merasimleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.85, 217-227
- ARNAUT, T. (1998). "Gagauzlar'da İlk Yaz Bayramı". (Haz. Vedat Demirtaş), Nevruz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını
- ARTAN, G. (1976). "İzmir'de Hıdırellez Eğlence ve İnanışları". *Türk Folklor Araştırmaları*, 16 (323), 7674-7675
- ARTUN, E. (1999). *Türk Halk Kültüründe Nevruz*, Uluslararası Nevruz Sempozyumu, Kazakistan
- ARTUN, E. (2008). *Halk Kültürü Araştırmaları*, İstanbul: Kitabevi
- AYDINOĞLU, G. (1969). "Kars'ın Pırsak Köyünde Nevruz". *Türk Folklor Araştırmaları*, 12 (238) , 5298
- AYTAÇ, P. (2004). *Kültlerde Nevruz. Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını
- BAHÇECİ, M. (1956). "Yenicearmutcuk Köyü Bilmeceleri". *Türk Folklor Araştırmaları*, 4(88), 1404
- BAYKARA, T. (2001). "Türk Takvimi = Oniki Hayvanlı Türk Takvimi ve Yılın Başlangıcı". Türk Dünyasında Nevruz 4. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (21-23 Mart Sivas), Ankara
- BAYTAMREW, B. A. (1993). *Yeni Kün (Kaynak ve Adetler). Tarih ve Etnografya Açısından Nevruz*, (Çev. Y. Pekcan, S. Öztürk), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 3-16
- BEDİ, N. (1936), "Aya Dair". *Halk Haberleri Mecmuası*, 5 (52), 53- 55
- BEDİ, N. (1956), "Ankara'da Ay Hakkında İnanmalar". *Türk Folklor Araştırmaları*, 4 (84), 1405
- BORATAV, P. N. (2003). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım Hizmetleri, 28-270
- BÖCUOĞLU, S. S. (1956). "Isparta'da Ay Hakkında İnanmalar". *Türk Folklor Araştırmaları*, 4 (83), 1325-1326
- BÜZELBEY, C. C. (1978). "Gaziantep'te Halk Takvimi ve İlgili Törelere". *Türk Folklor Araştırmaları*, 18 (346), 8318-8321

- CAFEROĞLU, A. (1930). "Türkçe'de "Tongal" Kelimesi". *Türk Halk Bilgisi*, 1 (7), 101-104
- CANDAN, E. (2006). *Türkler'in Kültür Kökenleri*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları
- CENGİZ, H. (1964). "İlgin'da Saya". *Türk Folklor Araştırmaları*, 9 (182), 3513
- ÇİNGÖZ, M. E. (1990). "Tokat'ta Hıdırellez". *Türk Halk Kültüründen Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ÇİNLİOĞLU, H. (1970). "Tokat'ta Yağmur Duası". *Folklor*, 2 (16-18), 28
- CUMAKUNOVA, G. (1998). "Nooruz Bayramı: Doğa ile İnsan Bütünlüğünün Simgesi". *Nevruz*, (Haz. V. Demirtaş), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını
- COŞKUN ELÇİ, A. (2010). "Bulgaristan / Deliorman Aleviliğinde Kırklar Bayramı (Nevruz) ve Hıdırellez". *Millî Folklor*, S. 86, 58-74
- ÇAY, M. A. (1985). *Türk Ergenekon Bayramı (Nevrûz)*, Ankara: *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, 1-130
- ÇAY, M. A. (1990). *Hıdırellez Kültür- Bahar Bayramı*. (Birinci Baskı). Ankara: Feryal Matbaası, 14-33
- ÇETE, B. (1955). "Mersin'in Tepe Köyünde Dodu". *Türk Folklor Araştırmaları*, 3 (67), 1068
- ÇETİN, İ. (2004). *Tiyatroda Nevruz*. (Ed. Öcal Oğuz). *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını
- ÇIBLAK, N. (2002). "İçel'de Yağmur Yağdırma Törenleri". *Folklor Edebiyat*, 8 (31), 93-108
- ÇOBANOĞLU, Ö. (1997). "Yapısal ve İşlevsel Bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevrûz ve Hıdırellez". *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 51-59
- ÇORUHLU, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahtarları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 25-81
- DEMİR, S. (2005). "Karanlıktan Aydınlığa, Kıştan Bahara Geçiş: Hıdırellez". *Millî Folklor*, S. 65, 17-23
- DEMİRCİ, E. Ş. (2015). Türkiye'deki Yağmur Törenlerinde Suya Saçı Sunmayla İlgili Uygulamalar, *Journal of International Social Research*, 8 (40), 48-52
- DEMREN, Ö. (2006). "Yağmur Yağdırma Ritüeli Çerçevesinde Ortaköy "Yağmur Duası" ". *Türk Bilig*, S. 12, 76-92
- DERDİYOK, İ. Ç. (2010). *Fuzûlî'nin Dedim Dedi Redifli Müseddesinde Pitoresk Anlatım ve Aşık ve Maşûk Profili*, (Haz. Gülağ Öz, Hayrettin İvgin), Canını Cananına Feda Eden Ozan Fuzulî, Yol Bilim Kültür Araştırma Yayınları

- DIYKANBAYEVA, M. (2009). *Kırgız Atalar Kültü ve Kırgız Atalar Kültürünün Yaşayan Kültüre Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- DİLEK, İ. (1996). Altay Türklerinde Halk İnanışları. *Bilig*, S. 3, 97-102
- DİLEK, İ. (2007). Sibiry Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler, *Bilig*, S. 43, 33-54
- DİZDAROĞLU, H. (1969). *Halk Şiirinde Türler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 84
- DURMUŞ, İ. (2004). *Eski Türklerde Zaman ve Takvimler*. Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, 1-13
- DÜZGÜN, D. (2005). "Türkiye ve Azerbaycan Sahalarında Uygulanan Savaş Geleneğinin Karşılaştırmalı Tahlili". *Milli Folklor*, S. 65, 24-28
- EKİCİ, M. (2002). "Tire Yöresi Yağmur Duası Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme". *Milli Folklor*, S. 56, 46-52
- ELÇİN, Ş. (1963). "Tosya'da Ay- Güneş Hakkında İnanmalar". *Türk Folklor Araştırmalar*, 8 (169), 3139-3140
- ELİADE, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Kocabalı Yayınevi. (Eserin orijinali 1976'da yayımlandı), 210
- ERASLAN, A. (2015). "Antakya'da Yaşayan Özbeklerde Nevruz Bayramı ve Nevruz Tatlısı: Sümelek". *Folklor/ Edebiyat*, 84 (21), 109-129
- ERCAN, E. H. (2006). "Balkanlarda Gökyüzü ile İlgili İnanışlar ve Halk Takvimi". *Milli Folklor*, S.69, 72-82
- ERDEM, İ. (2008). *Bozkır İlçesi Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 48-76
- ERGİN, M. (2011). *Orhun Abideleri*. (Kırkbeşinci Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 8-9
- ERGİNER, G. (1984). *Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 10-110
- ERGUN, P. (2012). "Küresel Dünyanın Tüketim Mitleri Fakelore'un Başarısı: Yılbaşı mı Kutluyoruz Noel mi?". *Milli Folklor*, S.95, 147-160
- ERŞANGİL, M. (1970). "Hıdırellez". *Folklor*, 2 (13-15), 72-73
- EŞMELİ, İ. (2014). "Dinler Tarihi Açısından Gök Cisimleri ve Tabiatla İlgili İnanış ve Uygulamalar (Muğla - Yatağan Örneği)". *Dini Araştırmalar*, 17 (45), 195-208

- ERTUĞ, F. (2000). "Baharın Müjdecisi: Çiğdem (*Crocus*) ya da AN.TAH.âUM^{âAR} Hititler Devri Anadolu Florasına Küçük Bir Katkı". *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, S. 3, 129-136
- FEYZİOĞLU, N. (2004). "Nevrûz ve Mûsikî". *Milli Folklor*, S. 61, 68-71
- GEZGİN, D. (2016). Çobanların Kutlu Bayramı: Koç Katımı, Saya Gezme. *Metro Gastro*, S.82, 92-93
- GÖKBEL, A. (1998). *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 127
- GÖNÜLLÜ, A. R. (1998). "*Türk Halk İnançlarında Nevruz Motifi*". *Nevruz*, (Haz. Vedat Demirtaş), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını
- GÜLEÇ, A. (1970). "İklim ve İklim Dair Atasözleri, Deyimler". *Türk Folklor Araştırmaları*, 12 (252), 3675-3679
- GÜNGÖR, K. (1956). "Anadolu'da Hızır Geleneği ve Hıdrellez Törenlerine Dair Bir İnceleme". *Türk Etnografya Dergisi*, S. 1, 56-72
- GÜZEL, A. (1995). *XIV-XV. Yüzyıl Edebiyatında Nevruz ve Nevruzîyeler*. Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 95-104
- HAMARAT, Z. (2012). Cemre Düşmesiyle İlgili İnanç ve Uygulamalar. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (3), 165-200
- HEY'ET, C. (1999). "*Eski Türklerde Takvim ve Nevruz Bayramı*". Türk Dünyasında Nevruz 3. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart Elazığ), 1999
- IRMAK, Y. (2018). "Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, S.17, 191-222
- IŞIKLI, B. (1956). "İstanbul'da Ay Hakkında İnanmalar". *Türk Folklor Araştırmaları*, 4 (78), 1245-1246
- İMAMVERDİYEV, İ. (2005). "Azerbaycan ve İran Türklerinde Nevruz Etkinlikleri ve Âşık Şiirinde Nevruz". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12 (28), 223-239
- İNAN, A. (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. (Sekizinci Baskı), Ankara: TTK, 30-163
- İnternet: <http://www.memleket.com.tr/adiyamanda-hidirellez-coskusu-809549h.htm>, Son Erişim Tarihi: 24.05.19
- İnternet: <http://www.aydinkulturturizm.gov.tr/TR-160510/hidirellez-kutlamalari.html>, Son Erişim Tarihi: 24.05.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/burdur-da-hidirellez-kutlandi-burdur-yerelhaber-2796806/>, Son Erişim Tarihi: 24.05.19

- İnternet: <http://www.radikal.com.tr/cankiri-haber/cankirida-turkculuk-yuruyusu-ve-hidirellez-kutlamasi-2282753/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.diyarbakirkulturturizm.gov.tr/TR-93868/hidirellez-kutlamalari.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/53441896-elazigda-hidirellez-coskuyla-kutlandi> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://gantep.bel.tr/etkinlik/hidirellez-senlikleri-coskuyla-kutlandi-1546.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/53464357-gaziantep-te-hidirellez-kutlamalari> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.pusulagazetesi.com.tr/taskoprude-hidirellez-senlikleri-duzenlendi-78350-haberler.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.kayserikultur.gov.tr/TR-93779/hidirellez-kultur-bahar-bayrami-kutlamasi.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.kirklarelienvanteri.gov.tr/halk-kulturu.php?id=27> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/kirsehir-de-hidirellez-kutlamalari-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/kocaeli-de-hidirellez-kutlamalari-cosku-ile-basladi-37105227> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://malatyahaber.com/haber/hidirellez-gunleri/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberturk.com/manisa-haberleri/60608824-manisada-hidirellez-coskuyla-kutlandi> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/ksu-de-hidirellez-kutlandi-9595595-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/mardin-de-hidirellez-coskusu-yasandi-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/mugla-da-hidirellez-kutlamalari-mugla-yerelhaber-2022741/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.haber7.com/guncel/haber/1363924-nevsehirde-hidirellez-kutlamalari> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/5246980-nigdede-hidirellez-kutlamalari> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/ordu-da-hidirellez-kutlamalari-3639774-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19

- İnternet: <https://www.yenisakarya.com/26565-hidirellez-senligi-nde-saglik-hizmeti-haberi.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://hbr.haber57.com.tr/genel/geleneksel-bektasaga-hidirellez-senlikleri/4993/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/tunceli-de-hidirellez-kutlamalari-9580144-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.urfastar.com/hidirellez-kutlamalari-basladi-resimleri,330.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.vansesigazetesi.com/haber-arsiv-4423.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.yozgatkulturturizm.gov.tr/TR-178708/6-mayis-2017-hidirellez-kutlamalari-yapildi.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/zonguldak-ta-hidirellez-kutlamasi-3595775-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/aksaray-da-hidirellez-kutlamalari-aksaray-yerelhaber-2023822/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.bayburtpostasi.com.tr/yasam/hidirellez-coskuyla-kutlandi-h4526.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/ayranci-da-hidirellez-senlikleri-karaman-yerelhaber-2778486/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.batmancagdas.com/yasam/batmanda-hidirellez-kutlandi-h50905.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.bartin.info/yerel-yonetimler/bartin-da-hidirellez-coskusu-h28156.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/igdir-da-hidirellez-kultur-ve-bahar-igdir-yerelhaber-191870/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.yalovamiz.com/sugorende-hidirellez-coskusu-n19000/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.kilispostasi.com/hidirellez-de-mesire-yerleri-doldu-ta-ti/206641/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.osmaniyekulturturizm.gov.tr/TR-160824/festivaller.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/duzce-de-hidirellez-kutlamasi-duzce-yerelhaber-2778967/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19

- İnternet: <https://www.haberler.com/adana-da-nevruz-kutlamasi-7106329-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/adiyamanda-az-katilimli-nevruz-kutlamasi-40780014> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/dinarda-nevruz-kutlamasi-40403032>, Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/agridaki-nevruz-kutlamalari-37262143> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.amasya.bel.tr/icerik/11/2551/baharin-gelisini-mujdeleyen-nevruz-bayrami-cosku-ile-kutlandi.aspx> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.timeturk.com/aydin-da-nevruz-kutlamalari-renkli-goruntulere-sahne-oldu/haber-542477> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.bilecik.gov.tr/bilecikte-nevruz-kutlamalari> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/bingol-de-nevruz-kutlamasi-37076678> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/bitlis-te-nevruz-kutlamalari-bitlis-yerelhaber-1922743/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.bolu.bel.tr/nevruz-kutlamalari-basladi/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.burdurkulturturizm.gov.tr/TR-92345/ilimizde-nevruz-kutlamalari-yapildi.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-nevruz-bayrami-kutlamasi-937396.html> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/canakkale-de-nevruz-kutlamasi-9402906-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/corum-da-nevruz-kutlamalari-3469399-> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.haberler.com/cankiri-da-nevruz-bayrami-kutlamasi-9403115-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 19.03.19
- İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/denizlide-nevruz-kutlandi-40402519>, Son Erişim Tarihi: 20.03.19
- İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/elazigda-coskulu-nevruz-kutlamasi-40779881> , Son Erişim Tarihi: 20.03.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/erzincan-da-nevruz-bayrami-kutlamasi-9401298-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 20.03.19

- İnternet: <https://www.haberturk.com/yerel-haberler/59335996-eskisehirde-nevruz-kutlamasi-erken-basladi> , Son Erişim Tarihi: 20.03. 19
- İnternet: <https://www.haberler.com/gumushane-de-nevruz-kutlamalari-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 20.03. 19
- İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/antalya/kepezde-renkli-nevruz-41159966> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/igdir/merkez/igdirda-nevruz-kutlamasi-961890> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <https://www.haberturk.com/duzce-haberleri/67788244-universite-ogrencileri-nevruz-bayramini-kutladi> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/osmaniye/merkez/nevruz-osmaniye-de-coskuyla-kutlandi-961854> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/kiliste-nevruz-kutlandi-40402031> , Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19
- İnternet: <http://www.yenihaberden.com/karabukte-nevruz-kutlamalari-81601h.htm> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/yalova-da-nevruz-etkinliklerle-kutlandi-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/ardahanda-nevruz-kutlamalari-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19
- İnternet: <https://www.haberturk.com/yerel-haberler/59532802-bartinda-nevruz-cosku-ile-kutlandi> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <http://www.kirikkale.gov.tr/nevruz-bayrami-cosku-ile-kutlandi> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/karaman-da-nevruz-kutlamalari-karaman-yerelhaber-104040/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19
- İnternet: <http://www.bayburt.bel.tr/haberler/1324/nevruz-coskuyla-kutlandi> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/eskil-de-nevruz-bayrami-kutlamalari-aksaray-yerelhaber-2675058/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/zonguldak-ta-nevruz-coskusu-10679316-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <http://www.yozgatkulturturizm.gov.tr/TR-100279/nevruz-bayrami-kutlandi.html> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

- İnternet: <https://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/52292644-usakta-nevruz-kutlamalari> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <http://www.tunceli.gov.tr/tuncelide-nevruz-kutlamalari> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <https://hakkari.edu.tr/Detay/Haber/3752/hakkaride-nevruz-kutlandi> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/hatay-da-nevruz-kutlamasi-10678665-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <http://www.ispartakulturturizm.gov.tr/TR-71317/nevruz-bahar-bayrami-kutlandi.html> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <http://www.karsmanset.com/haber/karsta-nevruz-bayrami-coskuyla-kutlandi-47133.htm> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <http://www.kastamonu.gov.tr/turk-dunyasi-kultur-baskenti-kastamonu-acilisi-nevruz-atesi-yapildi> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <http://www.kayserikultur.gov.tr/TR-170634/nevruz-bayrami-coskuyla-kutlandi.html> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/kirsehir/kirsehirde-nevruz-bayrami-coskusu-962284> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <http://www.ozgurkocaeli.com.tr/kocaelide-nevruz-dolu-dolu-kutlanacak-373225h.htm> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <http://www.konyahaber.com/konyada-nevruz-kutlamasi-603g.htm> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <https://www.haberturk.com/kutahya-haberleri/67756543-dpude-nevruz-kutlamasi> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <http://www.trabzonkulturturizm.gov.tr/TR-57472/kultur-sanat-sehri-trabzonda-nevruz-kutlamasi.html> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/erzincan-da-nevruz-bayrami-kutlamasi-9401298-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/tokat-ta-nevruz-kutlamasi-9400682-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/malatya-da-nevruz-kutlamalari-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <http://www.manisakulishaber.com/gundem/manisada-nevruz-bayrami-kutlamalari-h58547.html> , Sonuç: 27.05.19

- İnternet: <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/kahramanmaras/kahramanmarasta-nevruz-kutlamasi-962103> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <https://www.haberturk.com/mardin-haberleri/67744564-mardinde-nevruz-coskusu> , Son Erişim Tarihi: 27. 05.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/milas-ta-nevruz-kutlamalari-yapildi-mugla-yerelhaber-2675436/> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/mus-ta-renkli-nevruz-kutlamasi-mus-yerelhaber-2675146/> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <https://ctl.nevsehir.edu.tr/tr/21-mart-nevruz-kutlamalari> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/sinop-ta-nevruz-kutlamalari-3468321-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 27. 05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/nigde-de-nevruz-kutlamasi-11861640-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 27. 05. 19
- İnternet: <https://www.haberler.com/ordu-da-nevruz-kutlamasi-7109236-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <https://www.sabah.com.tr/sakarya/2015/03/22/sakaryada-nevruz-kutlamasi> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <https://www.samsunetkinlik.com/samsun-nevruz-kutlamalari/> , Son Erişim Tarihi: 27. 05.19
- İnternet: <https://www.haberturk.com/yerel-haberler/59495173-siirtte-nevruz-kutlamasi> , Son Erişim Tarihi: 27. 05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/balikesir-de-nevruz-kutlamasi-9402164-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 27.05.19
- İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/adana-da-yagmur-duasi-adana-yerelhaber-1125880/> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/adiyaman-da-koyluler-yagmur-duasina-cikti-10753841-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/afyonkarahisar-da-yagmur-duasi-yapildi-12006896-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25. 09.19
- İnternet: <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/amasya/merkez/amasyada-6-asirlik-yagmur-duasi-ve-kurban-gelenegi-suruyor-985869> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/galeri-ankarada-yagmur-duasi-71-bin-tas-atip-caya-girdiler-40823033> , Son Erişim Tarihi: 25.05.2019

İnternet: <https://www.haberturk.com/aydin-haberleri/64752154-aydinda-koyluler-10-yil-sonra-yagmur-duasina-cikti>, Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19

İnternet: <https://www.haberturk.com/bilecik-haberleri/61606639-pazaryerinde-yagmur-duasi> , Son Erişim Tarihi : 25. 05. 19

İnternet: <https://www.haberler.com/bitlis-te-somali-halki-icin-yagmur-duasi-yapildi-2941707-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <http://www.boluolay.com/bolu/bolu-manzarali-yagmur-duasi-h20707.html> , Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19

İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/burdurda-yagmur-duasi-40617377> , Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19

İnternet: <http://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-koyluler-600-yildir-yagmur-duasina-cikiyor-860792.html> , Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19

İnternet: <https://www.haberler.com/canakkale-de-yagmur-duasi-8442056-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19

İnternet: <http://www.radikal.com.tr/cankiri-haber/cankirida-yagmur-duasi-yapildi-2289556/> , Son Erişim Tarihi : 25. 05. 19

İnternet: <https://www.haberler.com/denizli-de-yagmur-duasi-yapildi-10550753-haberi/> ,Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <https://www.haberler.com/diyarbakir-yagmur-yagmasi-icin-dua-edip-mevlit-10731196-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19

İnternet: <http://www.haber7.com/guncel/haber/1392334-edirnedeyagmur-duasi> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/elazigda-cuma-namazi-cikisinda-yagmur-duasi-40736878> , Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19

İnternet: <https://www.haberler.com/eskisehir-de-yagmur-dualari-yapiliyor-4624468-haberi/> , Son Erişim Tarihi : 25. 05. 19

İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/giresun-da-yagmur-duasinin-ardindan-giresun-yerelhaber-160550/> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <https://www.gumushane.gen.tr/v2/gumushane/gumushanede-tum-camilerde-yagmur-duasi-yapildi-h8036.html> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <https://www.cnnturk.com/turkiye/hatayda-mahalle-sakinleri-yagmur-duasina-cikti> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/isparta-da-yagmur-duasi-isparta-yerelhaber-1667047/> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/mersin-de-yagmur-duasi-yapildi-mersin-yerelhaber-1673723/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet:

<https://www.cnnturk.com/2007/turkiye/08/03/istanbulda.yagmur.duasina.cikildi/381822.0/index.html> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <https://www.yeniasir.com.tr/yasam/2016/05/09/izmirde-yagmur-duasi> , Son Erişim Tarihi: 25.05. 19

İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/yasli-nine-45-yildir-yagmur-duasi-icin-kazan-kazan-pilav-yapiyor-37116660> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <http://www.kirklarelienvanteri.gov.tr/halk-kulturu.php?id=35> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <https://www.kirsehirarenagazetesi.com/yagmur-duasina-ciktilar.html> , Son Erişim Tarihi: 25.05. 19

İnternet: <https://www.internethaber.com/kocaelide-yagmur-duasi-99027h.htm> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <https://www.haberturk.com/konya-haberleri/68309782-kuluda-yagmur-duasi#> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <https://www.haberler.com/kutahya-da-yagmur-duasi-5731430-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <https://www.haberturk.com/haberleri/manisa-yagmur-duasi> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kahramanmarasta-yagmur-duasi-26411161> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <https://www.posta.com.tr/mardin-de-ciftciler-yagmur-duasina-cikti-haber-fotograf-1371323> , Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19

İnternet: <http://www.milliyet.com.tr/mugla-da-yagmur-duasi-yapildi-mugla-yerelhaber-1670657/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/musta-koyluler-yagmur-duasina-cikti-8804587> , Son Erişim Tarihi: 25.05. 19

İnternet: <https://www.haberler.com/nigde-de-yagmur-duasi-yapildi-5578151-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <https://www.haberler.com/sakarya-da-yagmur-duasi-5813815-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <https://www.samsunhaber.com/samsun-haber/samsun-da-yagmur-duasi-yagmur-getirdi-h35491.html> , Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19

İnternet: <https://www.sondakika.com/haber/haber-siirt-te-somali-icin-yagmur-duasi-edildi-2943729/> , 25.05.19

İnternet: <https://www.haberler.com/sivas-ta-ciftcilerden-yagmur-duasi-10782426-haberi/> ,
Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19

İnternet: <https://www.haberturk.com/tekirdag-haberleri/68832304-tekirdagda-yuzlerce-vatandas-yagmur-duasina-katildi> , Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19

İnternet: <https://www.haber61.net/bolgeisel/trabzonda-yagmur-duasi-yapildi-h92494.html> ,
Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <https://www.cnnturk.com/turkiye/sanliurfada-ciftciler-yagmur-duasina-cikti> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <https://www.usakgundem.com/yasam/ahat-koyu-nde-yagmur-duasi-yapildi-h4304.html> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <http://www.haber7.com/guncel/haber/778913-van-kalesinde-afrika-icin-yagmur-duasi> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <http://www.hurriyet.com.tr/yozgatta-ciftciler-yagmur-duasina-cikti-40821888> ,
Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <https://www.internethaber.com/yagmur-icin-allah8217a-yalvardilar-1020090h.htm> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <https://www.haberler.com/aksaray-da-yagmur-duasi-5987868-haberi/>, Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <https://www.haberler.com/karaman-da-yagmur-duasi-5958587-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <http://www.haberkale.com/haber/kirikkaledede-yagmur-duasi-29825.html> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <https://www.yenibatman.com/batmanda-yagmur-duasi-2516.html> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <https://www.cnnturk.com/2010/yasam/diger/12/25/igdirda.ciftciler.yagmur.duasina.cikti/600713.0/index.html>, Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <https://www.haberler.com/yalova-da-yagmur-duasi-6476596-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

İnternet: <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-51142/yagmur-duasi-torenleri.html> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19

İnternet: <https://www.gapteyap.org/wp-content/uploads/2014/10/ADIYAMAN-TARIM-TAKV%C4%B0M%C4%B0.pdf> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19

- İnternet: <https://www.haberler.com/agri-da-koc-katimi-donemi-3964614-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05. 19
- İnternet: http://www.antalyadyay.org/index_tr.asp?mn=29&bn=&in=97 , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19
- İnternet: <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-51116/coban-bayramlari-koc-katimi-saya-dol-dokumu-yunum-koyun-.html> , Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <https://www.haberler.com/igdir-da-koc-katim-senlikleri-basladi-2981088-haberi/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19
- İnternet: <https://www.karar.com/osmaniye/osmaniyede-birlik-uyelerine-koc-dagitimi-yapildi-983393> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19
- İnternet: <https://ilkha.com/haber/16546/ceylanpinar-tigemde-koc-katimi-yapildi>, Son Erişim Tarihi: 25.05.19
- İnternet: <https://karadeniz.gov.tr/halk-takvimi-ve-meteorolojisi-4/> , Son Erişim Tarihi: 25. 05.19
- İnternet: <http://www.karsmanset.com/haber/karsta-koc-katim-gelenegi-13861.htm> ,Son Erişim Tarihi: 25. 05.19
- İSAMETTİN, F. (1956). "Bursa'da Ay Hakkında İnanmalar". *Türk Folklor Araştırmaları*, 4 (80), 1275-1277
- İSEN, Mustafa, TURAL, Sadık, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2001
- İŞÇİLER, S. S. (1953). "Tekirdağın'da Hıdırellez". *Türk Folklor Araştırmaları*, 2 (47),
- İŞÇİLER, S. S. (1961). "Tekirdağ'da Hıdırellez". *Türk Folklor Araştırmaları*, 6 (143), 2415-2416
- KADIOĞLU, N. (1990). "Zonguldak'ta Hıdırellez Geleneği". *Milli Kültür*, S.72
- KALAFAT, Y. (2005). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnanç İzleri*. Ankara: Babil Yayıncılık, 65-196
- KALAFAT, Y. (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a*. Ankara: Berikan Yayınevi, 29- 50
- KARA DÜZGÜN, Ü. (2014). "Giresun Halk Takvimi, Sayılı Günler ve Bunlara Bağlı İnanış ve Uygulamalar". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Karadeniz Özel Sayısı, S.6, 233-256
- KARA DÜZGÜN, Ü. (2015). "Türk Mitolojisinde Ateş Kültü". F. A. Turan ve M. Ozan (Editörler). *Türk Mitolojisine Giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi, 153

- KARABAŞ, S. (2008). *Rize Halk Takvimi Üzerine Bir Değerlendirme*, Ankara, II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı, Ankara,
- KARAKÖSE, S. (2008). "Eski Türk Edebiyatında Nevruz ve Nevruzla İlgili Unsurlara Genel Bir Bakış". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (23), 171-187
- KARAMAN, R. (2008). "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (13), 129-145
- KARTAL, A. (2011). *Anadolu Sahası Türk Folklorunda Gökyüzü Varlıklarının Oluşum Hikâyeleri ve Bunlara Bağlı İnanmalar*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- KASIMOĞLU, S. (2007). *Cumhuriyet Döneminde Geleneksel Kutlamalar Bağlamında Hıdırellez Geleneği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- KAŞGARLI, M. (2018). *Divanü Lûgat-it Türk*, I-IV, (Çev. B. Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını
- KAYA, D. (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları
- KAYA, V. (1970). "Van'da Köse Oyunu". *Türk Folklor Araştırmaları*, 12 (246), 5011
- KESKİN, A. (2012). "Oğuz Kağan Destan Metninde Kahraman Takdimi" *Millî Folklor*, S.96, 5-18
- KILIÇÇIOĞLU, C. (1992). *Her Yönüyle Siirt*, Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 83
- KILIÇKIRAN, M. N. (1990). "Ayların Gelininde Umut ve Dilek Günü". *Millî Kültür*, S.7,
- KIRBAŞEV, K. (2000). "*Nevruz ve Yılname*". Türk Dünyasında Nevruz 3. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18- 20 Mart Elazığ), Ankara, 2000
- KIRZIOĞLU, M. F. (1959). "Koyuncu Türklerde Saya Şenliği ve Kars'ta Derlenen Sayacı Türküleri". *Türk Folklor Araştırmaları*, 5 (115), 1847-1850
- KIRZIOĞLU, M. F. (1959). "Koyuncu Türklerde Saya Şenliği ve Kars'ta Derlenen Sayacı Türküleri II". *Türk Folklor Araştırmaları*, 5 (117), 1881-1883
- KIRZIOĞLU, M. F. (1971). "Erzurum'un Şenkaya İlçesi Merkezi Örtülü'de Halk Takvimi, Çevre Ağzı, Yemiş, Ağaç ve Ot Adları". *Türk Folklor Araştırmaları*, 13 (262), 5950-5953
- KIYAK, A. (2010). "Türk Kültüründe Gök İle İlgili İnanışlar", *Hikmet Yurdu, Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3 (6), 211-222
- KOBYA, E. Ş. (2014). *Türkiye'de Yağmur Törenleri ve Yağmurla İlgili İnanışlar*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 39-417

- KOÇ, T., KESKİN, N. (2001). "Uzunköprü'de Halk Takvimi ve Sıcaklık İlişkisi". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, 1-15
- KOÇ, T. (2001). "Uzunköprü'de Doğal Mevsimler ve Halk Takvimi İlişkisi". *Türk Coğrafya Dergisi*, S.37, 157-169
- KOÇER, T. (1968). "Malatya'da Koç Katımı". *Türk Folklor Araştırmaları*, 11 (225), 4714
- KOÇIBAY, O. (2017). *Burdur Tarihi Burdur'da Hıdırellez Tarihi ve "Bahtıvar (Bahtıbar) Oyunu*, Yeni Gün Gazetesi, (7 Mayıs 2017), 4-5
- KORKMAZ, R. (2000). "Çıldır'daki Nevruz Törenleri ve Bu Törenlerin Şamanik Kültürle İlişkisi". *Türk Dünyasında Nevruz 3. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* (18-20 Mart Elazığ), Ankara, 2000
- KÖKSAL, H. (1990). "İzmir'de Hıdırellez", *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 105-112
- KÖSE, F. (2007). *Osmanlı Devletinde Nevruz*. (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 21-113
- KUMARTAŞLIOĞLU, S. (2014). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri, Karadeniz Araştırmaları*, S.43, 175-190
- KURT, B. (2016). "Malatya Yöresi Yağmur Duası Geleneğinde Eski Türk İnanç İzleri Üzerine Bir İnceleme". *Akademik Bakış Dergisi*, S. 54, 134-146
- MALCIOĞLU, R. (1968). "Bursa'da Hıdırellez". *Türk Folklor Araştırmaları*, 11 (222), 4634-4635
- MAKAS, Z. (1987). *Türk Millî Kültüründe Nevruz*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 61-84
- MAKSEDOF, K. (1996). "Ebu Reyhan El-Beyrûnî ve Nevruz Hakkında". *Nevruz ve Renkler*, (Haz. Sadık Tural – Esma Kılıç), 269- 273
- MEMMEDLİ, O. (2015). *Borçalı İlinde Eski Türk İnançlarının İzleri*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 38-100
- MEYDAN, F. (1990). "Tekirdağ'da Hıdırellez Geleneği". *Milli Kültür*, S. 72, 1990
- MIHÇIOĞLU, C. (1981). *Bir Kamusal İlişkiler Örnek Olayı*. Ankara: SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 10-11
- MUAZZEZ, A. (1930). "İstanbul'da Hıdırellez Merasimi". *Halk Bilgisi Haberleri*, 2 (11). 187-190
- MURADOĞLU, N. (2017). "Çağdaş Azerbaycan Şiirinde "Nevruz Bayramının" Yansıması". *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 10(19), 107-122
- NECATİ, Ş. (1940). "Soma'da Yağmur Duası". *Halk Bilgisi Haberleri*, Sayı 105

- NECATİ, Ş. (1940). "Soma'da Aya Dair İnanmalar". *Halk Bilgisi Haberleri*, 9 (105), 229-230
- NEFESLİ, N. (1972). "Hıdırellez ve Genç Kızların Mani Eğlenceleri". *Türk Folklor Araştırmaları*, 14 (274), 6311
- OĞUZ, A. (2002). "XIX. Yüzyıl Sonu Osmanlı Belgelerine Göre Dinî Bayram ve Nevruz Tebrikleri". *Millî Folklor*, S. 53, 23-24
- OĞUZ, B. (2002). *Türk Halkının Kültür Kökenleri Tarım, Hayvancılık, Meteoroloji 2/A*. İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, 699-976
- OĞUZ, Ö. (2001). *Türklerde Hızır Kavramı, Türk Dünyasında Nevruz 4*. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (21- 23 Mart Sivas), Ankara, 21-23
- OĞUZ, Ö. (2014). "Çağdaş Kentte Bir Yeniden Canlandırma Örneği: Çiğdem Günü". *Millî Folklor*, S.101, 25-39
- ORTA, N. (1960). "Değirmen (Germiyan) Köyünde Hıdırellez". *Türk Folklor Araştırmaları*, 6, 6
- ÖGEL, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Cilt, Ankara: TTK
- ÖGEL, B. (2010). *Türk Mitolojisi I*. Cilt, Ankara: TTK
- ÖĞRETEN, A. (2000). "*Türk Kültüründe Yada Taşı ve XVIII. Yüzyıl Sonu Osmanlı-Rus Savaşlarında Kullanılması*". *Bellekten*, S.41, 863-900
- ÖNAL, M. N. (2000). "Muğla'da Nevruz". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, 1-15
- ÖNDER, A. R. (1981). "Yağmur Duasından Ana Tanrıçaya". *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 2, 49-65
- ÖRNEK, S. V. (1977). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları
- ÖZARSLAN, M. (2000). "Erzurum'da Hıdırellez ile İlgili İnançlar ve Kimi Uygulamalar". *Türkbilig / Türkoloji Araştırma Dergisi*, 1 (1), 203-208
- ÖZBAŞ, H. (1962). "Yozgat'ta Çiğdem Pilavı". *Türk Folklor Araştırmaları*, 7 (153), 2704-2705
- ÖZCAN, S. (2015). "Türk Atasözlerinde İklim, Mevsimler, Hava Olayları ve Halk Takvimi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (36), 179-187
- ÖZDEMİR, N. (1999). "Eğlence Kavramı ve Hıdırellez Kutlamaları". *Millî Folklor*, S.42, 31-38
- ÖZDEMİR, N. (2006). "Yeni/lenmek ve Nevruz". *Millî Folklor*, S. 69, 15-27
- ÖZERGİN, K. (1969). "Halk Takviminde Aylar". *Türk Folklor Araştırmaları*, 12 (238), 5275-5277

- ÖZKAN, İ. (1996). "*Uygur Efsanelerinde Nevruz*". (Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Nevruz ve Renkler, Ankara
- ÖZKAN, İ. (2013). *Abdülkerim Satuk Buğra Han Destanı, Bengü Bitig Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara: Öncü Kitap Yayınları
- ÖZKAN, İ. (1995). "Türk Boylarının Edebiyat ve Folklorlarında Nevruz Bayramı". <http://www.isaozkan.com/dosyalar/Turk-Boylarinin-Edebiyat.pdf>, Son Erişim Tarihi: 12.05.2019
- ÖZMEN, A. (1998). "*Kars Yöresinde Nevruz Bayramı*". (Haz. Vedat Demirtaş), Nevruz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını
- ÖZPALABIYIKLAR, S. (2007). *Gaziantep Dört Yanı Dağlar Bağlar*. (Birinci Baskı). YKY, 250
- POLAT, B. (2007). "Türk Kültüründe Yağmur Duası (Azatlı Kasabası Örneği)". *Dini Araştırmalar*, 9 (27), 275-284
- POLAT, Z. (2017). *Zamanın Gösteriş Biçimi Olarak Takvim*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- RAYMAN, H. (2001). "Nevruz ve Türk Kültüründe Renkler". *Milli Folklor*, S. 53, 10-15
- SAİT, (). (1930). "Uluburlu'da Yağmur Duası". *Halk Bilgisi Haberleri*, 2 (11), 183
- SANTUR, A. (1990). Afyon'da Hıdırellez Geleneği, *Türk Halk Kültüründe Derlemeler*, Hıdırellez Özel Sayısı, Ankara
- SARI, E. (1970). "İnsan- Doğa İlişkilerinin Halk Takviminde Yansıması". *Folklor*, 2 (19-22), 68-70
- SARINAY, Y. (1998). *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*. (Haz. Vedat Demirtaş), Nevruz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını
- SEZEN, L. (1992). "Türk Folklorunda Hıdırellez". *Millî Folklor*, S. 14, 32-34
- SEZER, A. N. (1930). "Uluburlu'da Yağmur Duası". *Halk Bilgisi Haberleri Mecmuası*, 2 (11), 183-184
- SİNMEZ, Ç. Ç., YİĞİT, A., (2014). "Sivas Folklorunda Davar Yüzü (Saya Gezme) ve Koç Katımı Töreni". *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 4 (11), 19-25
- SU, H. (1978). "Kadınhanı Kurthasanlı Köyünde Saya Gezimi". *Türk Folklor Araştırmaları*, 18 (346), 8317
- SÜMBÜLLÜ, Y. Z. (2008). *Halk Meteorolojisi Ekseninde Bir Melheme Örneği*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 3 (7),

- ŞAHHÜSEYİNOĞLU, H. N. (2015). *Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri*. Ankara: Ürün Yayınları, 93
- ŞEKER, B. (1967). "Erzincan'da Sıya Geleneği". *Türk Folklor Araştırmaları*, 10 (213), 4383
- ŞENESEN, İ. (2017). *Adana Halk Kültüründe Gökyüzü ile İlgili Halk İnanışları Üzerine Bir İnceleme*, *Asia Minor Studies*, 5 (9), 64-92
- ŞENGÜL, A. (2006). Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2006, 26: 61-73.
- ŞEREF, A. (1956). Ay Hakkında İnanmalar İstanbul'da, *Türk Folklor Araştırmaları*, 4 (79), 1261
- ŞİMŞEK, E. (2003). "Anadolu'da Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun: "Çömçeli Gelin" ". *Millî Folklor*, S.60, 78-87
- ŞİMŞEK, O., GÜNER, İ. (1998). "İğdir'da Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi". *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 33, 129-135
- ŞİŞMAN, B. (2003). "Samsun'da İcra Edilen Bir Yağmur Duası Ritüeli ve Türk Kültür Tarihi Bağlamında Düşündürdükleri". *Millî Folklor*, S. 58, 86-92
- TAN, N. (2007). *Derlemeler / Makaleler 1-6*, Ankara: BRC Basım, 222-286
- TANER, N. (1980). Ağrı Bölgesinde Koyunların Kuzulaması ve Törensel Gelenekler, *Tokat Folkloru*,
- TANYU, H. (1968). *Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 35-61
- TANYU, H. (1980). *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnançları*. Ankara : Ankara Üniversitesi Basımevi, 134
- TAŞ, G. (1993). "Kıskanılan Mazi: Hıdırellez". *Millî Folklor*, S.17, 61-62
- TEKEREK, N. (2007). "Köy Seyirlik Oyunları, Seyirlik Uygulamalarıyla 51 Yıllık Amatör Bir Topluluk: Ankara Deneme Sahnesi ve Uygulamalarından İki Örnek: Bozkır Dirliği ve Gerçek Kavga" *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 24 (24), 67-124
- TEKİN, M. (1990). *Hıdırellez ve Hatay'da Hızır İnançları, Hıdırellez Kültür Bahar Bayramı Konferansı*, Kültür Ofset Basımevi
- TEKİN, M. (1992). *Dinar'da Hıdırellez*, 2. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Kültür Ofset Basımevi
- TİKBAŞ APAK, F. (2013). "Rize - Çamlıhemşin - Yazlık Köyü Örneğiyle Mevsimlere İlişkin İnanç, Bayram ve Ritüeller". *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, S.1, 1-15

- TOLUNAY, F. (1956). "İzmir'de Ay Hakkında İnanmalar". *Türk Folklor Araştırmaları*, 4 (81), 2288
- TOMBUŞ, N. (1938). "Çorum'un Eski Çocuk Eğlence ve Oyunlarından: Çiğdem Eğlencesi". *Çorumlu Halkevi Dil, Tarih, ve Edebiyat Komitesi*, S.2, 28-30
- TURAL, S. (2001). *Türk Dünyası Ortak Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Cemşid, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları,
- TURAL, S. (2004). *Türk Dünyası Ortak Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Hıdırellez; Nevruz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları,
- TURAL, S. (2006). *Türk Dünyası Ortak Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü, Takvim; Yağmur Duası; Yağmur Gelini; Yada Taşı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları,
- TURAN, F. A. (2008). "Anadolu'daki Hıdırellez Kutlamalarına Dair İnanmalar, Ritüeller, Yasaklar ve Yaptırımlar". *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S.2, 101-111
- TURAN, F. A. (2011). "Orta Asya'dan Anadolu'ya Mitik Yolculukta Tabiat Olayları". *Milli Folklor*, S.90, 49-59
- TURAN, M. (1967). Kars'ta Koçkatımı, *Türk Folklor Araştırmaları*, 10 (214), 4103
- TURAN, O. (1941). *On iki Hayvanlı Türk Takvimi*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası
- TURGUT, R. (1956). "Kırşehir'de Ay Hakkında İnanmalar". *Türk Folklor Araştırmaları*, 4 (82), 1303
- TÜRK, H. (2002). "Yağmur Duası Ritüelleri Motif Bakımından Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *Folklor/ Edebiyat*, 8 (31), 67-91
- TÜRKMEN, F. (1969). "Boğazlıyan'da Çiğdem Pilavı". *Türk Folklor Araştırmaları*, 12 (242), 5389-5390
- UCA, A. (2007). "Türk Toplumunda Hıdırellez-I" *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, 114
- UCA, A. (2007). "Türk Toplumunda Hıdırellez-II", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, 251-284
- UCA, A. (2007). "Türk Toplumunda Nevruz- I", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 32, 137-170
- UNAT, Y. (2004), *İslamda ve Türklerde Zaman ve Takvim.*, Ö Oğuz (Editör). Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 15-24
- URAZ, M. (1978). "Hıdırellez ve Hızır ile İlyas". *Türk Folklor Araştırmaları*, 18 (8346), 8311-8315
- UZ, M. (1954). "Taş Yazma". *Türk Folklor Araştırmaları*, 3 (65), 1039

- UZUN, E. (2002). "Nevrûz Falları". *Millî Folklor*, S. 53, 25-26
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş. (1934). Sinop ve Muhitinde Aya Dair İnanmalar, *Halk Bilgisi Haberleri*, 3 (36). 329-332
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş. (1953). "Yakın Zamanlara Kadar Sinop ve Muhitinde Hıdırellez Gününe Ait Adetler Nasıldı?". *Türk Folklor Araştırmaları*, 2 (44),
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş. (1975). "Hıdırellez Hakkında Bir Araştırma". *Türk Folkloru Araştırma Yıllığı*, S.2, 157-170
- ÜNVER, S. (1978). "Türkiye’de Nevrûz ve Nevrûziye". *Vakıflar Dergisi*, S.11, 221-237
- VEREN, E. (2010). M.Ö.8’inci Yüzyıldan Günümüze Günlerin Uğuru İle İlgili İnanma ve Uygulamalar.
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ergun_veren_halk_takvimi_gunlerin_u_guru.pdf , Son Erişim Tarihi: 24.05.19
- VEREN, E. (2010). Halk Takviminde April Beşi.
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ergun_veren_halk_takvimi_april_besi.pdf , Son Erişim Tarihi: 24.05.2019
- YAĞCI, Ö. (1994). Ölümsüz Bilge/ Nasrettin Hoca ve Fıkraları, İstanbul: Engin Matbaacılık, 190
- YAKICI, A. (1991). "Hıdırellez Geleneğinin Türk Halk Şiirine Yansıması". *Millî Folklor*, S. 10, 21-23
- YALÇIN, B. (1978). "Çepni Köyünde Baharı Karşılama Hatapıya". *Sivas Folkloru*, 6 (63), 20
- YAMAN, S. (1980). "Çocuk Folklorunda Yağmur Duası". *Türk Folkloru*, 1 (13), 23
- YAVER, S. (1934). "Gode-Gode ve Albayrak". *Halk Bilgisi Haberleri*, 4 (38), 27-29
- YILDIRIM, V. E. (2000). "Yada Taşı Üzerine". *Türk Kültürü*, 38 (442), 111-115
- YUND, K. (1960). "Türkiye’de Hıdırellez". *Türk Folklor Araştırmaları*, S.130, 2139-2141
- YÜCE, N. (2011). "Hıdırellez Bayramıyla İlgili Bazı Notlar". *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 44 (44), 249-256
- YÜCE, Ş. (1965). "Bucak’ta Hıdırellez ve Bahtıbar", *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 190, 3741
- YILDIRIM, D. (1997). "Türklerin Yılbaşı/ Özgürlük Günü Bayramı". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4, 3-6
- YILMAZ, E. B. (2007). "Cigor Bayramı". *Millî Folklor*, S.73, 39
- YÜCEL, A. (2002). "Türk Dünyasında Hıdırellez Kutlamaları ve İşlevleri". *Millî Folklor*, S.54, 35-38

YÜCEL, E. (1969). "Muhacir Kadıköy'de Hıdırellez ve Manileri". *Türk Folklor Araştırmaları*, 12 (237), 5267

YÜKSEL, H. A. (2011). "Zencina'da Nevruz Geleneği ve Şenlikleri". *Millî Folklor*, S.89, 271- 275

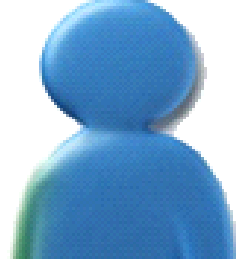

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı :ORAL, Elif
Uyruğu : T. C.
Doğum tarihi ve yeri : 14.11.1993, Eflani
Medeni hali : Evli
Telefon : 0553 889 34 17
Faks :
e-mail : elifyildirimorl@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2015
Lise	Oğuz Canpolat Lisesi	2011

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
.....

Yabancı Dil

İngilizce

Yayımlar

.....

Hobiler

.....

le.ahbv.edu.tr

Elif ORAL

TÜRK HALK TAKVİMİ VE METEOROLOJİSİ İLE İLGİLİ
İNANIŞ VE RİTÜELLER

HAZİRAN 2019

